

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ
У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 300-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ
19 травня 2022 року**

ХАРКІВ – 2022

УДК 37.013.42
ББК 74.60
А 43

Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 19 травня 2022 року. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 119 с.

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол №5 від 18 травня 2022 р.).

*© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022.
© Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки, 2022.*

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ Й ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	7
Байовський Т. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	7
Білоцерківська О. УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО.....	11
Гвоздьова У. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПІДЛІТКОВОЇ ЖОРСТОКОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	20
Губіна Я. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	22
Колісник А. ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ.....	25
Крупська Н. ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОЇ ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ПЛЮРАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛЕЙ СІМ'Ї.....	27
Новицька А. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	31
Сапога О. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРОЯВІВ ДИСКРИМІНАЦІЇ ДО ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	35
Уманець Г. КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ У ДІТЕЙ-СИРІТ ЦЕНТРА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	37
Черкашина Т. ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЦЕНТРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	41

Ячменьова Д. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....45

НАУКОВІ СТАТТІ Й ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....48

Аксакова П. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І.....48

Артюшенко В. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСОБІВ У ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ.....49

Бейник К. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....51

Брїтвіна Є. СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В БУДИНКАХ ТВОРЧОСТІ.....54

Вазуля К. ПРОФІЛАКТИКА ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....55

Гончарова А. ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....58

Жигилій Г. СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ.....59

Жукова Л. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....62

Збаранська Д. ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....67

Івахненко В. РОЛЬ ВИХОВАТЕЛЯ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.....68

Ковальчук К. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....70

Коловоротна Н. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І.....	72
Кучменко Ж. ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	74
Ладоня А. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І.....	77
Лейба А. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	80
Мельник В. ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДІКЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	81
Павлюченко С. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	83
Паршина В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЄВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	85
Пихова П. ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ШЛЯХІВ ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДІКЦІЇ ПІДЛІТКІВ.....	87
Полякова К. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	89
Приходна А. ПРОБЛЕМА ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	92
Прусова К. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ДИСЛЕКСІЄЮ ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ І МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	94
Сагай І. ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ У СПЕЦІАЛІЗОВАНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.....	95

Сапєльнікова А. ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІЗОТЕРАПІЇ.....	97
Сиротюк М. АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС.....	99
Статівка А. ПРОФІЛАКТИКА АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	101
Тараненко А. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ.....	102
Тичина Л. НАПРЯМИ ПРОГРАМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	104
Ткаченко Є. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї.....	105
Черненко К. ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	108
Чернушенко А. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	109
Чеховська Г. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	110
Щетина В. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	112
Якимович Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ.....	113
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	115

НАУКОВІ СТАТТІ Й ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Тарас Байовський

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Л.І. Смерчак

Анотація. У статті акцентовано увагу на основних завданнях соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану: виокремлено такі основні напрями роботи соціального педагога : формування здорового способу життя; профілактика девіантної поведінки, насилля та конфліктів у навчальному закладі; проведення корекційно-розвивальної роботи з дітьми; профілактична робота щодо попередження суїцидальних тенденцій; забезпечення та психологічний супровід підготовки учнів до профільного і професійного самовизначення; інформування про світ і сучасних професій; здійснення соціально-правового захисту дітей.

Наголошено на особливій значимості роботи соціального педагога щодо сприяння в адаптації дітей-переселенців до нових умов навчання та проживання через проведення тренінгів на підвищення рівня адаптивності дітей, розвиток комунікативних навичок, самопрезентації; ознайомлення дітей із місцевими звичаями та традиціями.

Ключові слова: *соціальний педагог, соціально-педагогічний супровід, воєнний стан, освітній процес, учасники освітнього процесу.*

Bayovsky T. Social-pedagogical Support of Participants of the Educational Process in the Conditions of Military Situation in Ukraine

Annotation. The article focuses on the main tasks of social-pedagogical support of participants of the educational process in the conditions of military condition: The following basic directions of work of the social teacher are identified: Formation of a healthy way of life; prevention of deviant behavior, violence and conflicts in the educational establishment; carrying out of correction-development work with children, inclined to virilal behavior; preventive work on prevention of suicide tendencies and actions among students; provision and psychological support of students' preparation for professional and professional self-determination and self-realization; informing about the world and modern professions; realization of social and legal protection of children.

Special importance of the work of the social teacher is emphasized on assistance in adaptation of children-immigrants to new conditions of study and residence through trainings on improvement of the level of children's adaptability, development

of communicative skills, self-presentation; acquaintance of children with local customs and traditions.

Key words: *social pedagogue, social-pedagogical support, military situation, educational process, participants of educational process.*

В умовах воєнного стану в Україні, масової евакуації та переміщення дітей, сімей з дітьми з населених пунктів, де ведуться активні бойові дії, значно зростає загроза життю та здоров'ю дітей, а також ризик вчинення різних форм жорстокого поводження з ними, адміністративних чи кримінальних правопорушень по відношенню до дітей [5; 6].

Сьогоднішня ситуація в Україні, де прагнення та очікування миру є найбільшим бажанням більшості українських громадян призвела до низки проблем та змін в суспільстві. Нечувана агресія проти України з боку Російської Федерації, окупація частини території, військовий конфлікт та бойові дії зумовили масові переміщення осіб різного віку та статі, багато мобілізованих та дислокованих сімей через втрату житла, місця роботи, тощо. Виклики життя вимагають внутрішніх зусиль та дій: потрібно знайти дах над головою, роботу, засоби для існування, пристосуватися до нових умов життя, нового соціального та культурного оточення, нового міста чи селища, де багато чого є незнайомим, необхідно подолати страх, невіру, розпач, депресію та агресію, щоб продовжувати своє життя в нових умовах [5; 6].

Проблеми мають і діти, і дорослі. Але вони переживають та вирішують їх по-різному, справляючись чи не справляючись з ними. Усі вони потребують допомоги. Мова йде про допомогу у задоволенні базових життєвих потреб (у житлі, одязі, їжі тощо), медичному обслуговуванні; допомогу в пошуку роботи; влаштування дитини до дитячого садочку чи школи; у відновленні чи отриманні необхідних документів тощо.

Наголосимо, що відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24.02.2022 «Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України», введеного в дію Указом Президента України від 24.02.2022 № 70/202 Міністерство, заклади та установи освіти визначені співвиконавцями Плану заходів у п.2.7.4. щодо створення умов для медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, а також у п.2.7.5. в частині надання соціально-психологічної допомоги для жертв насильства та торгівлі людьми [5].

Заклади дошкільної освіти та загальноосвітні навчальні заклади різних типів і форм власності завжди були, є та залишаються осереддям організації соціально-психологічної та педагогічної роботи із дітьми та їхніми батьками. Великий потенціал освітянської сфери в сучасній складній ситуації в нашій країні спрямовується на надання відповідей тим викликам і проблемам сьогодення. Нові теми та форми роботи, організації допомоги, групова робота з дітьми та батьками, профілактичні, навчальні, інформаційно-просвітницькі

заходи, весь арсенал педагогічної майстерності концентрується і спрямовується на роботу з дітьми [3; 4].

Основними завданнями соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану є:

- виявлення дітей, які потребують соціально-педагогічної та/або психологічної допомоги та вивчення потреб дітей та її сім'ї [2];

- розробка індивідуального плану соціально-педагогічного супроводу дитини. Індивідуальний план соціально-педагогічного супроводу повинен відображати реальні дії щодо стратегії втручання (педагогічні, психологічні технології, соціальні, медичні послуги, необхідні для підтримки дитини, сім'я якої опинилася у складних життєвих обставинах) [3; 4];

- сприяння в адаптації дітей-переселенців до нових умов навчання та проживання через проведення тренінгів на підвищення рівня адаптивності дітей, розвиток комунікативних навичок, самопрезентації; ознайомлення дітей із місцевими звичаями та традиціями;

- представлення законних прав та інтересів дітей даної категорії у виконавчих органах та судових органах влади;

- відновлення та підтримка сімейних зв'язків дитини;

- залучення постраждалих дітей до участі в діяльності позашкільних навчальних закладів із метою створення умов для їхньої самореалізації, розвитку творчих здібностей, зняття емоційної напруги;

- проведення діагностичної й соціально-відновлювальної роботи з дітьми, виходячи з індивідуальних характеристик дитини;

- співпраця із соціальними службами з метою надання гуманітарної, матеріальної, соціальної допомоги;

- створення бази контактів, куди можна звернутися за допомогою: для відновлення документів; отримання всіх видів державної соціальної підтримки (пенсії, допомоги); отримання медичного обслуговування; для працевлаштування; влаштування дітей на навчання та виховання в дошкільні, шкільні, позашкільні навчальні заклади, гуртки, секції; отримання психологічної допомоги; отримання гуманітарної допомоги.

У вирішенні даного питання соціальному педагогу стане в нагоді Дорожня карта для людей, внутрішньо переміщених у межах країни, для вирішення питань соціального захисту та забезпечення першочергових потреб, яка розроблена Міністерством соціальної політики України [1].

Важливими напрямками в роботі соціального педагога з дітьми, які відносяться до категорії внутрішньо переміщених осіб залишаються: формування здорового способу життя й свідомого ставлення до власного здоров'я через реалізацію профілактичних і превентивних програм; профілактика девіантної поведінки, насилля та конфліктів у навчальному закладі; проведення корекційно-розвивальної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки; профілактична робота з учасниками навчально-виховного процесу щодо попередження суїцидальних тенденцій та дій серед учнівської молоді; забезпечення та психологічний супровід підготовки учнів до

профільного і професійного самовизначення та життєвої самореалізації; інформування про світ і сучасних професій; здійснення соціально-правового захисту дітей [3; 4].

Важливим у роботі соціального педагога є донесення та роз'яснення нових законодавчих ініціатив уряду щодо захисту прав дитини. Особливо це стосується необхідності відстеження нових законів та інших нормативно-правових актів, які зараз активно приймаються з метою захисту та надання допомоги особам у складних життєвих обставинах.

Оскільки перед освітянами постає багато завдань то Міністерство у співпраці з партнерами проводить онлайн-вебінари та інші заходи щодо застосування сучасного науково-обґрунтованого підходу в наданні допомоги дітям, які пережили психотравмуючі події на війні. Так, на сайтах ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПНУ, обласних навчально-методичних центрів психологічної служби у системі освіти, НМЦ практичної психології і соціальної роботи ІПО Університету Грінченка накопичено та доповнюється перелік корисних ресурсів для дорослих та дітей. Ресурси спрямовані на психологічну підтримку, навчання та достовірне інформування. Матеріали можуть використовуватись як самими педагогами, так і рекомендуватись для використання батьками і дітьми [3].

Саме тому соціальному педагогу слід поширювати інформацію про наявність та спектр діяльності державних установ і громадських організацій, де можна отримати допомогу.

Подібна інформація може бути розміщена в куточку соціального педагога, практичного психолога, на стенді для інформування батьків та дітей. Головна умова розміщення подібної інформації – це загальний доступ до неї дітей, представників батьківської громадськості, педагогів.

Висновки. Отже, основною метою соціально-педагогічного супроводу є створення умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, формування безпечного освітнього середовища для максимальної реалізації внутрішнього потенціалу всіх учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Дорожня карта для людей, внутрішньо переміщених у межах країни, для вирішення питань соціального захисту та забезпечення першочергових потреб: [URL] : <http://www.mlsp.gov.ua>.
2. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / За заг. ред. І. Д. Звереві. Авт.: І. Д.Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон. К. : Держсоцслужба, 2007. 144 с.
3. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: [URL] https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86164/
4. Рекомендації щодо виявлення та реагування на випадки жорстокого

поводження з дітьми в умовах воєнного стану: [URL]
`<https://pp.ippo.kubg.edu.ua/2022/04/05/>

5. Рішення Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану

територіальної оборони України. [URL] : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-22#n2>

6. Російське вторгнення в Україну. [URL] : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО

Олександра Білоцерківська

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент І.А. Романова

Анотація. У статті уточнено зміст поняття «усвідомлене батьківство». Визначено соціально-психологічні особливості сучасних учнів закладів професійно-технічної освіти, які необхідно враховувати у процесі формування усвідомленого батьківства. Проаналізовано соціально-педагогічний досвід з формування усвідомленого батьківства учнів закладів професійно-технічної освіти. Запропановано програму соціально-педагогічної діяльності з формування усвідомленого батьківства здобувачів ЗПТО, ефективність якої була експериментально перевірена.

Ключові слова: усвідомлене батьківство, учнівська молодь, заклад професійно-технічної освіти; програма, соціально-педагогічна діяльність, формування.

Bilotserkivska O. Conscious Parenting

Annotation. The article clarifies the meaning of the concept of "conscious parenthood". The socio-psychological features of modern pupils of vocational education institutions, which must be taken into account in the process of forming conscious parenting, are determined. Socio-pedagogical experience in the formation of conscious parenting of pupils of vocational education institutions is analyzed. The program of social and pedagogical activity on formation of conscious parenthood of pupils of establishments of vocational education which efficiency has been experimentally checked is offered.

Keywords: conscious parenting, pupils, vocational education institution; program, socio-pedagogical activities, formation.

Постановка проблеми дослідження. Навчально-виховний процес у закладах професійно-технічної освіти має забезпечувати всебічний й гармонійний розвиток особистості, у тому числі й готувати учнів до майбутнього батьківства. Зокрема, Державною цільовою соціальною

програмою «Молодь України» на 2021-2025 рр. формування відповідального ставлення молоді до планування сім'ї та усвідомленого батьківства передбачено одним з пріоритетних напрямів реалізації програми [10].

Аналіз наукової літератури свідчить, що базові положення щодо усвідомленого батьківства та особливостей його формування цінними є погляди Л. Буніної, В. Кравець, О. Лемещенко, Г. Лактіонової, Р. Овчарової, Н. Островської та ін.; щодо формування культури та готовності до материнства І. Братусь, Н. Максимовської, Г. Філіппової та ін.; щодо особливостей соціально-педагогічної діяльності в закладі професійно-технічної освіти М. Васильєвої, В. Радкевич, С. Ткачук, К. Федюшкіної та інших.

Проте, за даними Інституту демографії і соціальних досліджень, Україна має досить високий показник рівня шлюбності, паралельно будучи одним із лідерів за кількістю розлучень у Європі. 50-60% усіх розлучень припадають на молоді сім'ї, які часто приймають це рішення вже у перші 1,5 роки шлюбного життя. Найтяжчим наслідком розлучень серед молодих пар є те, що дедалі більше дітей виховуються у неповних сім'ях. Згідно зі статистикою, таких майже 1,5 мільйона, що складає близько 20% від загальної кількості дітей [17].

Таким чином, необхідним є проведення системної роботи з формування шлюбно-сімейних цінностей, усвідомленого батьківства, зокрема й у закладах професійно-технічної освіти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити програму соціально-педагогічної діяльності з формування усвідомленого батьківства здобувачів ЗПТО.

Виклад основного матеріалу. Батьківство кожної людини повинно бути усвідомленим, оскільки характер реалізації батьківських функцій впливає на її особисте щастя, є основою майбутнього суспільства й відображається на нащадках.

Проведений аналіз соціально-педагогічних досліджень [1; 2; 3; 8; 9; 13; 15] дозволив визначити, що до *«усвідомленого батьківства»* входять *сімейні цінності, батьківське ставлення, батьківські почуття, стиль сімейного виховання, знання про особливості планування сім'ї, про розвиток дитини. Симбіоз цих складових визначає готовність особи до виконання ролі батьків у сімейних відносинах.*

Соціально-педагогічна діяльність щодо формування усвідомленого батьківства учнів закладу професійно-технічної освіти – це напрям професійної діяльності цілої низки суб'єктів соціально-педагогічної діяльності (внутрішніх і зовнішніх), спрямований на підготовку здобувачів до виконання ролі батьків у сімейних відносинах. Ця діяльність має здійснюватися цілеспрямовано й системно із застосуванням навчально-методичного інструментарію, який відповідає соціально-психологічним особливостям сучасних учнів закладів професійно-технічної освіти.

Соціально-педагогічну діяльність у закладах освіти здійснюють соціальний педагог, психолог, завуч з виховної роботи, класні керівники, вчителі, медичні працівники, юристи, спеціалісти центрів соціальних служб,

представники громадських організацій соціально-педагогічного спрямування тощо.

Аналіз науково-практичної літератури свідчить, що формування усвідомленого батьківства молоді здійснюється за різними напрямками: демографічне виховання молоді (спрямоване на формування правильної репродуктивної установки), формування контрацептивної культури, підготовка до прокреативної діяльності (інтимні стосунки як засіб відтворення потомства, дітонародження), психолого-педагогічна підготовка майбутніх батьків (отримання знань, розвиток умінь, навичок з приводу виконання батьківської ролі) (В. Кравець О. Кікінеджи, О. Кізь [7; 5]). Н. Островська, до даного переліку складових формування усвідомленого батьківства молоді додає ще такі складові, як: статеве виховання та підготовка молоді до сімейного життя [9, с.116].

На наш погляд, правова підготовка до сімейного життя також є важливою складовою усвідомленого батьківства.

Аналіз соціально-педагогічної практики з формування усвідомленого батьківства здобувачів закладів професійно-технічної освіти свідчить, що застосовуються проведення бесід, диспутів, тренінгів, відеолекторіїв, написання творів-роздумів тощо. У тренінговій роботі з формування компонентів усвідомленого батьківства використовуються інтерактивні, ігрові методи, метод «рівний – рівному», арт-терапевтичні методи [11; 12; 16].

Поширеними є тематичні виховні заходи за спільною участю батьків і дітей; тематичні батьківські збори з елементами тренінгу (зокрема, «Типи сімейного виховання: переваги та загрози», «Труднощі і помилки у вихованні дитини» тощо); розробка пам'яток та методичних рекомендацій батькам (наприклад: щодо важливості сімейного виховання, норм законодавства щодо відповідальності батьків за виховання неповнолітніх дітей, тощо); інформаційних листків (наприклад: з переліком організацій, які задіяні у роботі по попередженню жорстокого поводження та насильства над дітьми в сім'ї та в учнівському середовищі та інше).

Важливе значення у виховній роботі набуває формування культу Матері, поваги до жінки, розповсюдженими формами створення якого є вечори, шкільні свята, збори, оформлення стендів.

Залучаються до роботи лікарі-гінекологи, сімейні лікарі в напрямі збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я майбутніх батьків, зокрема проводяться бесіди «Стоп СНІД», «Дівочі посиденьки» тощо.

Формування компонентів усвідомленого батьківства відбувається й через засвоєння змісту шкільних предметів: «Правознавство», «Громадянська освіта», «Біологія і екологія», «Українська література». У варіативній частині підготовки використовується факультативний курс для учнів 9-11 класів «Етика та психологія сімейного життя», головними завданнями якого є: підвищення відповідальності молоді перед шлюбом і сімейним життям; формування в юнаків та дівчат високого рівня етико-психологічної культури; підвищення соціальної престижності ролі батьківства та материнства; формування

психологічної готовності юнаків та дівчат до шлюбу; висвітлення питання щодо ведення домашнього господарства, організації бюджету сім'ї тощо [12].

У дослідженні О. Лемещенко [8] узагальнюється, що наразі існує позитивний досвід формування у молоді готовності усвідомленого батьківства із залученням громадських і державних організацій, зокрема розроблені методичні матеріали для Центрів соціальних служб для сімей, дітей та молоді, а саме «Матеріали до тренінгу «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади» (підготовка матеріалів та їх видання здійснено Християнським дитячим фондом у рамках проекту «Покращання якості соціальних послуг дітям і сім'ям у громаді» за підтримки Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії); методичні матеріали для тренера «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини»; тренінговий курс із набуття батьківських навичок «Батьківство в радість» (розроблений Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Родина для дитини»).

Проведений аналіз навчально-методичного інструментарію формування усвідомленого батьківства учнів визначив традиційні форми, методи і засоби роботи з підлітками. Проте, сучасні підлітки значно відрізняються від своїх однолітків початку 2000-х років. Узагальнюючи наукові розробки [4; 6; 14] можна визначити основні характеристики сучасних підлітків, зумовлені цифровим середовищем: нетерплячість і зосередженість на короткострокових цілях; гіперактивність; кліпове мислення (здатність сприймати і переробляти інформацію лише невеликими порціями); переважання візуального каналу сприйняття інформації; залежність від Інтернету й соціальних мереж; орієнтація на індивідуалістичність й використання; чесність і відкритість у віртуальному спілкуванні; зниження концентрації уваги, якості пам'яті; краще розуміння техніки, ніж почуттів людей.

Ці відмінності вимагають пошуку нових форм і методів роботи з підлітками або модернізації традиційних із застосуванням цифрових технологій.

Враховуючи візуальність сприйняття інформації і наявність цифрових гаджетів у сучасних підлітків, доцільно використовувати в процесі формування усвідомленого батьківства фотографії, відео, презентації, особливо якщо вони зроблені самими підлітками. Зокрема необхідно розширювати використання методу фотовойс, створення фотоколажів, відео, соціальної реклами, коміксів, плакатів і буклетів тощо.

Ресурси ігрової взаємодії (квести, цифрові вікторини, сюжетно-рольові ігри, профілактичні настільні ігри тощо) ще й досі не набули широкого розповсюдження в соціально-педагогічній практиці з формування усвідомленого батьківства учнів закладів професійно-технічної освіти. Враховуючи соціальну активність сучасних підлітків, стануть у нагоді волонтерські заходи, форму-театр, флешмоб тощо.

Отже, соціально-педагогічна діяльність щодо формування усвідомленого батьківства учнів закладу професійно-технічної освіти – це напрям

професійної діяльності цілої низки суб'єктів соціально-педагогічної діяльності (внутрішніх і зовнішніх), спрямований на підготовку здобувачів до виконання ролі батьків у сімейних відносинах. В основі такої діяльності має бути розроблена програма.

З метою формування усвідомленого батьківства учнів ЗПТО нами була розроблена програма соціально-педагогічної діяльності «Щасливий світ батьківства». Розроблена програма соціально-педагогічної діяльності з формування усвідомленого батьківства в ЗПТО складається з трьох напрямів: робота з батьками (буклет «Підлітковий вік: як допомогти дорослішати безпечно?»); батьківські збори; індивідуальні соціально-педагогічні консультації); робота з підлітками («Гендерні стереотипи» (метод фотовойс); «В об'єктиві дитинство» (метод фотовойс); написання есе «Батьки моєї мрії»; інтерактивне опитування «Щасливі сім'ї» й «Сімейні традиції»; квест «Дитина в родині»; фототерапія (методика «Спогади дитинства», методика «Чоловіче й жіноче всередині та навколо мене»); «Валентинів день» (святковий вечір, конкурси); заняття з елементами тренінгу «Конфлікти в родині» (рольові ігри «Спілкування батьків і дітей»; розв'язання проблемних ситуацій); дебати «Цивільний шлюб»; інтерактивне заняття про планування родинного бюджету); робота з підлітками і батьками (бесіда «Як зберегти репродуктивне здоров'я»; фотовиставка «Чарівне подружжя»; «Царство Жінки» (святковий вечір до Дня Матері); бесіда «Проблеми жорстокого поводження з дітьми в колі сім'ї»).

Експериментальне впровадження розробленої програми проходило на базі Харківського професійного ліцею залізничного транспорту з вересня 2021 року до лютого 2022 року в три етапи. На констатувальному етапі було проведено первинне діагностування рівня сформованості усвідомленого ставлення учнів до батьківства за підібраними критеріями (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний), показниками й методиками, яке виявило досить низький рівень сформованості сімейних цінностей; переважна більшість підлітків не володіє необхідною інформацією з сімейного законодавства усвідомленого батьківства; низький рівень сформованості навичок розв'язання конфліктних ситуацій; більшість ліцеїстів мали ускладнення з обрахунком сімейного бюджету; абсолютна більшість учнів не підготовлена для догляду за новонародженою дитиною.

На формувальному етапі експериментальної роботи було впроваджено низку заходів здобувачем-магістрантом, соціальним педагогом, психологом, офіцером шкільної поліції, лікарем за розробленою програмою з підлітками експериментальної групи, з батьками, з батьками і підлітками.

Розглянемо особливості впровадження розробленої програми, зокрема ті заходи, які були проведені нами за визначений період.

Зважаючи на визначений у першому розділі переважно візуальний канал сприйняття інформації сучасними учнями, наявність у сучасних телефонів фотокамер, захоплення сучасною молоддю фотографуванням, саме фотографії було обрано нами в якості засобу для проведення таких засобів: «Гендерні стереотипи», «В об'єктиві дитинство», фототерапія.

Зокрема в основі проведення виховних заходів «Гендерні стереотипи» й «В об'єктиві дитинство» було використано метод фотовойс. Цей метод було започатковано в соціологічних дослідженнях [19]. Проте його універсальність дозволяє переносити його й на інші галузі пізнання, зокрема й на соціально-педагогічні. Суть методу полягає у вираженні індивідуальних і колективних проблем за допомогою фотографії. Алгоритм застосування цього методу складається з таких етапів: 1) фотографування визначеної проблеми; 2) обговорення в групах проблеми; 3) формулювання висновків про проблему; 4) представлення результатів (посадовим особам, ширшому колу респондентів, тощо).

Метою виховного заходу «Гендерні стереотипи» було порівняння ролі жінки й чоловіка в сучасному українському суспільстві, визначити традиційні й нові Гендерні стереотипи. Учням було запропоновано зробити фотографії, які б демонстрували власну погляд на цю проблему. У процесі групового обговорення (до 5 чоловік у кожній групі) кожен мав представити зроблені фотографії, пояснивши свою позицію. Визначені гендерні стереотипи аналізувалися в груповій дискусії. Результати було узагальнено й представлено іншим групам. Жінка-берегиня й чоловік-годувальник було визначено ліцеїстами на загальному обговоренні серед найбільш поширених гендерних стереотипів в українському суспільстві.

Метою проведення виховного заходу «В об'єктиві дитинство» було формування відповідального відношення до батьківства. Яке воно сучасне дитинство? Чи щасливі сучасні діти? На ці питання шукали відповіді учні. Через фотографію вони мали дати відповіді на ці питання, висловити власну позицію. Етапність проведення заходу: обґрунтування власної позиції в міні-групах, формулювання висновків, представлення на загальногрупове обговорення.

Для проведення фототерапії було залучено соціального педагога й психолога й застосовано методу «Спогади дитинства». Учням було запропоновано принести свої дитячі фотографії, які відображають моменти, що найбільше запам'яталися. Підлітки показували фотографії один одному й коментували. Загальне обговорення дозволило акцентувати увагу на сімейних традиціях і цінностях.

Методика «Чоловіче й жіноче всередині та навколо мене». Учні мали принести фотографії, на яких вони представлені в різних гендерних ролях. Підлітки коментували фотографії. Під час обговорення психолог допомагав акцентувати увагу на тому, який вплив здійснює родина й суспільство на формування гендерної ідентичності.

Сучасні підлітки залюбки створюють і проводять цифрові опитування. Це було покладено в основу проведення інтерактивного опитування «Щасливі сім'ї», та «Сімейні традиції». Учням було запропоновано розробити й провести опитування за цими темами. Для організації опитування ліцеїсти мали визначитися з колом питань для опитування, що потребувало групового обговорення проблеми, з'ясування ключових моментів для опитування,

формулювання питань. Зокрема до опитування за темою «Щасливі сім'ї» учні включили питання «Чи існують щасливі сім'ї?», «Чи вважаєте Ви свою сім'ю щасливою?», «Щоб Ви зробили заради сімейного благополуччя?», «Які необхідні умови для сімейного благополуччя?» та інші. Безпосередньо для проведення самого тестування підлітками було обрано ресурси Kahoot. Результати проведеного опитування були обговорені в групі.

Було проведено квест «Дитина в родині», який було спрямовано на виявлення знань і вмінь учнів щодо поводження з дитиною дошкільного віку. В основу розробки квесту було покладено зміст онлайн-буклету «Як будувати міцні та довірливі стосунки зі своєю дитиною», розроблений у межах проекту, що реалізується Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні [18].

Жвава дискусія виникла під час проведення дебатів «Цивільний шлюб». Метою даного заходу було усебічно проаналізувати й порівняти традиційний шлюб з цивільним. Обговорення проводилось у двох опонентних групах, кожна з яких представляла переваги обраного ними сімейного устрою та можливі недоліки протилежного. Учасникам було запропоновано зайняти відповідну позицію з цієї проблеми. Для проведення дебатів була змодельована ситуація: «Ви – представники соціальної ради у справах сім'ї. Кабінет Міністрів України видає Постанову про ліквідацію шлюбу. Ви маєте ухвалити рішення, але думки розділилися, перша група впевнена в необхідності традиційного шлюбу, друга – вважає, що можна обійтися цивільним шлюбом. Від вашого рішення залежить доля суспільства». Упродовж визначеного часу учасники кожної групи формулювали аргументи на захист свого виду шлюбу. Кожною групою було обрано спікера, після обміну промовама яких, ліцеїстам було надано можливість спростувати аргументи опонентів.

Інтерактивне заняття «Сімейний бюджет» включало дві частини:

1) надання теоретичної інформації через міні лекцію за питаннями:
1) Фінансові ресурси родини. Доходи родини та їхні види. Розподіл грошових коштів. 2) Бюджет: співвідношення доходів і витрат. Планування сімейного бюджету. 3) Раціональне використання фінансових ресурсів родини;

2) формування навичок планування сімейного бюджету через групові форми взаємодії учнів (обрахуйте сімейний бюджет, інтерактивна вправа «Визначаємо вид сімейного бюджету»). Наприкінці заняття проводилась групова рефлексія щодо отриманої інформації й навичок планування сімейного бюджету.

Контрольний етап дослідження визначив підвищення у підлітків експериментальної групи рівня соціально-педагогічних і психологічних знань з сімейного виховання, соціально-психолого-медичних знань про особливості планування сім'ї, особливості зростання дитини. Зафіксовано приріст емоційно-позитивного ставлення до сімейного образу життя, цінностей шлюбу. Визначено позитивну динаміку у сформованості умінь, навичок щодо виконання ролі майбутніх батьків, зокрема, покращилися навичок спілкування, розв'язання конфліктних ситуацій, навички планування сімейного бюджету. У

контрольній групі подібні зміни не було визначено.

Висновки. Отже, соціально-педагогічна діяльність з формування усвідомленого батьківства учнів закладу професійно-технічної освіти має здійснюватися цілеспрямовано й системно із застосуванням навчально-методичного інструментарію, який відповідає соціально-психологічним особливостям сучасних учнів закладів професійно-технічної освіти. Експериментальне впровадження розробленої програми виявило ефективність впливу на рівень сформованості усвідомленого ставлення учнів до батьківства.

Список використаних джерел:

1. Барбінова А.В. Виховання сімейних цінностей учнів у навчально-виховному процесі професійно-технічних навчальних закладів: дис...канд.. пед. наук: 13.00.07 / Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. Полтава, 2017. 296 с.
2. Буніна Л.М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства. *Діти – батьки – сім'я*. Київ: Наук. світ, 2005. Вип.3. С. 9-16.
3. Замашкіна О.Д. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. 400 с.
4. Зеленов Є.А. Цифрове покоління: ризики, переваги, засоби взаємодії. URL: <https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/19690/1/%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B5%20%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%97%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B2.pdf>
5. Кікінеджи О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді : науково-методичні матеріали до тренінгової програми. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 8. 364 с.
6. Коростіль Л.А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. *Народна освіта*. 2018. Вип.1 (34). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5229
7. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: [навчальний посібник]. Тернопіль: Джура, 2003. 416 с.
8. Лемещенко О.Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників готовності до усвідомленого батьківства: дис. ... кан. псих. наук: 19.00.05 / Східноукраїнський нац. ун-т ім. Володимира Даля. Северодонецьк, 2016. 224 с.
9. Островська Н.О. Основні складові соціально-педагогічної діяльності щодо формування усвідомленого батьківства молоді. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. №16 (251), 2012. С.115-122.
10. Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки» №579 від 02.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#top>

11. Психологічна служба системи освіти: досвід формування репродуктивного здоров'я молоді /авт.кол. за ред. І.І. Цушка. Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. URL: <http://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/programi/file53.pdf>
12. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді: навчально-методичний посібник/ за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. О.А.Удода. Суми : Сумський державний університет, 2014. 198 с.
13. Трубавіна І.М. Усвідомлене і відповідальне батьківство: спільне і відмінне. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. Луганськ, 2013. № 13(4). С. 96-101.
14. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування. К., 2017. 135 с. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13874.pdf>
15. Федюшкіна К.А. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти: дис. ... кан. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2020. 315 с.
16. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / Гончар Л.В., Кравченко Т.В., Мачуська І.М., Павицька К.М., Хижняк А.В. ; за заг. ред. Гончар Л.В. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/704829/3/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%A1_%D0%9C%D0%95%D0%99%D0%9D%D0%98%D0%A5_%D0%A6_%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%99_%D0%A3_%D0%94_%D0%A2%D0%95%D0%99_\(1\)_1_2016_12_13_15_26_48_272.PDF](https://lib.iitta.gov.ua/704829/3/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%A1_%D0%9C%D0%95%D0%99%D0%9D%D0%98%D0%A5_%D0%A6_%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%99_%D0%A3_%D0%94_%D0%A2%D0%95%D0%99_(1)_1_2016_12_13_15_26_48_272.PDF)
17. Цілі сталого розвитку для дітей України: національна доповідь, 2020. URL: https://idss.org.ua/arhiv/SDGsForChildren_Ukraine_ukr.pdf
18. Як будувати міцні та довірливі стосунки зі своєю дитиною. ВГЦ «Волонтер», ЮНІСЕФ, 2021. 20с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14386/file/%D0%9E%D0%BD%D0%B%D0%B0%D0%B9%D0%BD-%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82%20%D0%AF%D0%BA%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%BC%D1%96%D1%86%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B%D0%B8%D0%B2%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%B7%D1%96%20%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%94%D1%8E%20%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D1%8E.pdf>
19. Wang C., Burris M. Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health education & behavior*, 1997, 24 (3), 369–387.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПІДЛІТКОВОЇ ЖОРСТОКОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Уляна Гвоздьова

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент В.В. Костіна

У сучасному світі все більше відбувається поширення різних соціальних проблем, що зумовлює розповсюдження проявів жорстокості, які набувають поширення навіть у підлітковому середовищі закладів загальної середньої освіти. Українські підлітки за статистикою опинились у списку найжорстокіших серед своїх однолітків у європейських країнах. Експерти зазначають, що 34% українських дітей хоча б раз у житті були в ролі жертви, а 43% приміряли на себе ампулу агресора. За рівнем жорстокості вони посідають четверте місце в Європі [2, с. 103]. Проте, не завжди цим проявам приділяється належна увага, а отже, актуальність професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до їх попередження є вельми актуальною.

Аналіз наукових досліджень з проблеми підліткової жорстокості засвідчив, що сучасне суспільство характеризується нестійкою соціальною ситуацією, яка характеризується збільшенням випадків скоєння правопорушень неповнолітніми особами в школах, інколи з особливою жорстокістю, які часто фіксуються на телефон та розповсюджуються в соціальних мережах, пропагуючи насилля та агресію, подаючи негативний приклад іншим та часто залишаються безкарними. Науковці стверджують, що соціально-педагогічну роботу в таких випадках слід проводити не лише з підлітками, але і з їхнім оточенням, приділяючи особливу увагу моральному вихованню молоді, шляхом проведення тематичних виховних годин, диспутів на відповідну тематику тощо.

За даними наукових досліджень, попри те, що неповнолітні віком від 14 до 17 років складають лише 7% населення України, вони скоюють чверть усіх злочинів і до 70% групових [3]. Науковцями відмічається зростання підліткової жорстокості, почастищення у цій віковій групі тяжких злочинів; збільшення рецидивної злочинності. Тому, проблема професійної підготовки майбутніх фахівців до запобігання появі та розповсюдженню поведінкових відхилень підлітків потребує ґрунтовного дослідження та розробки ефективних засобів її вирішення.

Вивченню проблеми агресивної поведінки особистості присвятили свої праці вітчизняні та закордонні філософи (Г. Зубань, Н. Чеботарьова та ін.), психологи (В. Кириленко, О. Кочемировська, І. Ленденева, Н. Максимова, Т. Румянцева, Л. Семенюк та ін.), педагоги (І. Гайдамашко, С. Гончаренко, І. Доброскок та ін.). Причини агресивної поведінки підлітків та фактори, що впливають на її формування, вивчали такі науковці, як: О. Білоус, Н. Гребініченко, Т. Костюченко, І. Малишева та ін.). Питання пошуку методів профілактики агресивної поведінки підлітків у своїх наукових працях

розглядали Ю. Андреев, Т. Журавель, К. Сергеева, О. Файдюк С. Шебанова та ін. Узагальнення наукових напрацювань вищезазначених авторів показало, що часто жорстока поведінка підлітків зумовлена наявністю певної небажаної мотивації, нестабільністю розвитку емоційної сфери особистості, нерозвиненістю процесів саморегуляції, які цю жорстокість провокують, тому профілактична робота з підлітками повинна бути націлена на розвиток відповідальної соціально-схвалюваної поведінки.

Вивчення та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження показали, що науковцями визначено такі важливі ідеї для здійснення ефективної профілактичної діяльності з підлітками, які допоможуть запобігти виявам їхньої жорстокої поведінки [1; 4]: збільшення їхніх власних ресурсів та розвиток соціально-корисної активності (чим більше ресурсів підлітків ми спрямуємо на корисну справу, тим менша вірогідність виникненню у них агресивних проявів); створення передумов щодо подальшого розвитку особистості підлітків, позитивної соціалізації та інтеграції їх в соціум; опора на позитивні якості особистості (відтворення тих позитивних якостей, які переважали в підлітків до появи відхилень, агресії, девіантної поведінки тощо); компенсування відхилень у поведінці добрими діями (формування в підлітків прагнення компенсувати той чи інший недолік участю в соціально схвалюваній діяльності, яка їх захоплює (спорт, праця, музика, мистецтво, спілкування, допомога іншим тощо); стимулювання до участі в соціально-корисній діяльності (робота, спрямована на активізацію підлітків до позитивної суспільно-корисної діяльності шляхом схвалення або осуду їхніх дій та демонстрація небайдужого емоційного ставлення до особистості підлітків, до їхніх вчинків).

Отже, професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики жорстокої поведінки підлітків у середовищі закладів загальної середньої освіти є актуальним напрямом наукових досліджень та сучасної соціально-педагогічної практики, а використання вищезазначених ідей у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів забезпечуватиме, на наш погляд, ефективність профілактики жорстокої поведінки підлітків з метою вчасного попередження виникнення та поширення в середовищі закладів загальної середньої освіти небажаних соціально-небезпечних явищ та їх негативних наслідків.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка комплексу засобів професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти, що передбачатиме створення навчально-методичного забезпечення, яке сприятиме засвоєнню відповідних профілактичних знань та навичок, формуванню професійної мотивації та інтересу до цього виду професійної діяльності, а також розвитку професійно-важливих особистісних якостей та здібностей, що забезпечуватимуть її ефективність.

Список використаних джерел:

1. Андрейченко Д. В. Форми і методи роботи психолога з подолання агресивної поведінки підлітків. *Академічна студія*, 2018, №.4. С.11-23.
2. Касич, М. А. Процес виховання у підлітків почуття доброти за допомогою поетичного слова. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 1 (94). С.102-111.
3. Колос. А. О., Паськів. Р. В. Психолого-педагогічна профілактика делінквентної поведінки підлітків. С. 252-254. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/24290/1/252.PDF> (дата звернення: 20.04.2022).
4. Файдюк О. В., Снітко М. А. Сутність соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2015. № 4 (2). С.1-9. URL: <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/52>. (дата звернення: 20.04.2022).

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Яна Губіна

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Ситуація, що склалася в нашій державі, характеризується наявністю складних політичних та соціально-економічних процесів, які відбуваються в суспільстві, деформацією виховної функції сім'ї, занепадом культурно-освітніх закладів, які в значній мірі знижують рівень формування сприятливого морального середовища для виховання підлітків. Неблагополучне побутове оточення, важке матеріальне становище сімей впливає на погіршення криміногенної ситуації серед молоді. Все це призводить до збільшення числа підлітків, чия поведінка виходить за межі моральних і правових норм. Структура і динаміка правопорушень, скоєних останнім часом підлітками, свідчить про те, що профілактична робота, щодо попередження цих негативних явищ є недостатньо ефективною.

Так, за офіційними статистичними даними МВС України упродовж останніх десяти років рівень дитячої злочинності виріс удвічі. Загалом на обліку правоохоронних органів перебувають близько 70 тисяч неповнолітніх. Це зумовлює необхідність якісної підготовки соціальних фахівців до соціально-педагогічної роботи з профілактики делінквентної поведінки серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що проблемою делінквентної поведінки підлітків займалися (О. Барабаш [1], Н.Максимова [4]),

дослідженням видів, форм, критеріїв, засобів, методів, шляхів запобігання та виправлення різних видів девіацій (Р. Благута [2], М.Чуносков [6]); профілактикою делінквентної поведінки серед підлітків О. Давиденко [3], А.Самойлова [5] тощо.

Проблему підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях М. Васильєва [4], І. Зверєвої [7], І. Романова [4] тощо. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактичної роботи з підлітками-делінквентами розкрито в студіях І. Зубрицький [8], Г. Кашкорьов [10].

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників, положень праць О. Безпалько [2] дозволив визначити *«професійну підготовку майбутніх соціальних працівників»* як неперервний послідовний динамічний процес формування готовності здобувачів – майбутніх фахівців з соціальної роботи до професійної діяльності.

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях М. Волошенко [5], І. Зубрицького [8], Г.Кашкорьова [10] дозволив сформулювати поняття *«професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з профілактики делінквентної поведінки підлітків»* як процес набуття студентами під час навчання у закладі вищої освіти необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей здійснення профілактики делінквентної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності

Результатом процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності з профілактики делінквентної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти визначено готовність здобувачів до здійснення такої роботи.

Ми розглядаємо готовність майбутніх соціальних працівників до попередження делінквентної поведінки підлітків як сукупність знань, умінь та навичок, що сприяють ефективній реалізації набутих професійних компетенцій соціальної спрямованості (соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальна корекція).

Нами виділено наступні компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до профілактики делінквентної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти: *когнітивний* (оволодіння теоретичними знаннями з профілактики делінквентної поведінки підлітків; освоєння психологічних, фізіологічних особливостей підлітків; вивчення методів та технологій профілактики делінквентної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти), *мотиваційно-особистісний* (формування у майбутніх соціальних працівників спонукань до професійної діяльності з профілактики делінквентної поведінки підлітків та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних працівників з профілактики делінквентної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти) та *діяльнісний* (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми та

методи роботи соціального працівника з профілактики делінквентної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти)[8, с. 113].

Проте, недостатньо розробленими залишилися технологічні аспекти роботи соціальних працівників з профілактики делінквентної поведінки серед підлітків у закладі загальної середньої освіти. Також потребує розроблення комплексу засобів підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до визначеної роботи.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О. Поняття та види делінквентної поведінки людини. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. Вип.865. №1. С. 62-66.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Благута Р.І. Психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх: автореф. дис... канд. юрид. наук 12.00.08 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 16 с.
4. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Том. 2. № 13. С. 187-190.
5. Волошенко М. О. Профілактично-корекційна робота з підлітками девіантної поведінки: навчальний посібник до тренінг-курсу. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. 130 с.
6. Давиденко О.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. *Соціальний педагог*. 2010. № 3. С. 45-51.
7. Зверєва І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1998. 393 с.
8. Зубрицький І. Професійна підготовка соціального педагога до профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками. *Молодь і ринок*, 2012. № 5(88). С.111-114.
9. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2011. 520 с.
10. Кашкар'єв Г.В. Проблема підготовки педагога до особистісно-орієнтованої профілактики правопорушень серед молоді і шляхи її вирішення. Бердянський державний педагогічний університет. 2010. Т.1. С.88-92. <http://bdpu.org>
11. Самойлов А.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. / Вінницький педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 282 с.
12. Чуносів М.О. Класифікація видів делінквентної поведінки як теоретична проблема. *Комп'ютерно-ігрові технології: освіта, наук, виробництво*. 2013. №11. С.158-161.

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Анна Колісник

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Сайко Н.О.

Сім'я активно бере участь у вихованні дитини та є одним із засобів формування всебічно розвиненої особистості.

Сім'я – це соціальна група, що складається з людей, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей [1].

Особливе значення у вихованні дитини відіграють стилі сімейного виховання, серед яких виділяють такі:

1. Гіперопіка (надмірна опіка) – цей стиль характеризується надмірним піклуванням, бажанням зробити все за дитину. З раннього дитинства діти дуже прив'язані до батьків. У міру зростання самостійності ця залежність починає дитину обтяжувати. Такий тип виховання часто формує крайній егоцентризм, егоїзм, першими жертвами якого стають самі ж батьки. Надмірна любов та увага батьків можуть викликати патологічне самостереження та іпохондрію у дитини; всюдозволеність, надмірна турботливість має безпосереднє відношення до виникнення неврозів у дітей.

2. Авторитарний стиль характеризується високим рівнем вимогливості й низьким рівнем чуйності. Батьки, які дотримуються цього стилю виховання, виступають як авторитетні фігури, їхня поведінка здебільшого директивна й ґрунтується на вказівках і силі, а для дитини встановлюються суворі обмеження. Батьки, що дотримуються цього стилю, порушують особистий простір дитини, пригнічують силою, вирішують за дитину, що їй краще, не цікавляться особистою думкою дитини, не визнають її права. Надто високі вимоги, які ставляться до дитини в таких сім'ях, потребують максимальної мобілізації всіх розумових і фізичних здібностей. Від дитини вимагають досягнення успіху в різних сферах. Авторитарний стиль виховання може призвести до відхилення у поведінці, особливо тоді, коли батьки прагнуть бачити свою дитину лідером. Під впливом цього дитина виростає похмурою, озлобленою, агресивною, жорстокою, прагне кривдити слабких і беззахисних, не може відчувати ні до кого прихильності.

3. Ліберальний стиль виховання передбачає низький рівень вимогливості, слабкий батьківський контроль, мінімальне або навіть узагалі відсутнє покарання за погану поведінку, недостатню увагу до дитини з боку батьків. Дитина в такій сім'ї належить сама собі, батьки не встановлюють їй будь-яких обмежень. Такі діти схильні до неслухняності та агресивності, поведуться неадекватно та імпульсивно, страждають особливо важкими дефектами моральної свідомості, вони брехливі й жорстокі, досить важко піддаються

перевихованню. Нездатність сім'ї контролювати поведінку дитини може призвести до входження її до асоціальних груп, оскільки у неї не сформувалися психологічні механізми, необхідні для самостійної, відповідальної поведінки у суспільстві.

4. Демократичний стиль характеризується високим рівнем вимогливості й чуйності. Батьки, які дотримуються такого стилю виховання, виявляють турботу про дитину, надають їй підтримку й заохочують її самостійність. Особливістю цього стилю взаємин є тверде, послідовне і водночас гнучке виховання. Дитина виховується як самостійна особистість. Також батьки орієнтовані на активну роль дитини у родині. За такого стилю виховання відбувається найбільш гармонічний і різнобічний розвиток особистості дитини, який сприяє розвитку самостійності, активності, ініціативи і соціальної відповідальності.

5. Непослідовний, змішаний стиль виховання передбачає неузгодженість і суперечливість установок батьків на процес виховання, постійна непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність. Цей стиль характеризується тим, що у батьків не вистачає витримки самовладання для здійснення послідовної виховної тактики в сім'ї. Виникають різкі емоційні перепади у відносинах із дітьми – від покарання, сліз, лайки до ласкавих проявів, що призводить до втрати батьківського впливу на дітей. Дитина стає некерованою, непередбаченою, вона зневажає думкою старших і батьків [3].

Батьки можуть впливати на формування Я-образу дитини також шляхом стимулювання такої поведінки дитини, що може підвищити чи знизити її самооцінку, змінити в неї цілісний образ. Самооцінка формується з дитинства у процесі спілкування за такими етапами:

- увага з боку дорослих;
- співробітництво з ними;
- відчуття поваги з їхнього боку;
- взаєморозуміння [2].

Отже, на формування особистості дитини впливає стиль сімейного виховання, формування адекватної самооцінки та, головне, любов, повага та віра дорослого у власні сили дитини.

Список використаних джерел:

1. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: У 3-х т. Том II. Основи родинного виховання. – Івано-Франківськ, 2006. – 288 с.
2. Сидоров К.Р. Самооцінка в психології. Світ психології. 2006. № 2. С.224–234
3. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. / Р. П. Федоренко ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. - Луцьк : Вежа-Друк, 2015. - 362 с.

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОЇ ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ПЛЮРАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛЕЙ СІМ'Ї

Наталія Крупська

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О.С. Бацман

За останні десятиліття у європейських країнах відбулися глибокі соціально-економі та демографічні зміни. Низька народжуваність не забезпечує відтворення населення. Старіння населення, зростаюча роль міграції, трансформація моделі шлюбу та народжуваності, зміна статусу жінки і рух до гендерної рівності, проблема поєднання зайнятості і сімейних обов'язків, лібералізація законів, що стосуються контрацепцій, абортів і розлучень – все це, на думку багатьох авторів, характеристики соціально-демографічної ситуації в країнах ЄС та Україні. Наслідком цих змін стала еволюція у поглядах на політику в області народонаселення, в тому числі на політику, спрямовану на становище сімей.

У Франції, Бельгії та Люксембурзі виділення сімейної політики відбулося відразу після Другої світової війни. Можна сказати, що тільки в даних країнах на сьогоднішній день існує певна, що склалася концепція сімейної політики. Практична частина сімейної політики в цих країнах досить добре розвинена, але їхні теоретична основа різна.

У Скандинавських країнах немає певної концепції сімейної політики, хоча на практиці там створені сприятливі умови для матерів, дітей і сімей, такі як надання можливостей для жінки продовжувати свою трудову діяльність, інфраструктура догляду за маленькими дітьми. Головним принципом для всіх держав Західної Європи є принцип невтручання держави в приватне життя громадян. Проблеми сім'ї не завжди відносяться до пріоритетних напрямів як державної, так і регіональної сімейної політики. Це відбувається тому, що пріоритетність заходів сімейної політики визначається на основі оцінки гостроти і значимості проблем сім'ї, ступеня їх впливу на реалізацію основних функцій сім'ї, а також внаслідок обмеженості фінансових і ресурсних можливостей держави [1, с. 326].

У багатьох європейських дослідженнях сімейна політика теж трактується не як стабільний феномен, а як динамічний компонент суспільства, що відображає соціальні, культурні, політичні зміни. Падіння народжуваності, поширення вільних спілок та інших форм спільного життя, зростання числа юридично не оформлених співжиття, зменшення зареєстрованих шлюбів, збільшення віку народження першої дитини, збільшення числа розлучень і позашлюбних дітей - все це тенденції сучасних змін, що відбуваються з родиною [2, С. 124-130].

Зростаюча тенденція до модернізації сім'ї, варіативності її форм і складу диктує, в свою чергу, необхідність переосмислення ролі та функцій сім'ї в

суспільстві, а також створення нових механізмів державного регулювання, контролю та участі в справах сім'ї.

У зв'язку з різноманітністю форм сімейного життя, можливістю як чоловікові, так і жінці самій планувати те, коли заводити сім'ю, в якій формі, з бажаним числом дітей, а також у зв'язку з тим фактом, що багато стають батьками, не будучи подружжям, можна сказати, що батьківство, подружжя, любовні відносини і сім'я все більше віддаляються один від одного, утворюючи окремі інститути [1, с. 330]. Багато хто хоче мати дітей, але для цього можна і не перебувати у шлюбі. Спільно проживати і мати дітей можливо і без укладання шлюбу. «Подружжя більше не обов'язково передбачає спільне проживання, спільне проживання можливо без укладення шлюбу, дітонародження далеко не завжди відбувається в шлюбі» [2, С. 124-132].

В Україні, на відміну від країн Скандинавії, неформальні союзи ще не знаходяться в рівних з формальними спілками правових і соціальних відносинах. Кількість живуть у цивільному шлюбі пар зростає, так як молоді люди воліють пожити спочатку без оформлення шлюбу, для досвіду, для більшої свободи. Але багато програми, розраховані на сім'ю, в тому числі на молоду сім'ю, наприклад, іпотечне кредитування, однією з умов пред'являють надання документа про укладення шлюбу, тобто офіційно підтвердженого доказу наявності пари. Пари, які живуть у співжитті, відразу позбавляються можливості брати участь в даних програмах так само, як і в інших програмах, де присутній даний критерій.

Якщо звернутися до основних соціально-демографічними змін, які торкнулися як самих процесів формування сім'ї, її життєдіяльності, так і відбилися на загальній демографічній ситуації, а також на рішеннях держави у сфері сімейної та демографічної політики, то вони численні. Це і низька народжуваність, яка не забезпечує простого відтворення населення, і трансформація моделі шлюбу та народжуваності (зменшення числа зареєстрованих шлюбів, збільшення числа розлучень, поширення вільних спілок та інших форм спільного життя, збільшення позашлюбних народжень). У даних умовах бажання держави «зміцнити сім'ю» і поставити в основу сімейної політики нуклеарну сім'ю з дітьми для вирішення виниклих демографічних проблем можна зрозуміти.

Дійсно, одна з основних функцій сім'ї - відтворення, таким чином, держава хоче посилити і зміцнити цю функцію, підтримуючи подружні пари. Але завдання сімейної політики споконвічно полягає не стільки в тому, щоб збільшувати народжуваність, так як питаннями відтворення займається демографічна політика. Завдання сімейної політики, з нашої точки зору, в тому, щоб діти народжувалися здоровими і могли отримати повноцінне виховання та освіту, а їхні батьки - поєднувати професійну кар'єру та сімейні обов'язки. Але сучасна сім'я досить рухома, відрізняється гнучкістю форм і видозмінюється, адаптуючись до нових реалій. Крім бажаної і заохочувальною державою нуклеарною сім'ї, що складається з подружньої пари і дітей (бажано двох), можна виділити такі види родини, як фактичні шлюби або співжиття, повторні

сім'ї, позашлюбні сім'ї, як неповні чинності розлучення або вдівства, так і материнські, а також гомосексуальні союзи, про існування яких стали говорити більше останнім часом, але все ж не так відкрито, як у Європі. Тому традиційна сім'я не може більше залишатися центральною моделлю сімейної політики [1, с.328].

Іншими словами, сімейна політика своєю метою бачить збереження і зміцнення інституту сім'ї, підвищення її статусу в суспільстві, розвиток психічного, морального, фізичного і соціального здоров'я членів сім'ї, не залежно від структури сім'ї чи наявності/ відсутності юридичного оформлення шлюбу. Основною рисою сімейної політики повинна стати не стільки демографічна, пронаталістська спрямованість скільки створення сприятливих умов функціонування та життєдіяльності для всіх типів сімей. У всіх сім'ях діти повинні бути здоровими чи повинно робитися все, щоб вони стали здоровими. Всі діти повинні отримати доступ до освіти, медичної допомоги, одержати гарне виховання, незалежно від типу сім'ї, в якій вони живуть: повної чи неповної; одnodітної, дводітної або багатодітної; сім'ї, в якій батьки оформили свої стосунки офіційно чи ні. Так само і батьки незалежно від стану в шлюбі, від оформлення відносин могли б мати можливість найкращим чином поєднувати сімейні обов'язки, обов'язки по догляду за дітьми з професійними обов'язками та особистісними потребами. Крім цього, важливим завданням повинна бути профілактика бездоглядності і безпритульності, проведення адресних заходів підтримки сім'ї, забезпечення самореалізації сім'ї.

Основними видами державних заходів підтримки і допомоги сім'ї є: сімейні допомоги, батьківську відпустку, послуги дошкільних установ, поліпшення житлових умов, пільгове оподаткування, пільги на проїзд і допомогу окремим категоріям сімей.

В останні десятиліття країни Північної і Західної Європи перебудовують свою сімейну політику у відповідності з новими реаліями. Відбувається перехід від політики простого надання грошових виплат, допомог, матеріальної допомоги до більш збалансованої гендерної політики, інтеграції жінок в сферу зайнятості, до створення сервісу або системи послуг у допомогу сім'ї в здійсненні догляду за дітьми, організації домашнього побуту. За останні 15 років у багатьох європейських країнах намітилася тенденція до зростання вікових рамок вступу в шлюб. Так, у Франції в перший раз виходять заміж в 28,8 років, а одружуються в 30,9. З 1970 року вік вступу в шлюб збільшився на 6 років. Середній вік вступу в шлюб по Європі для жінок – 30 років, а для чоловіків – 33 роки. Хоча процес «постаріння» шлюбності в Україні почався пізно і не дорівнює європейським і світовим показникам, він, тим не менше, відбувається [3].

Якщо звернутися до питання про варіативності сімейного життя і про нові форми сім'ї, то, зокрема, у французькій літературі даний процес обговорюється відкрито і давно. У французьких дослідженнях виділяються наступні моделі сім'ї: зареєстрований шлюб; співжиття (вільний союз); пари, які не проживають разом, але які є парами; монобатьківські сім'ї; розлучені сім'ї або навпаки

з'єдналися (мається на увазі повторні шлюби батьків). Саме на повторних шлюбах загострюється увага дослідників, підкреслюється, що в даних сім'ях проживають діти від перших шлюбів (1,5 млн. дітей), а також дані сім'ї відрізняються тим, що в них може проживати велика кількість дітей: від перших шлюбів обох батьків і спільні діти.

у Франції з листопада 1999 року діє Цивільний пакт солідарності, спочатку призначений для гомосексуальних союзів, а незабаром поширився на цілий ряд інших категорій сімей (висхідні та низхідні родичі, родичі по бічній лінії, такі, як брати і сестри, а також дядька і племінниці до третього покоління). У відповідності з даним пактом свідцтво, завірене в мерії, дозволяє двом спільно проживаючим людям об'єднатися на підставі договору для ведення домашнього господарства. Даний пакт дає право отримання матеріальної допомоги, накладає взаємну відповідальність за сплату боргів, але і дає право на покриття соціальних витрат Системою соціального захисту, право на спадкування.

Відпустки по догляду за дитиною, що діють протягом перших років життя, введені у Франції в 1970-1980-х роках. Як правило, батьківський відпустка надається батькам до досягнення дитиною трьох років і частково оплачується з фондів соціального страхування. Батьківською відпусткою може скористатися і батько дитини, в деяких країнах батьки мають право на оплачувану двотижневу відпустку.

У країнах Західної і Північної Європи батькам часто наданий вибір послуг з догляду та нагляду за дітьми, це: 1) улаштування до дитячого садочка; 2) допомога у наймі та оплаті послуг виховательки, тобто приватний догляд; 3) оплачувана відпустка батьків по догляду за дітьми. Дана система з догляду за дітьми особливо добре розвинена у Фінляндії і у Франції.

Висновки. На підставі даних форм надання послуг можна зробити висновок, що сім'ям в цих країнах даний вибір послуги в залежності від умов і обставин сім'ї. У нашій країні також необхідно розвивати гнучкі форми надання послуг з догляду та вихованню дітей в залежності від віку дитини, розширювати соціальні й освітні послуги для сімей з дітьми, в тому числі на основі субсидування послуг із соціальних фондів, підвищувати доступність дитячих установ.

Список використаних джерел:

1. Лапшина В.Л., Болотова В.А. Типологія неблагополучних сімей: методологія аналізу. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.* «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2002. № 543. 245с.
2. Добровольная бездетность или почему люди выбирают одиночество. Раздел: Советы родителям. URL: <http://parents.7ya.com.ua>. (дата звернення: 15.04.2022).
3. Кляпець О. Шлюбна залежність як чинник емоційного вигоряння в сім'ї *Соціальна психологія.* №6 (20). URL:

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анна Новицька

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Анотація. На основі аналізу наукової літератури в статті розкрито сутність поняття «соціально-педагогічна діяльність з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти», узагальнено її особливості. Запропоновані форми і методи здійснення соціально-педагогічної діяльності у визначеному напрямі в умовах закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: *соціальна мережа, формування безпечної поведінки в соціальних мережах, підліток, соціально-педагогічна діяльність, заклад загальної середньої освіти.*

Novytska A. Peculiarities of Socio-pedagogical Activities for the Formation of Safe Behavior of Teenagers in Social Networks in General Secondary Education Institutions

Annotation. Based on the analysis of the scientific literature, the article reveals the essence of the concept of «socio-pedagogical activities for the formation of safe behavior of teenagers in social networks in general secondary education institutions», summarizes its features. The forms and methods of realization of social and pedagogical activity in this direction in the conditions of general secondary education institutions are offered.

Keywords: *social network, formation of safe behavior in social networks, teenager, socio-pedagogical activities general secondary education institution.*

Постановка проблеми. Інформаційний етап розвитку сучасного суспільства характеризується, серед іншого, посиленням впливу соціальних мереж на формування особистості дітей. У визначеному контексті особливе занепокоєння викликає факт, переважно, негативної спрямованості такого впливу на зростаюче покоління, і, зокрема, підлітків, у яких, на жаль, недостатньо сформованими є навички безпечної поведінки в соціальних мережах. Наслідком цього є деформація світоглядних цінностей, ідеалів підлітків, формування залежної поведінки, а також те, що (через несформованість вищезазначених навичок) діти стають об'єктами численних

правопорушень як з боку дорослих, так із боку однолітків. Отже, актуалізованою є проблема формування в підлітків навичок безпечної поведінки в соціальних мережах як окремого напрямку соціально-педагогічної діяльності, зокрема закладів загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО). А відтак необхідним є теоретичний аналіз сутності та особливостей соціально-педагогічної діяльності закладів загальної середньої освіти з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення результатів аналізу наукових джерел з проблеми організації та здійснення соціально-педагогічної діяльності з підлітками, батьками, педагогами щодо формування безпечної поведінки дітей у соціальних мережах в закладах загальної середньої освіти свідчить, що окремі її аспекти розкрито в працях вітчизняних та зарубіжних учених: сутність та особливості безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах – Р. Веприцький, В. Горовий, К. Мілкман, О. Онищенко, В. Попик, Б. Потятиник, та ін.; особливості соціально-педагогічної діяльності з підлітками, батьками, педагогами щодо формування безпечної поведінки дітей у соціальних мережах – О. Волянська, Н. Макаренко, А. Рижанова, М. Снітко, О. Черних, Я. Шугайло та ін.; технологічні аспекти роботи з формування безпечної поведінки дітей в соціальних мережах в закладах загальної середньої освіти – О. Безпалько, Т. Вашека, А. Капська та інші.

Проте, незважаючи на вагомі наукові доробки вчених і практиків з проблеми соціально-педагогічної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти, вищезазначені аспекти лише частково розкривають особливості такої діяльності, відсутня науково обґрунтована програма соціально-педагогічної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти.

Мета статті – визначити сутність та особливості соціально-педагогічної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення, сформульованого в Енциклопедії для фахівців соціальної сфери, «*соціально-педагогічна діяльність*» – це «різновид професійної діяльності, спрямованої на реалізацію завдань соціального виховання, створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності» [3, с. 185]. При цьому серед пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності виокремлено «...попередження та локалізація негативних впливів на особистість факторів соціального середовища...» [3, с. 185].

На основі проведеного аналізу джерельної бази [1; 2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10] з'ясовано, що (ураховуючи негативні наслідки формування Інтернет-залежності в підлітків та усвідомлюючи нагальну потребу в забезпеченні протидії негативному впливу на них соціальних мереж) учені одностайні щодо необхідності підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності у

цьому напрямі, зокрема в закладах загальної середньої освіти. Це, серед іншого, передбачає розробку основ (нормативно-правових, методичних): соціально-педагогічної діагностики та психокорекції стану залежності від соціальних мереж (у тому числі дітей підліткового віку); комплексної соціально-педагогічної профілактики негативного впливу соціальних мереж на підростаюче покоління, зокрема шляхом формування в підлітків навичок безпечної поведінки в соціальних мережах.

У визначеному контексті підтримуємо наукову позицію О. Черних про те, що *соціально-педагогічна діяльність з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах* являє собою діяльність, «втілену в сукупність знань, умінь і цінностей, що під час користування соціальними мережами сприяють задоволенню потреб особистості й водночас запобігають за допомогою соціально-педагогічного процесу можливості заподіяння шкоди її фізичному, психічному, соціальному благополуччю» [8, с. 10].

При цьому під *соціально-педагогічною діяльністю з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у закладах загальної середньої освіти* розуміємо цілеспрямовану координовану діяльність усіх суб'єктів соціально-виховного процесу закладу загальної середньої освіти, спрямовану на формування в підлітків сукупності знань, умінь і цінностей, наявність яких під час користування соціальними мережами сприяють задоволенню потреб особистості і запобігають можливості заподіяння шкоди її соціальному благополуччю.

Результатом соціально-педагогічної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах у ЗЗСО визначено *готовність до безпечної поведінки*, що передбачає сформованість у підлітків сукупності знань, умінь і цінностей, що під час користування соціальними мережами сприяють задоволенню потреб особистості і запобігають можливості заподіяння шкоди її соціальному благополуччю.

Особливостями соціально-педагогічної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах в закладах загальної середньої освіти є залежність її ефективності від забезпечення: комплексності, систематичності такої роботи в ЗЗСО на основі залучення зовнішніх соціально-виховних інституцій та координованості впливів різних суб'єктів соціально-виховного процесу; готовності педагогічних працівників ЗЗСО до роботи з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах; цілеспрямованості, систематичності роботи з батьками підлітків – учнів ЗЗСО щодо формування педагогічної обізнаності та активності у питаннях формування безпечної поведінки їхніх дітей у соціальних мережах.

На основі аналізу наукової літератури та практики соціально-педагогічної роботи закладів загальної середньої освіти щодо формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах констатовано, що формами такої роботи є мобільні курси, навчально-консультативні пункти, тематичні вечори, позакласні клуби, кабінети Довіри; лекторії, дискусійні клуби, семінари, соціально-педагогічний театр мініатюр, тематичні КВК, спеціалізовані служби

(Служба знайомств, Пошта довіри, Телефон довіри) тощо. Для досягнення поставленої мети застосовуються такі методи роботи, як опитування (тестування, анкетування), індивідуальні та групові консультації, проєктивні методики, комунікативні соціально-педагогічні тренінги тощо.

Водночас з'ясовано, що, на жаль, у процесі соціально-педагогічної роботи ЗЗСО у визначеному напрямі залишається недостатньо використаним потенціал зовнішніх соціально-виховних інституцій. Зокрема, інформаційно-просвітницькі ресурси таких соціальних інституцій, як: «Ла Страда Україна», Інтернет-Асоціація України (проєкт «Скарга.ua»), компанії «Майкрософт Україна» (яка заснувала Коаліцію за безпеку дітей в Інтернеті та проєкт «Безпека дітей в Інтернеті»), «Київстар» (програма «Безпека дітей в Інтернеті»), центри соціальних служб та інших.

Висновки. Таким чином, на наш погляд, в умовах інформаційного етапу розвитку суспільства формування в підлітків навичок безпечної поведінки в соціальних мережах повинно стати провідним напрямом соціально-педагогічної діяльності, зокрема в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Василенко О. М., Малько (Рижанова) А. О. Соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти. Х.: Крок, 2003. 83 с.
2. Васильєва М. П. Роль соціально-педагогічного напрямку соціальної роботи в Україні. *Педагогізація соціального середовища в роботі з різними соціальними суб'єктами*: матеріали наук.-практ. конф. (22 листоп. 2016 р.; м. Харків). Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. С.6-8.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ-Сімферополь: «Універсум», 2012. 535 с.
4. Макаренко Н. М. Проблеми сучасного підлітка на етапі дорослішання (adolescence) (на основі матеріалів зарубіжних інтернет-публікацій). *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. пр. К-ПНУ ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2013. Вип. 19. С. 368-378.
5. Рижанова А. О. Засоби масової інформації та актуальні соціально-педагогічні проблеми сучасності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 33. С. 353-358.
6. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик, Ю. М. Половинчак, Т. Ю. Гранчак, Л. А. Чуприна, А. В. Матвійчук, О. Д. Рябокони, Н. С. Вітушко, Н. Г. Іванова, Т. Ф. Кошелева, Є. А. Кулик; ред. Т. П. Дубас [и др.]. Київ: НБУВ, 2013. 220 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003166> (дата звернення: 01.02.2021 р.).
7. Снітко М. А. Формування безпечної поведінки підлітків в інтернет-мережі як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту*. Сер.: Педагогічні науки. Вип. 115. 2014. С. 217-220. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/VchdpuP_2014_115_58.pdf (дата звернення: 29.01.2021 р.).

8. Черних О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки в Інтернеті. Київ: ТОВ „ЦП КОМПРИНТ”, 2017. 104 с.

9. Шугайло Я. В. Соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2018. 20 с.

10. Шеплякова І. О., Новицька А. О. Соціально-педагогічна підтримка учнівської молоді в закладах професійно-технічної освіти. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю (01-02 черв. 2021 р., м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 204-207.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРОЯВІВ ДИСКРИМІНАЦІЇ ДО ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Олеся Сапога

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент В.В. Костіна

За даними наукових досліджень в Україні з булінгом у колі однолітків стикалися близько 67 % дітей, близько 40 % із них ніколи не розповідають про це своїм батькам, а 44 % із тих, хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через страх піддатися аналогічному знущанню [1, с. 18]. У Глобальній доповіді ЮНЕСКО про стан справ: «Шкільне насильство та булінг» наголошено, що «в опитуванні ЮНІСЕФ щодо досвіду булінгу, на яке відповіли 100 000 молодих людей у 18 країнах, серед тих, хто зазнав знущань, 25% повідомили, що вони зазнали знущань через їх зовнішній вигляд, 25% через свою стать або сексуальну орієнтацію і 25% через свою етнічну приналежність або національне походження, а 25% - від інших видів булінгу»[4, с. 18].

Важливим напрямом політики держави згідно зі змістом Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2013) є виховання та пропаганда серед населення України поваги до осіб незалежно від їх певних ознак, а також поширення просвітницької діяльності щодо запобігання та протидії дискримінації [2, стаття 7], тому професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики проявів дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти є вельми актуальною. Спираючись на зміст вищезазначеного нормативного документу, є можливість з'ясувати суть різних дискримінаційних проявів (пряма дискримінація, непряма дискримінація,

підбурювання до дискримінації, пособництво у дискримінації, утиск) та механізм її запобігання з метою виокремлення її суті у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики дискримінації щодо дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти.

Дослідження проблеми дискримінації та її запобігання стали предметом наукових пошуків вітчизняних та закордонних науковців. Аналіз дослідження І. Янковець показав, що науковцем визначено суть дискримінації «як порушення цінностей вільності, гідності та рівності (порушення вільності унеможливорює або обмежує формування волі, що є умовою участі особистості в суспільних відносинах; порушення гідності перешкоджає можливості для становлення та самоствердження особистості як повноправного учасника суспільних відносин, її права на вільний розвиток; порушення рівності є загрозою функціюванню демократичної, соціальної та правової держави)»[3, с.4]. Цілком поділяємо ідеї дослідниці та вважаємо, що особливо загрозовою є наявність дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, що знаходяться у закладах загальної середньої освіти, бо саме у цьому віці відбувається засвоєння основних моделей для подальшої успішної соціалізації дитини з особливими освітніми потребами як повноцінного суб'єкта суспільних відносин, тому середовище закладів загальної середньої освіти має бути сприятливим інклюзивним простором для таких дітей. Тому матеріали дослідження І. Яковець можуть бути корисними в обґрунтуванні необхідності підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дискримінації в дитячому та молодіжному середовищі.

Суть професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до профілактики проявів дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти полягає у забезпеченні формування готовності майбутніх фахівців до створення умов для запобігання різних видів дискримінації до дітей в умовах закладів загальної середньої освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення змісту та розробка методичного забезпечення для здійснення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики проявів дискримінації до дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. Громадська думка про правотворення. 2019. № 1 (166). С. 18–22.
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 19.04.2022).
3. Янковець І. В. Дискримінація та інституційний механізм її подолання в Україні. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії з

галузі «08» право за спеціальністю «081» право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2020. 300с.

4. School violence and bullying: global status report. 2017. URL:<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970?4=null&queryId=0e928b13-b2cc-4060-b691-a423801daf33> (accessed: 20.04.2022).

КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ У ДІТЕЙ-СИРИТ ЦЕНТРА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Геннадій Уманець

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О.М. Василенко

Анотація. У статті на основі аналізу наукової літератури розкрито суть поняття «активна життєва позиція» як стан й інтегративна властивість особистості до ініціативи соціальної взаємодії у соціумі. Представлено професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт старшого підліткового віку в умовах центру, визначено мету, принципи, компоненти і спрямованість на формування системи особистих цінностей дитини, що спонукає дитину до соціально-орієнтованої активної діяльності.

Ключові слова: *дитина-сирота, активна життєва позиція, професійна підготовка, принципи, компоненти.*

Umanets G. Components of Professional Training of Future Social Workers for the Formation of Orphan's Active Life Position in the Center of Social and Psychological Rehabilitation

Abstract. The article, based on the analysis of the scientific literature, reveals the essence of the concept of "active life position" as a state and integrative property of the individual to the initiative of social interaction in society. The professional training of future social workers to form an active life position in orphans of older adolescents in the center, defines the purpose, principles, components and aims to form a system of personal values of the child, which encourages her to socially oriented activities.

Keywords: *orphan child, active life position, professional training, principles, components.*

Актуальність проблеми. У сучасному українському суспільстві, коли відбувається повномасштабна війна, змінюється система особистих цінностей, проявляються глибокі соціальні зміни, які спонукають особистість до морально впевненої, соціально-орієнтованої активної діяльності.

Проблемі ціннісних орієнтацій молоді приділили значну увагу відомі науковці України В. Андрущенко, В. Алещенко, М. Дубина, В. Кремень, В. Луговий, М. Степко, П. Кононенко, І. Прокопенко, В. Рябченко та інші. Осмисленню значущості активної життєвої позиції присвячено роботи К. Аверіної, Г. Олпорт, М. Рокіч (соціокультурний аспект), Б. Ананьєва, Є. Головахи, О. Ковальова, Л. Помиткіної (психологічний аспект), А. Архангельського, В. Єфімова, В. Маркіна (соціологічний аспект). Автори підкреслюють, що тільки свобода та активна життєва позиція через діяльність дає людині можливість реалізувати плани і відстоювати свої позиції.

Однак, за результатами загальнонаціонального опитування Соціологічної групи «Рейтинг» (19 березня 2022 р.) виявилось, що тільки 47% українців мають активну життєву позицію [6]. Оскільки активна життєва позиція формується в старшому підлітковому віці і впливає на рівень соціалізації особистості, то це вимагає нових підходів до підготовки і вдосконалення діяльності соціальних працівників з розвитку активної життєвої позиції дитини особливо підлітків, батьки яких були позбавлені батьківського піклування і діти в цей складний час знаходяться в Центрі соціально-психологічної реабілітації (Центр).

Мета статті: на основі аналізу літератури розрити суть, мету, принципи і компоненти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт старшого підліткового віку в умовах центру

Виклад основного матеріалу. Активна життєва позиція розглядається як система особистих цінностей людини (Л. Помиткіна), активне ставлення людини до світу [4], стан й інтегративна властивість особистості (К. Аверіна) [1], що виявляється в ініціюванні та здійсненні активної соціальної взаємодії задля конструктивного саморозвитку, перетворення навколишнього середовища, досягнення особистих і соціально орієнтованих цілей людини.

У психології доведено, що протягом дитинства та юності життєва позиція формується мимовільно і підсвідомо, однак з часом набуває рис усвідомленості і цілеспрямованості і може носити характер активної чи пасивної позиції [4].

Нормативно-правові акти визначають такі особливості соціальної роботи Центру: Центр є закладом соціального захисту дітей, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей; мета (надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової допомоги); напрями (захисний, освітній, соціально-виховний, психологічний, адаптаційний, корекційний, реабілітаційний), вихованці (діти віком від 3 до 18 років, які залишилися поза сімейним оточенням, позбавлені батьківського піклування, діти-сироти, діти, які перебувають в складних життєвих обставинах або зазнали насильства), пріоритети в роботі (формування у дітей власної життєвої позиції, сприяння розвитку сімейних форм виховання дітей). Для такої категорії дітей необхідно компенсувати саме соціогенні та психогенні потреби, оскільки з віком саме вони будуть визначати поведінку дитини, її життєву позицію [5].

Отже, активна життєва позиція починає формуватися підсвідомо в старшому підлітковому віці і спрямована на вирішення власних та суспільних, соціальних проблем, що потребує її цілеспрямованого формування. Саме соціальний працівник Центру займається соціальним вихованням вихованців, одним із напрямком якого є формування активної життєвої позиції, і ефективність такої роботи багато в чому залежить від професійної підготовки самого фахівця.

У педагогічній літературі професійну підготовку соціальних працівників визначають як: процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми (Л. Міщик); процес і результат оволодіння цінностями соціально-педагогічної діяльності, що становлять основу формування готовності до професійної соціально-педагогічної діяльності (В. Поліщук).

Отже, під поняттям «професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт старшого підліткового віку в умовах центру» розуміємо процес набуття здобувачами вищої освіти під час навчання необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо формування у вихованців системи особистих цінностей людини, яка спонукає її до позитивної, морально впевненої, соціально-орієнтованої активної діяльності. Професійна підготовка соціального працівника до роботи з дітьми-сиротами щодо формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт повинна бути зорієнтована на принцип подолання життєвих труднощів, пошук і стимуляція внутрішніх резервів дитини, які допоможуть активізувати її особистісний потенціал, життєву позицію; мати системний характер і передбачати поступове формування у майбутніх соціальних працівників певних компонентів як особистісного, так і професійного характеру.

На основі аналізу досліджень [1; 2; 3] було виділено наступні компоненти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт старшого підліткового віку в умовах центру: когнітивний (оволодіння теоретичними знаннями з формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт; освоєння психологічних, фізіологічних особливостей дітей-сиріт старшого шкільного віку; вивчення методів, засобів та технологій формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт в умовах Центру), мотиваційно-особистісний (розвиток у майбутніх соціальних працівників спонукань до професійної діяльності з формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних працівників з формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт в умовах Центру) та діяльнісний (оволодіння вміннями і навичками застосовувати на практиці прийоми та методи роботи соціального працівника з формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт старшого підліткового віку в умовах центру).

Врахування складових компонентів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт

старшого підліткового віку в Центрі є необхідною умовою професіоналізму майбутнього фахівця соціальної сфери, що базується на соціальних компетентностях, які мають формуватися у здобувачів протягом усього навчання в закладі вищої освіти .

Таким чином, аналіз наукової літератури дозволив виявити, що активна життєва позиція як стан й інтегративна властивість особистості щодо ініціативи соціальної взаємодії спрямована на навколишнє середовище, усвідомлення ставлення до інших людей, на готовність до дій. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт старшого підліткового віку в умовах центру – це процес набуття здобувачами вищої освіти необхідних знань, умінь, навичок, досвіду за визначеними компонентами (когнітивний, мотиваційно-особистісний, діяльнісний) і спрямована на формування системи особистих цінностей людини, яка спонукає її до соціально-орієнтованої активної діяльності.

До подальшого дослідження відносимо вивчення компетентностей, які необхідно розвивати у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до формування активної життєвої позиції у дітей-сиріт .

Список використаних джерел:

1. Аверіна К. С. Теоретико-методологічні засади розвитку соціальної активності майбутніх фахівців соціономічних професій. Автор. дис. ... д. п. наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2021. 35 с.

2. Василенко О.М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до консультативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Т.2. № 16. С.79-83.

3. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Т. 2. № 13. С. 187-190.

4. Помиткіна Л.В. Визначення власної життєвої позиції студентами як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип.1, Т.1. С. 234–239.

5. Положення про комунальний заклад соціального захисту для дітей «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» міста Харкова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kharkiv.rocks/reestr/586985>.

6. Що думають українці про війну, економіку і своє майбутнє [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=sohodni-47-ukrajintsiv-mayut-aktyvnu>.

ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЦЕНТРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Тетяна Черкашина

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О.М. Василенко

Анотація. У статті на основі аналізу літератури розглянуто суть понять «патріотизм», «патріотичне виховання». Узагальнено особливості патріотичного виховання дітей в центрі соціально-психологічної реабілітації. Розкрито форми роботи, спрямовані на активізацію соціального розвитку вихованців з метою формування почуття патріотизму, представлено активні форми його формування.

Ключові слова: *патріотизм, патріотичне виховання, дитина, центр, форми.*

Cherkashina T. Peculiarities of Patriotic Education of Children in the Center of Social and Psychological Rehabilitation

Abstract. The article, based on the analysis of the literature, considers the essence of the concepts of "patriotism", "patriotic education". The peculiarities of patriotic upbringing of children in the centre of social and psychological rehabilitation are generalized. The forms of work aimed at intensifying the social development of pupils in order to form a sense of patriotism are revealed, active forms of its formation are presented.

Keywords: *patriotism, patriotic upbringing, child, centre, forms.*

Актуальність дослідження. В умовах військових дій на території України патріотизм постає однією з провідних цінностей, якими має оволодіти підростаюча особистість. Етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення (О. Вишневський) є фундаментом патріотизму і здійснюється переважно в батьківській родині та школі, починаючи зі молодшого шкільного віку, коли в дітях патріотичні почуття починають відбивається як поважне ставлення до держави, любов до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку. Накопичені дитиною у молодшому шкільному віці якості громадянина-патріота, пізніше стають основою для формування стійких моральних звичок, навичок суспільної поведінки.

Першооснови патріотичного виховання дітей були закладені в народній педагогіці, розвивалися українськими філософами, літературними діячами (Г. Сковорода, М. Драгоманов, М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко), педагогами (В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Русова). Автори висвітлювали розвиток патріотичних почуттів школярів як складову частину національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини.

Сучасні ідеї патріотичного виховання представлено в роботах О. Губко, П. Кононенка, В. Сипченка, Л. Штефан (методи формування національної свідомості як основи патріотичного виховання); В. Костіної, М. Стельмаховича, П. Щербань (засоби народної педагогіки формування уявлень про власну націю та її самобутність); О. Коркішко, Ю. Руденка, К. Чорна (форми національно-патріотичного виховання учнів).

Разом із тим, аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічна практика свідчать, що патріотичне виховання в виховній роботі з вихованцями соціально-психологічного центру для дітей-сиріт (Центр) вивчено недостатньо, оскільки існують серйозні протиріччя між потребами суспільства та можливостями Центру в організації виховання особистості. Це питання не реалізується тому, що недостатньо висвітлено форми й методи патріотичного виховання саме з дітьми, які тимчасово опинилися в складних життєвих обставинах і не виховуються в сім'ї.

Мета статті. На основі аналізу літератури і педагогічної практики узагальнити особливості патріотичного виховання в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей, позбавлених батьківського піклування.

Виклад матеріалу. В Стратегії національно-патріотичного виховання в Україні визначено, що патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України [3]. .

На думку І. Бега, О. Вишневського, П. Ігнатенко, О. Коркішко, Л. Крицька, В. Майборода, К. Чорної патріотизм означає духовно-моральний принцип життєдіяльності особистості, який характеризується відповідальним ставленням людини до рідного краю, до Батьківщини, до народу, це активна праця на благо Вітчизни, примноження її багатств, розбудова науки та культури, захист свободи та честі своєї держави [2].

О. Коркішко визначає таку структура патріотизму: ставленні особистості: до себе (національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, чесність, суспільна активність та ініціативність); до людей (толерантність, національний такт, милосердя, справедливість, відкритість, щедрість, допомога, усвідомлення своєї належності до українського народу як його представника, відповідальність перед своєю нацією); до Батьківщини (віра, надія, любов, громадянська відповідальність, готовність стати на захист країни, бажання працювати для її розвитку, підносити її міжнародний авторитет, гордість за її успіхи, біль за невдачі); до національних цінностей (бажання та потреба в накопиченні, збереженні й передачі родинних та національних звичаїв, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи; сприяння розвитку духовного життя українського народу) [2].

Спираючись на наукові праці М. Васильєвої, О. Коркішко, В. Костіної, І. Романової, І. Шеплякової було створено певну систему патріотичного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування в Харківському міському центрі соціально-психологічної реабілітації дітей (Центр) [1].

На момент вторгнення російських військ в Україну, в Центрі знаходилося 35 вихованців, найменшому з них було 3 роки, старшому 17,5 років, який був емігрантом з Нігерії. Тому патріотичне виховання містило програму, зміст якої було спрямовано на взаємодію дітей в різновікових групах щодо спілкування з питань патріотизму, формування інтересу до історії українського народу та Батьківщини, героїчного минулого країни, до життя прославлених земляків.

Так, із метою підвищення громадянської свідомості підлітків, роз'яснення важливості демократії та свободи працівниками Центру було проведено виховні заняття, орієнтовані на: національні інтереси (формування почуття обов'язку, дисциплінованості); громадянське виховання, орієнтоване на виховання соціальних якостей особистості, громадянської позиції, соціальної активності, відповідальності; залучення до культурних цінностей та досягнень, виховання національної самобутності, розуміння суспільної значущості відповідальності.

Наприклад, вихованці Центру в підтримку морально-психологічного стану збройних сил України на занятті з національно-патріотичного виховання малювали рисунки на тему «Ми чекаємо вас переможці!», «Діти поряд з ЗСУ», «Пишаємось нашими захисниками», «Україна понад усе!», «Серце дитини з ЗСУ», «На тебе чекають вдома». Всі малюнки були передані військовим.

Також кожен вихованець написав листа до захисників з побажаннями перемоги над ворогом, скорішого повернення до дому, сил, терпіння та мужності. В своїх листівках діти зазначили, що пишуться кожним нашим солдатом, який захищає життя дітей, жінок та людей похилого віку, бо саме ця категорія людей найуразливіша та беззахисна.

Дівчата на заняттях з розвитку творчості плели патріотичні браслети, та власноруч виготовляли обереги для захисників.

У дискусії на тему «Батьківщина – моя Україна» обговорювався зміст понять «Батьківщина», «патріот», «патріотизм» та розглядалися такі питання: рідна мова для мене; традиції міста мого народження; які свята будуть в моїй сім'ї.

Діти брали активну участь в конкурсі виставки «Пам'ятні куточки Харкова» і конкурсі української пісні «Пісня – душа народу». Вихованці старшого підліткового віку для дітей молодших класів підготували вікторину на тему «Батьківщина у світі одна».

Зміст патріотичного виховання з дітьми відображав найактуальніші проблеми в Україні, в рідному краї. Так, з першого дня війни та бомбардування нашого міста з вихованцями Центру регулярно проводилися заняття з безпеки життєдіяльності в умовах воєнного часу під гаслом: «Моя безпека – безпека країни». Вихователями проведено навчальні заняття на тему «Як вижити під час надзвичайної ситуації та під час війни». Під час заняття діти мали змогу

ознайомитися з алгоритмом поведінки в кризовій ситуації, що робити, якщо ти почув сигнал повітряної тривоги, як підготуватися до евакуації, які речі першої необхідності та додаткові речі потрібно мати з собою на випадок бомбардувань. Разом з дітьми було сформульовано правила поведінки у зв'язку з воєнним часом: паніка поганий радник! Дорослі діти відповідають не тільки за самих себе, а також за молодших дітей. Обрано відповідальних за наявність аптечки і необхідних речей (рюкзак з особистими речами), за сухий пайок, за дотримання світломаскування, за відключення електричних приборів в приміщенні при евакуації, за безпечне пересування до сховища під час евакуації, розташування в сховищі. Було відпрацьовано ситуації підтримки режиму тиші (необхідно для вчасного розпізнавання звуків: повітряна тривога, обстріли, бомбардування тощо, та для вчасної евакуації). Діти, разом з вихователями, створили пам'ятку подолання тривоги, куди включили такі режими: «Червона кнопка» (якщо дитині страшно, сумно вона не має соромитись. Необхідно повідомити дорослому про свій страх); «Літак» (всі мобільні телефони мають бути виключені, заборонені дзвінки, соціальні мережі, будь яке користування мобільним пристроєм для запобігання виявлення місцезнаходження); «Лежати» (при реальній загрозі обстрілу, бомбардування); «Чужинець» (необхідний для пильнування підозрілих осіб на території або поблизу з територією закладу); Правила двох стін (необхідний для безпеки дітей та дорослих при обстрілах); «Хвилина» (протягом однієї хвилини всі мають зібратись та організовано покинути приміщення); «30 секунд» (протягом 30 секунд всі мають бути в безпечному місті в приміщенні).

Але навіть в умовах воєнного часу необхідно пам'ятати, що діти завжди залишаються дітьми. Вони швидше та легше пристосовуються до будь яких нових умов. Та як показала практика не дивлячись ні на що, діти хочуть гратись, малювати і навіть співати. З урахуванням того, що бурхливі емоції, гіперрухливість, або розгольмованість, агресія, може бути захисною реакцією на стрес, тому з дітьми, проводили арт-терапія. Основне завдання арт-терапії полягало в тому, щоб посередництвом символів нашої Батьківщини і рідного краю, образів героїв українських казок і дитячих віршів, метафор, через які інформація кодується на несвідомому рівні психіки, «витягнути» певну проблему дитини, що захована за ними, спроектувати її на свідомий рівень та пропрацювати пов'язані з нею емоції та переживання і звільнитися від застарілих чи витіснених емоцій.

Таким чином, патріотичне виховання в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей, позбавлених батьківського піклування, в період війни має такі особливості: проводиться тільки в мікросередовищі центру: метою є формування почуття патріотизму, соціальної активності та відповідальності за доручені справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України; має спрямованість формування на рівні особистості, соціуму, країни; носить системний характер, відповідає змісту актуальних питань для суспільства, реалізується через інтерактивні форми, що об'єднують дітей різного віку.

До перспективних питань вважаємо можна віднести питання підготовки майбутніх соціальних працівників до патріотичного виховання в центрі.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М.П., Романова І.А, Шеплякова І.О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка»). № 1(6). 2022. С. 97-108 .
2. Коркішко О.Г. Деякі аспекти формування патріотизму у молодших школярів у сучасній школі. *Гуманізація навчально-виховного процесу: Наук.-метод. зб. Вип.VIII*. Слов'янськ : ІЗИН-СДПІ, 2020. С. 182-185.
3. Про Стратегію національно-патріотичного виховання. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/286/2019>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Дар'я Ячменьова

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Дестабілізація соціально-економічної, політичної ситуації у державі зумовлює девальвацію загальнолюдських цінностей, послаблення виховних функцій як окремих соціальних інституцій (насамперед, сім'ї та закладів освіти), так і суспільства в цілому. Наслідком цього стає поширення серед дітей, зокрема підліткового віку, асоціальних явищ, у тому числі й булінгу. Як соціальне явище, булінг, в дитячому колективі проявляється у вигляді тривалого фізичного або психічного насильства з боку індивіда чи групи по відношенню до іншої особи, що не здатна захистити себе в даній ситуації[6].

Аналіз наукової літератури показав, що поняття, види, форми прояву булінгу висвітлено у працях (Т. Алексеєнко[1], Н. Гордієнко[3]); зміст та особливості соціальної профілактики булінгу розглядали (О. Юрчик[10]); окремі аспекти соціально-педагогічної профілактики булінгу у підлітковому середовищі закладу загальної середньої освіти вивчали (В. Олійник[7], М.Романенко[8]).

Проблему підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактичної роботи з різними соціальними суб'єктами частково репрезентовано в дослідженнях М. Васильєва[2], І. Романова[2] тощо. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти розкрито в студіях Т. Єльчанінова[5] І. Філіпська[5].

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери *професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів* визначена як «процес і результат

оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистісних якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності» [4, с. 233]. У свою чергу під «готовністю», за В. Семиченко, розуміють «наявність компетенції, знань, умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної сукупності завдань» [9, с. 50].

Професійна підготовка фахівців соціальної галузі є складним, багаторівневим процесом, що триває впродовж усього періоду навчання майбутніх фахівців у закладі вищої освіти й включає теоретичну та практичну підготовку, передбачає поступове нарощування знань, умінь, навичок, досвіду практичної діяльності, розвиток професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця.

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях М. Васильєва[2], Т. Єльчанінова[5], І. Романова[2], І. Філіпська[5] дозволив сформулювати поняття «*підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків*» як процес набуття необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей профілактичної роботи з підлітками схильними до булінгу у закладі загальної середньої освіти, а також можливості відтворювати їх у майбутній професійній діяльності.

Результатом зазначеного процесу визначено *готовність* здобувачів вищої освіти до здійснення роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти.

На основі аналізу наукових праць Т. Єльчанінова[5], В. Семиченко[9] І.Філіпська[5] нами визначено готовність майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків як сукупність знань, умінь та навичок, що передбачають здатність до виправлення та попередження відхилень у поведінці підлітка, сприяють ефективній реалізації набутих професійних компетенцій соціальної спрямованості.

На основі аналізу теоретичних підходів до проблеми оцінки готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності (Т.Єльчанінова[5], В. Семиченко[9], І. Філіпська[5] та ін.) схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти: *когнітивний* (опанування системою професійних знань щодо змісту, форм, методів роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти), *мотиваційно-особистісний* (формування у майбутніх соціальних працівників спонукань до професійної діяльності з профілактики булінгу серед підлітків та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних працівників з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти) та *діяльнісний* (оволодіння системою фахових умінь, необхідних для практичної роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти).

Таким чином, проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з профілактики булінгу серед підлітків у закладі загальної середньої освіти є актуальною й вимагає вирішення.

Список використаних джерел:

1. Алексєенко Т. Ф. Булінг і мобінг: причини розвитку і шляхи профілактики. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. №10. С. 5-12.
2. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Том. 2. № 13. С. 187-190.
3. Гордієнко Н. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*. 2014. С. 155–157.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Алексєенко Т. Ф. та ін.]; за заг. ред. І. Д. Зверєвої; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України [та ін.]. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с.
5. Єльчанінова Т.М. Філіпська І.В. Психологічна підготовка педагогічних працівників до виявлення та профілактики проявів булінгу серед учнівської молоді. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Харків: ХНПУ, 2018. Вип. 57. С. 103-118.
6. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). *Українознавчий альманах*. 2010. Вип.4. С. 126–131.
7. Олійник В. О. Соціально-педагогічна профілактика жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності: дисерт. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ: Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» 2017. 22 с.
8. Романенко М. Психолого-педагогічна робота з подолання булінгу в підлітковому віці. *Практика управління закладом освіти*. 2015. № 8. С. 52–59.
9. Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності. Ялта: НМЦ «Надія», 2000. 75с.
10. Юрчик О.М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 328 с.

НАУКОВІ СТАТТІ Й ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І

Поліна Аксакова

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П. Васильєва

На підставі аналізу праць дослідників (Г. Бевз, Л. Волинець, В. Кузьмінський, Н. Комарова, О. Яременко та ін.) соціальне виховання визначено як створення в суспільстві умов та заходів, спрямованих на оволодіння й засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій.

Зважаючи на те, що у молодшому шкільному віці закладається фундамент соціалізації, моральних норм, відбувається формування поведінки, звичок, особистості в цілому, діти молодшого шкільного віку, які були позбавлені батьківського піклування, потребують особливої уваги стосовно соціального виховання.

Варто відзначити, що Україна зробила великий крок уперед, почавши реформування закладів інтернатного типу, проте недостатній, щоб вийти на один рівень з європейськими партнерами. Інтерес представляє досвід США, який з урахуванням менталітету, віку, категорії, характеру, релігії тощо можна використати в Україні. У ході вивчення діяльності американських та українських соціальних інститутів, які займаються соціальним піклуванням, улаштуванням і вихованням дітей, позбавлених батьківського піклування, з'ясовано, що всі вони зорієнтовані на формування громадянських і соціальних якостей особистості такої дитини з метою забезпечення її повноцінного самостійного існування та активної життєдіяльності у будь-якому соціумі.

Аналіз вітчизняної законодавчої бази дозволив стверджувати, що врегульованими є майже всі важливі питання і процеси щодо усиновлення та зміни курсу на сімейні форми виховання. Нагальною проблемою залишається практичне втілення норм у життя.

З'ясовано, що соціально-педагогічна діагностика є процесом пізнання, який дає можливість соціальному педагогу визначити рівень соціально значущих якостей особистості та виявити стан людини. Окрім того, діагностика є частиною профілактичних заходів у запобігання проблеми, у тому числі асоціальної поведінки. Аналіз літератури показав, що для категорії дітей молодшого шкільного віку, які перебувають у прийомних сім'ях, більш за все підходять такі діагностичні методи: бібліографічний, спостереження,

моніторингу, експертна оцінка. Завдяки якісній діагностиці забезпечується ефективність обраних методів соціально-виховної роботи.

Проведений аналіз наукових джерел дозволив виявити три групи методів соціальної роботи: соціально-економічні, психолого-педагогічні та організаційні. Завдяки індивідуальному підбору, враховуючи особливості дитини, можна отримати позитивний результат соціального виховання.

Проаналізувавши існуючі методики соціального виховання, і, спираючись на визначену категорію дітей, підбрано методи роботи з дітьми молодшого шкільного віку у прийомній сім'ї: 1) метод тренінгу, який передбачає аналіз проблем дитини, таких як переживання, тривога тощо і виробляти у дитини певний стандарт поведінки; 2) метод перевиховання, який спрямований на попередження і подолання відхилень поведінки; 3) метод підтримки, який допоможе дитині проаналізувати свій стан, своє життя, зрозуміти, що треба змінити або скорегувати.

Розроблено пропозицію стосовно методів соціального виховання дітей молодшого шкільного віку у прийомній сім'ї. Зокрема, упровадження низки тренінгів, а також профілактики складних життєвих обставин за допомогою методу підтримки: «Моє оточення», «Соціальне виховання: що це за тварина?», «Сімейний тренінг» (передбачає залучення дітей разом з прийомними батьками).

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка цілісної технології соціальної роботи у прийомній сім'ї, яка забезпечуватиме цілеспрямоване соціальне виховання дитини.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСОБІВ У ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

Валерія Артюшенко

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П.Васильєва

У змісті сучасного соціального виховання дітей та молоді дослідники виділяють цілеспрямований і систематичний вплив різних соціальних інститутів на формування особистості: сім'ї, виховних і навчальних закладів, установ культури, державних і громадських організацій, засобів масової інформації тощо. Цей вплив має носити позитивний характер, що вимагає підвищеної уваги до його організації і керування, моніторингу змін особистості, які завдяки цьому впливу відбуваються. Проведений аналіз та узагальнення ідей науковців дозволили стверджувати, що суть соціального виховання дітей та молоді полягає у формуванні їхніх життєвих цілей та духовних цінностей та спрямовано на їхнє моральне самовдосконалення, розвиток різноманітних здібностей, професійної творчості, реалізації творчих ідей на благо суспільства.

Мета сучасного процесу соціального виховання дітей і молоді характеризується гармонією соціальних та індивідуальних цілей, завдань, співробітництвом різних соціальних інституцій у їх досягненні.

Сучасний досвід виховання підростаючого покоління в Україні показує, що в практиці роботи закладів освіти соціальне виховання, зокрема й патріотичне, має іноді другорядний характер, поступаючись процесу навчання. Як результат, більшість випускників шкіл мають недостатньо розвинені соціальні здатності, неспроможні до самореалізації в соціумі, важко адаптуються до сучасних суспільно-економічних умов і мають низький рівень патріотичних почуттів. Через поширення вищезазначених проблем у сучасному суспільстві актуалізується потреба пошуку інноваційних підходів до їх вирішення, упровадження методів виховання, визначених як методи народної педагогіки, що сприятиме розвитку національної свідомості дітей і молоді та допоможе їм самореалізуватися в соціумі.

Особливо ці проблеми є актуальними для підлітків, які виростають у неблагополучних сім'ях, і, як результат, є недостатньо соціально зрілими, іноді несприйнятними до суспільних цінностей, агресивними, що виявляється в неадекватному сприйманні однолітками, перешкоджанні особистісному розвитку. Це зумовлює нагальну потребу в посиленні ефективності діяльності з соціального виховання саме такої категорії підлітків та їхнім найближчим оточенням. Соціально-педагогічна робота в спеціалізованих соціальних закладах освіти з підлітками категорії «ризик» має носити комплексний характер, представляти собою програму, котра передбачає реалізацію заходів з різними суб'єктами – педагогами, батьками, підлітками, всіма іншими, хто може бути залучений до такої роботи. Провідними методами мають стати засоби етнокультурної спадщини, які володіють патріотичним потенціалом.

В етнопедагогічній спадщині протягом віків накопичено неоціненний педагогічний досвід народу, який втілений у його фольклорних засобах, традиціях, звичаях, уміннях виховувати покоління. Чільне місце у царині етнопедагогіки займає усна народна творчість (пісні, прислів'я, приказки, казки, билини), що морально орієнтують особистість, допомагають регулювати її поведінку в певній життєвій ситуації. Герої цих творів наділені високошанованими народом якостями (сміливість, відвага, доброта, чесність, правдивість, прагнення допомогти людям, працелюбність тощо), які допомагають формуванню морального ідеалу особистості підлітка.

Упровадження системи соціального виховання, заснованої на використанні засобів етнокультурних традицій, є актуальним для фахівців спеціалізованих соціальних інституцій, що працюють з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та їхнім найближчим оточенням. Упровадження таких засобів дозволить підліткам з сімей групи «соціального ризику» поглибити знання власної історії, культури, свого родоводу, традицій народу та сім'ї, що забезпечить розвиток їхніх духовних цінностей та формування соціально відповідальної поведінки.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Ксенія Бейник

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Дестабілізація соціально-економічної ситуації, знецінення морально-духовних ідеалів, послаблення соціально-виховного впливу окремих соціальних інституцій (сім'ї, закладів освіти, дитячих та молодіжних громадських об'єднань) і суспільства в цілому негативно впливають на процес соціалізації молодого покоління. Зважаючи на особливості психіки молодої людини, поширення набувають різні форми поведінкових відхилень, зокрема формування в підлітків схильності до суїцидальної поведінки. Підтвердженням цього є статистичні дані, котрі свідчать про те, що кожного року в Україні зчиняється «близько 35 дитячих самогубств на 100 тис. населення, при цьому майже 85% підлітків хоча б раз у житті думали про самогубство» [9]. Це актуалізує необхідність теоретичного аналізу природи, сутності, умов, особливостей суїцидальної поведінки підлітків з метою розробки ефективної системи її соціальної профілактики.

До групи ризику щодо формування схильності до суїцидальної поведінки, насамперед, належать старші підлітки. Адже старший підлітковий вік є одним з найскладніших періодів розвитку людини, протікання якого характеризується внутрішніми труднощами (докорінною перебудовою раніше сформованих психологічних структур, гормональними процесами, перебудовою Я-концепції, зміною емоційного стану тощо); прагненням до незалежності та самостійного прийняття рішень, вибору лінії поведінки, але не усвідомленням наслідків власних вчинків, що в сукупності визначають особливості формування суїцидальної поведінки старших підлітків. При цьому в багатьох випадках самогубства старших підлітків – це «крик про допомогу» і суїциду можна було запобігти, вчасно застосувавши профілактичні заходи. Саме тому профілактика суїцидальної поведінки серед старших підлітків належить до першочергових соціальних завдань як держави в цілому, так і окремих соціальних інституцій, насамперед, закладів загальної середньої освіти, центрів соціальних служб.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема природи, сутності, причин і умов формування суїцидальної поведінки особистості, а також пошуку ефективних шляхів її профілактики нині є об'єктом досліджень багатьох учених у галузі психології, медицини, права, соціології, педагогіки, зокрема: В. Войтко [2], О. Лосієвської [7] та інших. У соціально-педагогічній літературі цьому аспекту приділяли увагу А. Габріелян [3], В. Рибалка [9] та інші вчені.

Психосоціальні особливості старших підлітків досліджували Л. Димитрова й Г. Кіхтан [4] тощо. Проблема профілактики суїцидальних тенденцій у підлітків була предметом наукових розвідок Т. Вашеки [1],

Т. Журавель [5]. Технологізацію соціальної роботи відображено у працях Л. Завацької [6], А. Капської [10].

Аналіз нормативно-правових, довідникових джерел дозволив визначити поняття «суїцид» як цілеспрямоване позбавлення себе життя. Своєю чергою, поняття «суїцидальна поведінка» розуміємо як сукупність дій і вчинків, думок та мотивів, метою яких є навмисне позбавлення себе життя.

На основі аналізу джерельної бази з'ясовано, що задля попередження формування суїцидальної поведінки в старших підлітків (за Т. Журавель [5], старший підлітковий вік – це вік між 15 та 17 роками) необхідно виявити можливі причини та чинники виникнення в них бажання скоїти суїцид, появи проявів такої поведінки.

У визначеному контексті встановлено, що, на думку Л. Димитрова та Г. Кіхтан основною причиною суїцидальних дій підлітків визначили соціально-психологічну дезадаптацію, а саме порушення спілкування з близькими, родиною. На думку вчених, суїцидальна поведінка є наслідком бажання особистості «змінити обставини життя: позбутися нестерпних переживань, травмуючих умов, викликати жалість і співчуття, досягти допомоги та участі, привернути увагу до своїх проблем» [4, с. 74]. Крім цього, така поведінка може «забарвлюватися почуттям помсти кривдникам» [4, с. 74].

В. Рибалко із суїцидальною поведінкою старших підлітків пов'язує такі риси особистості, як-от: «нестабільність настрою або його надмірна мінливість, агресивна поведінка, злобність, антисоціальна поведінка, схильність до демонстративної поведінки, високий ступінь імпульсивності, схильність до необдуманого ризику, дратівливість, фригідність мислення, погана здатність до подолання проблем і труднощів, нездатність до реальної оцінки дійсності, тенденція «жити у світі ілюзій та фантазій», ідеї переоцінки власної особистості, що змінюються переживаннями нікчемності, легко виникаюче почуття розчарування, надмірна пригніченість, особливо при несуттєвих нездужаннях або невдачах, надмірна самовпевненість, почуття приниження або страху, що приховуються за проявами домінування» [9, с. 6].

Таким чином, під «суїцидальною поведінкою старших підлітків» розуміємо появу та прояв у старших підлітків суїцидальних думок, намірів, погроз, висловлювань та замахів на своє життя. *Схильність старших підлітків до такої поведінки* зумовлена, з одного боку, особистісними переживаннями, проблемами у сімейному житті, міжособистісними конфліктами з оточенням, а, з іншого, – є результатом соціально-психологічної дезадаптації.

На основі проведеного аналізу джерельної бази з'ясовано, що основними складовими суїцидальної поведінки старших підлітків як динамічного процесу є:

I. *Етап суїцидальних тенденцій* (як «прямих або непрямих ознак, що свідчать про зниження цінності власного життя, утрату його змісту або небажання жити» [8]). Зазначені тенденції можуть виявлятися в думках, намірах, почуттях або погрозах. На цьому етапі здійснюється *превенція суїциду*, тобто «його запобігання на підставі знання психологічних або соціальних провісників» [8].

II. *Етап суїцидальних дій*, який починається, коли тенденції переходять у конкретні вчинки. Під *суїцидальною спробою* розуміється «свідоме прагнення позбавити себе життя, що з незалежних від людини обставин (своєчасне надання допомоги, успішна реанімація тощо) не було доведено до кінця» [8]. При цьому «самоушкодження, які безпосередньо не ведуть до самознищення, мають демонстративний характер і спрямовані на здійснення морального тиску з метою отримання певної вигоди, називаються *парасуїцидом*» [8].

III. *Етап постсуїцидальної кризи*, який продовжується від моменту здійснення суїцидальної спроби до повного зникнення суїцидальних тенденцій, що іноді характеризуються циклічністю прояву. Цей етап охоплює стан психічної кризи суїцидента, ознаки якого (соматичні, психічні або психопатологічні) і їхня виразність можуть бути різними. На цьому етапі здійснюються поственція і вторинна превенція суїцидальної поведінки. *Поственція* є «системою мір, спрямованих на подолання психічної кризи та адресованих не лише суїциденту, але і його оточенню» [8]. *Вторинна превенція* полягає «в попередженні повторних суїцидальних спроб» [8].

Таким чином, це зумовлює необхідність використання соціально-педагогічного підходу до проблеми суїцидальної поведінки старших підлітків, зокрема задля розробки ефективної системи її соціальної профілактики.

Список використаних джерел:

1. Вашека Т. В. Програма профілактики суїцидальної поведінки в підлітковому віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2005. Т. VII, Вип. 6. С. 57-64.
2. Войтко В. Характерні особливості суїциду та суїцидальної поведінки: навч.-метод. посіб. Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2016. 44 с.
3. Габрієлян А. Е. Профілактика суїцидальної поведінки підлітків. *Шкільному психологу. Усе для роботи*: наук.-метод. журнал. №2(122). Лютий 2019. С. 2-7.
4. Димитрова Л. М., Кіхтан Г. О. Причини та соціальні фактори суїцидальної поведінки підлітків. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 2(14). 2012. С. 74-77.
5. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: навч. посіб. / За заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. К.: Академвидав, 2013. С. 312.*
6. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
7. Лосієвська О. Г. До питання про суїцидальні тенденції у поведінці підлітків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки*: зб. наук.

пр. СНУ ім. В. Даля за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем вищої освіти «Університет і регіон». Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. С. 20.

8. Профілактика суїцидальних тенденцій серед школярів. *Відділ освіти Глухівської міської ради*: веб-сайт. URL: <http://glukhiv-osvita.gov.ua/psykholohichna-sluzhba/psykholohichna-dopomoha/230-profilaktika-sujitsidalnikh-tendentsij-sered-uchniv> (дата звернення: 10.10.2021 р.).

9. Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівської молоді: метод. рек. Київ: ІПППО АПН України, КФ ВМУРоЛ «Україна», ПП Щербатих О. В., 2007. С. 68.

10. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / [А. Й. Капська, М.М. Барахтян, О. В. Безпалько та ін.]; за заг. ред. А. Й. Капської. Київ : УЦСССДМ, 2000. 372 с.

СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В БУДИНКАХ ТВОРЧОСТІ

Єлизавета Брітвіна

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Зміни в політичному, соціально-економічному житті українського суспільства вимагають нових підходів до соціалізації та інтеграції молодого покоління. Наростання негативних процесів у соціальному середовищі вплинуло насамперед на духовно-моральний стан дітей та молоді, водночас саме молоде покоління є гарантом подальшого розвитку та безпеки країни, найактивнішим її суб'єктом. Соціальне виховання молодих людей, їхній творчий та інтелектуальний розвиток здійснюються не лише у процесі навчальної та трудової діяльності, а й під час дозвілля, отже якнайширше залучення дітей та молоді до діяльності будинків творчості, з метою їх всебічного розвитку й позитивної соціалізації, є актуальним.

Активне залучення дітей та молоді до діяльності будинків творчості сприяє самореалізації, самоствердження і саморозвитку особистості через вільний вибір творчої діяльності, що водночас реалізує потребу зростаючої особистості у свободі та незалежності, сприяє розкриттю і розвитку талантів, власної індивідуальності та творчого потенціалу, формуванню нових корисних для життя знань та умінь.

У роботі досліджено умови ефективності діяльності будинків творчості щодо соціалізації дітей та молоді. Такими умовами є:

– вільне бажання дитини займатися певним видом діяльності, яке має бути помічено батьками та викладачем, оскільки якщо дитина займається творчою, спортивною та іншими видами діяльності не за своїм бажанням, а за бажанням батьків, то така діяльність не приносить належної користі для соціалізації особистості, негативно позначаючись на психологічному розвитку

дитини й зумовлюючи поступове формування апатії до різних видів творчої діяльності;

- педагогічна майстерність керівників гуртків, їхня зацікавленість своєю справою, здатність створювати умови для досягнення вихованцями успіху у різних видах творчої діяльності, що стимулює до відвідування гуртка й подальшого саморозвитку особистості;

- зміцнення й осучаснення матеріально-технічного забезпечення будинків творчості, що є значущим фактором затребуваності й забезпечення ефективності роботи культурно-дозвільних установ;

- вміння педагогів зацікавити дитину, насамперед змістом діяльності гуртка, залучити її до активної творчої чи спортивної діяльності, що захоплює й дозволяє відчувати помітний прогрес у розвитку індивідуальності [32];

- створення сприятливої комфортної атмосфери для всіх учнів на заняттях, допомога новим дітям у групі в інтеграції до колективу через організацію заходів для згуртування колективу, що попереджає припинення відвідування дитиною культурно-дозвільної установи;

- врахування індивідуальних особливостей дитини, адже всі діти мають різні здібності та особливості розвитку й якщо дитина бачить, що в неї виходить щось гірше, ніж в інших, у неї зникає інтерес до діяльності, і вона залишає заняття у будинку творчості;

- широкий вибір гуртків та достатня кількість персоналу у будинках творчості що дозволяє керівнику гуртка займатися напрямком, що відповідає його інтересам та кваліфікації і є важливим фактором зміцнення інтересу і бажання дітей та молоді відвідувати заклад культури.

Усе це сприяє підвищенню ефективності роботи будинків творчості щодо соціалізації дітей та молоді, зміцненню їхнього бажання займатися певним видом діяльності й сприяє переходу від найпростіших форм діяльності до складніших, від пасивного відпочинку – до активного, від споживання – ствердження позитивних цінностей у життєдіяльності та творчості.

ПРОФІЛАКТИКА ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Карина Вазуля

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Останнім часом у нашій державі нестабільний стан економічної, політичної, соціальної сфер життєдіяльності зумовлює девальвацію духовних цінностей суспільства. Це впливає на емоційний стан людей взагалі, а особливо підлітків. Результатом цього стає активізація різних форм поведінкових відхилень, у тому числі формування в підлітків схильності до жорстокої поведінки. Проявом таких відхилень стає поширення підліткової жорстокості.

Згідно зі статистичними даними, що наведено Фондом ООН ЮНІСЕФ в Україні, 67% українських дітей або були жертвами, або кривдниками, або свідками булінгу[10]. Чверть із них безпосередньо зазнали цькування та 48% цих дітей нікому не розповіли про пережите. Чверть із них безпосередньо зазнали цькування та 48% цих дітей нікому не розповіли про пережите. Це потребує теоретичного вивчення причин, сутності, умов, особливостей жорстокої поведінки підлітків з метою розробки ефективної системи її соціальної профілактики.

Аналіз наукової літератури свідчить, що феноменом жорстокої поведінки займалися дослідники різних наук: педіатри (М. Аряєв [1], Л. Сеньківська [1]), педагоги (К. Бабенко [2], Н. Гуцол [5]), психологи (Л. Долинська [7], О.Скрипченко [7], З. Огороднійчук [7], О. Юрчик [11]), соціальні педагоги (Л. Войтова [3], Т. Гончарова [4]). Проблема попередження насильства в закладах освіти була предметом наукових розвідок І. Дмитрів [6], Є. Дубровської [8], Т. Журавель [9], М. Ясеновської [8].

Отже, аналіз наведених даних та наукової літератури переконливо доводить, по-перше, актуальність проблеми профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти, а, по-друге, необхідність удосконалення в цьому напрямі форм та методів соціально-педагогічної роботи.

Аналіз нормативно-правових джерел, положень наукових праць Т. Журавель [9], О. Кочемировської [9], М. Ясеновської [9] дозволив визначити соціальну профілактику як сукупність конкретних соціальних заходів (соціально-педагогічних, психологічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних), здійснюваних з метою попередження, виявлення та усунення негативних факторів, які призводять до появи і загострення соціальних проблем.

Метою соціальної профілактики є створення умов для уникнення проблем, повноцінної життєдіяльності людей і задоволення ними своїх потреб соціально прийнятним способом.

Соціальна профілактика жорстокої поведінки підлітків є окремим напрямом соціально-педагогічної роботи. Під соціальною профілактикою жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти розуміємо сукупність форм, методів, засобів, спрямованих на попередження, виправлення та корекцію насильницької поведінки підлітків в учнівському середовищі.

На основі аналізу наукових праць Л. Войтової [3], І. Дмитрова [6], Є.Дубровської [8] з'ясовано, що профілактика жорстокої поведінки підлітків в закладі загальної середньої освіти повинна бути спрямована на: створення безпечного учнівського середовища в колективі, що включає емоційно-психологічну та фізичну безпеку; підвищення рівня поінформованості всіх суб'єктів учнівського середовища про форми, прояви, причини та наслідки жорстокої поведінки; формування нетерпимого ставлення до насильства, усвідомлення жорстокої поведінки як порушення прав людини; активізація суб'єктів учнівського середовища до профілактики жорстоких дій в підлітковому середовищі.

Таким чином, профілактика жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти містить соціально-педагогічні заходи з попередження насильницької поведінки, її перешкоджання і вплив на відповідних суб'єктів у процесі здійснення ними жорстоких дій, а також у соціально-корекційних заходах усунення наслідків таких дій.

Перспективним напрямом подальшої роботи з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти є знаходження альтернативних форм та методів соціально-педагогічної роботи для визначеної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Аряєв М.Л., Сеньківська Л. І. Проблема шкільного психологічного насилля (булінгу) серед дітей і підлітків. *Сучасні теоретичні та практичні аспекти клінічної медицини: матеріали міжнар. наук. конф. студентів та молодих вчених, присвяч. 115-річчю з дня народження М. О. Ясиновського.* (Одеса, 24–25 квітня 2014 р.). Одеса : ОНМедУ, 2014. С. 141—142.

2. Бабенко К. Насильство в сім'ї. Бесіди з батьками. *Завуч.* 2004. № 22. С.26-40.

3. Войтова Л.В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія і практика.* 2013. № 1. С.79-85.

4. Гончарова Т.В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. *Соціальна педагогіка: теорія і практика.* 2010. № 4. С.47-53.

5. Гуцол Н. В. Дитяча жорстокість. URL: <http://pedrada.km.ua/dityacha-zhorstokist.html> (дата звернення: 17.04.2022).

6. Дмитрів І. Попередження насильства в закладах освіти: метод. посібник. Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 103 с.

7. Долинська Л.В., Скрипченко О. В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.

8. Дубровська Є.В., Ясеновська М.Е. Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі: навчально-метод. посібник. Київ: Huss, 2011. 96 с.

9. Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 24 с.

10. Онлайн-курс з протидії булінгу в закладах освіти МОН «Prometheus» Міжнародний фонд «Відродження». URL: https://courses.prometheus.org.ua/register?course_id=coursev1%3AMON%2BVB101%2B2019_T2&enrollment_action=enroll (дата звернення 25.04.2022).

11. Юрчик О.М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах. дис. ... канд. псих. наук 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Острог, 2016. 23 с.

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анна Гончарова

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П. Васильєва

Згідно зі статистичними даними, що наведено у звіті щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року), майже 50% підлітків уже мають «значний» досвід у споживанні алкогольних напоїв, а кожен п'ятий (22,5%) вживає його щотижня. Частка підлітків, які хоч раз вживали наркотичні речовини, складає 18%. У результаті, спостерігаємо збільшення показників здійснення правопорушень, адже найчастіше провідним супутником їх здійснення є саме нетверезий стан. І супроводжує все це динаміка поширеності інфекційних захворювань. Сучасний підхід до проблеми девіантної поведінки підростаючого покоління виявляється не досить ефективним, що зумовлює необхідність використання новітніх та більш дієвих засобів. Постає актуальною проблема профілактики девіантної поведінки підлітків, до якої мають залучатися різні суб'єкти. Важливою інституцією в цьому процесі є заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження показали, що науковцями вивчено такі її аспекти: визначено особливості поведінки дітей підліткового віку (І.Булах, А.Лук'янов, В.Кириченко та ін.); проаналізовано девіації як негативні прояви (С.Бадьора, Н.Клішевич, В.Лазаренко, І.Романишин та ін.); досліджено профілактику та корекцію девіантної поведінки особистості (Р.Благута, Т.Окушко, М.Калиняк, А.Самойлов та ін.)

На основі узагальнення наукової літератури та практики профілактики девіантної поведінки систематизовано та відібрано такі ефективні форми, як тренінги, «круглі столи», бесіди, лекторії, дискусії; методи її здійснення: метод інформування, метод пошуку ідентичності, залучення представників правоохоронних органів та медичних фахівців, а також підібрано методи психо-профілактичної роботи та психолого-педагогічної діагностики у ЗЗСО та роз'яснено методику оцінки соціально-психологічної адаптованості К. Роджерса і Р. Даймонда, в адаптації Т. В. Снегирьової.

У результаті було виявлено такі проблемні аспекти практичного вирішення цієї проблеми: недостатній аналіз причин, відсутність оцінки сімейного середовища та особливостей підліткового віку, небажання

взаємодіяти всіх суб'єктів впливу та занадто пізні проведення профілактики, тобто вже на етапі ознайомлення дитини з девіантною поведінкою.

Перспективним напрямом подальших досліджень є здійснення діяльності у трьох провідних напрямках: учень-учитель-батьки, що включає в себе інформаційно-просвітницьку діяльність, організацію змістовного дозвілля учнів як з батьками, так і з класним керівником і розробка програми для введення окремого предмету в школі, що сприятиме наочному інформуванню учнів та взаємодії їх з фахівцями різних сфер, а також налагодженню стосунків з однолітками та людьми старшого віку, що позитивно впливатиме на соціалізацію та обізнаність підлітка.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ

Ганна Жигилій

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства збільшилась кількість дітей з фізичними та психічними порушеннями. Як свідчать показники даних ЮНІСЕФ в Україні налічується 212 тисяч хворих дітей і 85 тисяч дітей з інвалідністю. На кожних 100 школярів у віці від 7 до 15 років доводиться 4-5 осіб, що мають порушення інтелекту або відчувають освітні труднощі [7]. За даними Міністерства освіти і науки України, серед дітей, що вступають до першого класу, понад 60% відносяться до категорії дітей з порушеннями розвитку. Це в свою чергу, вимагає від системи освіти нашої країни якісного вирішення питання соціалізації кожної особистості.

Аналіз наукових досліджень із проблеми соціалізації молодших школярів засвідчив, що вітчизняні та зарубіжні вчені розглядали такі її аспекти: проблему соціалізації особистості в умовах шкільного колективу (О. Безпалько [1], Є.Ізотова [4]); проблему підготовки майбутніх педагогів до соціалізації учнів початкової школи, якісної підтримки їх соціальної адаптації (А. Рижанова [10], Ю.Чернецька [12]), питання змісту соціалізації особистості дитини у різних соціальних інституціях: (О. Виноградова [2], І. Візнюк [3]).

Аналіз останніх соціально-педагогічних досліджень свідчить, що не існує єдиного тлумачення поняття «дитина з обмеженими можливостями».

У ст. 1 ЗУ «Про охорону дитинства» «дитина-інвалід» визначена як «дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту» [9].

У словнику-довіднику соціального працівника за редакцією Л. Кизименка, Л. Бедної «інвалід – людина з фізичними або психічними

обмеженнями життєдіяльності, через які вона не може самостійно забезпечити (повністю або частково) потреби нормального особистого або соціального життя внаслідок недоліку (вродженого або надбаного) його фізичних або розумових здібностей» [6, с. 28].

На думку, А. Капської поняття діти з обмеженими можливостями охоплює категорію дітей і підлітків, життєдіяльність яких характеризується будь-якими обмеженнями або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормальними для людини даного віку. Це явище характеризується надмірністю або недостатністю у порівнянні зі звичайним в поведінці або діяльності, може бути тимчасовим або постійним, а також прогресуючим і регресивним [5, с. 247].

На основі аналізу наукових праць І. Візнюк [3], А. Капської [5], нами визначена дитина з обмеженими можливостями як особа, у якій повно або частково втрачена здатність чи можливість самообслуговування, самостійного пересування, спілкування, орієнтації, контролю своєї поведінки, виконання тих чи інших функцій порівняно зі здоровими людьми внаслідок захворювання, травми або вроджених вад».

Розглядаючи розвиток дитини з обмеженими можливостями слід взяти до уваги процес соціалізації та визначити його суть, принципи та особливості. Адже, не потребує доведення той факт, що соціальне становлення особистості відбувається в процесі її соціалізації, при чому набуває індивідуальних ознак людина саме завдяки різноманітному наповненню соціального середовища, в яке вона включена.

Ми погоджуємось з О. Безпалько [1], що соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини у процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя [1, с. 45].

Але інвалідність обмежує дитину фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють інтегрувати в суспільство та брати участь у житті сім'ї та держави в рівноправних умовах з іншими членами суспільства. Саме початкова школа – це новий етап життя кожної дитини, переживання нових емоцій та отримання нових прав та відповідальності разом з обов'язками.

Діти з обмеженими можливостями потрапляючи до школи потерпають в два рази більше ніж здорові діти. Бо дитина, що має особливості може бути психічно і фізично не підготовлена до шкільного колективу та умов навчання. Однак, дитині, що має порушення потрібен розвиток у соціумі. На сьогоднішній день держава зробила перші кроки у цьому напрямку шляхом внесення змін до Закону України «Про освіту» [8] щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Саме завдяки запровадженню інклюзивного навчання кожна дитина може розраховувати на

належний розвиток. Інклюзивна освіта базується на долученні дитини з особливостями до освітнього процесу та направлене на розуміння та сприйняття оточуючими такої дитини.

На основі теоретичного аналізу положень праць А. Рижанової [10], Л. Тарабасової [11] соціалізацію молодших школярів з обмеженими можливостями у шкільному колективі визначаємо як багатогранний процес, який включає педагогічні (виховання й самовиховання) і соціальні (об'єктивні умови життєдіяльності, соціальні інститути) впливи, які відбиваються в поглядах і проявляються в поведінці учнів. Вони взаємопов'язані й виступають у сукупності, забезпечуючи як безпосередній, так і опосередкований вплив на особистість школяра.

Слід зауважити, що для молодших школярів з обмеженими можливостями важливим соціальним простором є школа, адже її провідна функція виявляється в тому, що вона своєю дією задає головний напрям і зміст соціальних впливів.

Перспективним напрямом подальшої роботи з соціалізації молодших школярів з обмеженими можливостями у шкільному колективі є знаходження альтернативних форм та методів соціально-педагогічної роботи для визначеної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Виноградова О.В. Система сучасної соціальної роботи з дітьми з інвалідністю: традиції та інновації. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. 2020. Вип. 76. С.29-33.
3. Візнюк І.М. Соціально-психологічні умови успішної адаптації вихованців у закладах інклюзивної освіти. *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики*: матеріали I міжнародної науково-практичної конференції. (Чернігів, 20-21 травня 2021 р.). Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 8-10.
4. Ізотова Є.І. Індивідуалізація професійної діяльності педагогів і психологів і її вплив на соціалізацію молодших школярів. *Психологія і школа*. 2010. №1. С. 24 - 39
5. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С.241 – 257.
6. Кизименко Л.Д., Бедна Л.М. Словник-довідник соціального працівника. Львів: ДЦ МОУ, 2000.
7. Новий звіт ЮНІСЕФ, 10 листопада 2021 року. <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/copy-nearly-240-million-children-disabilities-around-world-unicefs-most>

8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст.380. (редакція від 01.01.2021, підстав -978-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#> (дата звернення 25.04.2022 р.)

9. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (редакція від 31.12.2020, підстава 1095-IX, 1053-IX). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. ст.142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#> (дата звернення 22.04.2022)

10. Рижанова А.О. Актуалізація соціального виховання як умова прискорення розвитку України. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2018. № 1(315), С. 123- 132.

11. Тарабасова Л.Г. Соціалізація дітей з особливими потребами. Теоретико методологічне дослідження. Освіта з особливими потребами: шляхи розбудови. 2015. Вип.9. С. 132-139.

12. Чернецька Ю.І. Підготовка працівників соціальної і освітньої сфер у педагогічному ВНЗ до роботи у позашкільних закладах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2018 № 1 (315). ч. 2. С. 189-195.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Леоніла Жукова

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор О. І. Рассказова

Анотація. У статі досліджено проблему соціального виховання дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку, уточнено можливості її вирішення в умовах інклюзивної освіти. Встановлено що у науковому обігу різних наук простежується виразна тенденція щодо актуалізації категорії «інклюзія», її входження до дослідницької проблематики. Спостерігається значна локальна розробка проблематики соціального виховання дітей із ЗПР в умовах інклюзивного середовища, як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Доведено, що інклюзивна освіта може розглядатися як чинник соціального виховання дітей молодшого шкільного віку з затримкою психічного розвитку, оскільки забезпечує: організацію соціального досвіду дітей із ЗПР в освітньому просторі; розширення сфери дозвілля таких дітей і розвиток у них відповідального ставлення до свого оточення; надання знань батькам та вчителям про сутність та особливості соціального виховання досліджуваної категорії дітей тощо.

Ключові слова: діти із затримкою психічного розвитку, інклюзія, освітнє середовище.

Zhukova L. Inclusive Education as a Factor of Social Education of Children with Deprivation of Mental Development

Abstract. The article investigates the problem of social upbringing of children of primary school age with mental retardation, clarifies the possibilities of its solution in the context of inclusive education. It is established that in the scientific circulation of various sciences there is a clear tendency to actualize the category of "inclusion", its entry into research issues. There is a significant local development of the issue of social education of children with SCI in an inclusive environment, both in theoretical and practical aspects.

It is proved that inclusive education can be considered as a factor of social upbringing of children of primary school age with mental retardation, as it provides: organization of social experience of children with CPD in the educational space; expanding the sphere of leisure of such children and developing their responsible attitude to their environment; providing knowledge to parents and teachers about the nature and features of social education of the studied category of children, etc.

Key words: *children with mental retardation, inclusion, educational environment.*

На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти дітей із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР) пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. У такому середовищі всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб такої дитини. У соціальній педагогіці, враховуючи вікові, психологічні та функціональні особливості дитини із ЗПР, слід застосовувати індивідуальний підхід до її соціального виховання.

За офіційними статистичними даними МОН України за останні 5 років прослідковується зростання кількості учнів, охоплених інклюзивним навчанням – з 4180 учнів до 25078 учнів. Попри це зросла кількість інклюзивних класів – з 2715 до 18681 класів. Ці дані свідчать про позитивну динаміку приросту кількості дітей, що потребують особливого підходу до соціалізації, виховання та адаптації. Як показують дослідження (В. Григоренко, І. Чистякова, В. Шмаргун) більшість дітей, які зазнають труднощів у навчанні, складають діти із ЗПР, які за ступенем сформованості деяких психічних функцій не відповідають своєму віку, а ніби перебувають на більш ранніх стадіях розвитку. Це означає, що інклюзивна освіта є досить актуальною в наші часи, особливо щодо дітей із ЗПР.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан теоретичної розробленості проблеми соціального виховання дітей із ЗПР в умовах інклюзивної освіти, схарактеризувати таку освіту як чинник соціального виховання зазначеної категорії дітей.

Досліджуючи коло питань, пов'язаних із порушеною проблемою, які отримали висвітлення в сучасних вітчизняних та зарубіжних розвідках, будемо виходити із розуміння того, що порушена проблема має складний, комплексний

характер, який породжує нині значне розмаїття аспектів її вивчення у різних галузях знання й дослідження яких, у свою чергу, складає декілька проблемних наукових напрямів. Аналізуючи такі напрями, ми виділимо ключові з них:

- дослідження основних ідей, принципів інклюзивної освіти, нормативні основи інклюзії;
- розвідки, у яких об'єктом наукової уваги є діти / люди з затримкою психічного розвитку: права, стан, проблеми, робота з ними;
- проблематика соціального виховання школярів, зокрема дітей молодшого дошкільного віку.

Перший дослідницький напрям складають результати наукового пошуку вчених щодо основних ідей, принципів та ідей інклюзивного середовища та інклюзивної освіти, наприклад роботи таких вчених як О. Акімова [1, с.77-80], М. Андреева [2, с.47-50], В. Григоренко, О. Рассказова [3, с.203-223], І. Калініченко [5, с. 120-126],. Роботи вищезгаданих авторок здебільшого спрямовані на розкриття таких аспектів як:

– теоретичне ознайомлення із історичним підґрунтям інклюзивної освіти, історією спеціальної освіти й інклюзії, термінологічними визначеннями інклюзивної освіти, основними принципами інклюзивної освіти та інклюзивного навчання, сучасними нормативно-правовими актами в галузі інклюзивної освіти;

– концептуалізацію поняття «інклюзивне середовище», дослідження цього поняття з точки зору розбудови суспільства рівних можливостей;

– аналіз процесу впровадження в Україні інклюзивної освіти як умови розвитку соціальної компетентності дітей з інвалідністю.

Другий проблемний напрям становлять результати наукових доробок стану та проблем роботи з дітьми і дорослими із ЗПР. Ця проблема знайшла своє відображення у роботах таких авторів як В. Войтко, І. Єрмаков, О. Рассказова [8, с.170-177], І. Чистякова [10, с.301-315], В. Шмаргун. Автори розглядають наукові підходи до визначення та характеристики категорії дітей з ЗПР, а також узагальнюють теоретичні засади ЗПР, представляють розроблену модель виховання дітей дошкільного віку із ЗПР в спеціальних закладах освіти, яка включає реалізацію послідовно структурованих компонентів, змістове наповнення яких уточнює інформаційний образ процесу виховання.

Третій проблемний напрям висвітлює питання соціального виховання школярів, зокрема дітей молодшого дошкільного віку в роботах таких вчених, як: Г. Лещук [6, с.90-92], Ю. Поліщук [7, с.186-188], А. Рижанова [9, с.59-65] та інші. Авторки розглядають можливості покращення процесу виховання учнівської молоді, описують головні принципи організації процесу соціального виховання дітей та дорослих, визначено сутність соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання молодших школярів.

У цілому, аналіз тематики та змісту публікацій останніх років дозволяє зазначити, що спостерігається значна локальна розробка проблематики соціального виховання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема із ЗПР в умовах інклюзивного середовища як у теоретичному, так і у практичному

аспектах. Нині актуальним стає спрямування існуючих концепцій та технологій на вирішення проблеми соціального виховання дітей в умовах інклюзивного середовища, визначення організаційно-педагогічних умов соціального виховання дітей для озброєння майбутніх соціальних педагогів цілісними знаннями щодо їх використання у педагогічному процесі освітніх закладів.

Різні науковці по-різному трактують поняття «соціального виховання». На основі аналізу праць вчених (Г. Лещук [6, с.90-92], Ю. Поліщук [7, с.186-188], А. Рижанова [9, с.59-65] та ін.), будемо розуміти соціальне виховання дітей із ЗПР як педагогічно-врегульовану діяльність, спрямовану на розвиток можливостей дітей із затримкою психічного розвитку й задоволення їх освітніх потреб, з метою соціального формування їх особистості, сприяння інтеграції у сучасному суспільстві. До основних напрямів соціального виховання слід віднести: самоорганізацію дітей, розвиток здатності дбати про себе, організацію дитячої праці, спрямованої на виховання трудової дисципліни, солідарності, колективістських навичок, взаємозв'язок з навколишнім соціальним середовищем.

Проаналізувавши існуючі напрямки соціального виховання, можемо визначити основну умову соціального виховання дітей із ЗПР, що забезпечується саме у процесі інклюзивної освіти: організацію та взаємодію усіх суб'єктів освітньої роботи, з метою створення найкращого середовища для забезпечення соціального становлення дітей із ЗПР.

У цілому, аналіз наукових джерел щодо проблеми соціального виховання дітей молодшого шкільного віку з ЗПР в умовах інклюзивної освіти дає підстави сформулювати такі висновки:

Простежується виразна тенденція щодо актуалізації категорії «інклюзія» у науковому обігу різних наук, її входження до дослідницької проблематики нових галузей знання, зокрема інклюзивної освіти. Спостерігається значна локальна теоретична та практична розробка проблематики соціального виховання дітей шкільного віку, зокрема із ЗПР, в умовах інклюзивного середовища.

Інклюзивну освіту розглянуто як чинник соціального виховання дітей молодшого шкільного віку з затримкою психічного розвитку, оскільки саме вона найбільш ефективно забезпечує:

- організацію соціального досвіду дітей із ЗПР в освітньому просторі;
- розширення сфери дозвілля таких дітей і розвиток у них відповідального ставлення до свого оточення;
- надання знань батькам та вчителям про сутність та особливості соціального виховання досліджуваної категорії дітей тощо.

Стан розробки проблеми соціального виховання дітей молодшого шкільного віку з ЗПР в умовах інклюзії характеризують такі провідні тенденції щодо подальшого її опрацювання:

- на сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти дітей із ЗПР пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища;

- всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб такої дитини;
- чинне законодавство потребує вдосконалення, створення нової нормативно-правової бази системи освіти дітей із ЗПР, та приведення нової нормативної бази у відповідність до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Акімова О. М. Суть, роль, зміст соціального та освітнього середовища в інклюзивному освітньому просторі початкової школи. *Педагогічні науки*. 2017. С. 77- 80.
2. Андреева М. О. Концептуалізація поняття «інклюзивне середовище» у контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні. *Орієнтири розвитку педагогічної свідомості*. 2017. №6 (175). С.47-50.
3. Григоренко В.Л., Рассказова О.І., Рассказова П.І. Інноваційні засоби розвитку соціальності дошкільників в інклюзивному освітньому просторі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 24 (II том). С.25-33.
4. Григоренко В.Л., Рассказова О.І., Шевченко Н.О. Інклюзивна освіта у закладах дошкільної та середньої освіти як продукт соціокультурної динаміки суспільства. *Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення* : монографія / за ред. С. Я. Харченка ; Держ. закл. «Луган.нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2019. С. 203-223.
5. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. пр. 2012. № 9 (11). С. 120–126.
6. Лещук Г. В. Соціальне виховання як соціально-педагогічна категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. С. 90–92.
7. Поліщук В. Й. Соціальне виховання учнівської молоді як важлива педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 2 (39). С. 186–188.
8. Рассказова О. І. Розвиток соціальності дітей з особливими потребами як результат практичної діяльності майбутніх соціальних педагогів в інклюзивній школі. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2011. С. 170–177.
9. Рижанова А. О. Становлення вітчизняної теорії соціального виховання. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2008. № 1. С. 59–65.
10. Чистякова І. Структурно-логічна модель виховання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти.

ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Дарина Збаранська

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П. Васильєва

Проблема профілактики булінгу в учнівському середовищі закладу професійно-технічної освіти залишається актуальною і потребує пошуку ефективних форм та методів соціально-педагогічної діяльності, які забезпечують формування особистості з твердими і правильними життєвими установками.

Аналіз теоретичних джерел і практичний досвід засвідчили, що у напрямку подолання агресивних проявів у міжособистісних стосунках між учнями потрібно інтенсивно працювати педагогам, і в першу чергу класним керівникам. Більше того, для здійснення превентивної діяльності, протидії та вирішення ситуації насильства найбільш доцільним є застосування командного підходу (класний керівник, практичний психолог, соціальний педагог, інші спеціалісти за потреби), де робота здійснюється з усією групою.

Важливим є знайти нові шляхи взаємодії з учнями. У цьому соціальними педагогами навчальних закладів проводяться різні профілактичні групові заняття з розвитку комунікативних навичок, профілактики асоціальної поведінки з основами правових знань, а також заняття, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей. Головна перевага таких занять – це формування відповідальності людини за власну поведінку та поведінку інших, готовність прийти на допомогу, розв'язати конфлікт.

Соціальними педагогами закладів професійно-технічної освіти з учнями проводяться тренінги, на яких їх ознайомлюють з поняттям „булінг”, його видами. Через різноманітні активні форми роботи, які передбачають групову діяльність та розігрування ситуативних ролей, учні виробляють знання та вміння визначати ознаки фізичного, психологічного, економічного насилля та кібербулінгу над підлітками та шукають способи допомоги, шляхи запобігання цього явища в навчальних закладах, осмислюють, чому це відбувається.

Аналіз професійної діяльності соціальних працівників показує, що вони не тільки осмислюють, але в більшій мірі вирішують безпосередньо практичні завдання з надання соціально-правової, консультативної допомоги, захисту і підтримки різних верств населення. Тому він повинен мати хорошу професійну підготовку, знання в різних областях законодавства; володіти достатньо високою правовою культурою, бути високоерудованою людиною; володіти

інформацією про сучасні політичні, соціальні та економічні процеси в суспільстві, бути здатним передбачити наслідки своїх дій, твердо проводити в життя свою позицію.

Практичне значення результатів проведеного дослідження полягає в реалізації технології профілактики булінгу в учнівському середовищі закладу професійно-технічної освіти; в упровадженні заходів з використанням інтерактивних методів з педагогічним колективом закладу (інформаційні бесіди, круглий стіл), з сім'ями (батьківська конференція, батьківські збори, індивідуальні бесіди), з представниками внутрішніх справ, громадських організацій (круглий стіл, інформаційні буклети, конференції тощо); з учнями закладу професійно-технічної освіти (рольові ігри, мозковий штурм, свята, конкурси); розробці соціально-педагогічних буклетів і пам'ятки для соціального працівника закладу професійно-технічної освіти.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі та у позанавчальній діяльності закладу професійно-технічної освіти, в закладах загальної середньої освіти, в закладах реабілітаційного і профілактичного спрямування; професійній підготовці майбутніх соціальних працівників у вищих закладах освіти.

РОЛЬ ВИХОВАТЕЛЯ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Віта Івахненко

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П. Васильєва

Дошкільні навчальні заклади є важливими інститутами соціалізації дитини. З першим візитом до дитячого садка, дитина оволодіває навичками соціальної взаємодії, вчиться координувати власні дії з діями оточуючих. За визначенням словників, соціалізація включає активне залучення особистості до норм суспільства та освоєння відповідних форм і способів спілкування.

У роботі з дошкільниками необхідним є: створення умов для вільного вибору дітьми діяльності та учасників спільної діяльності; прийняття дітьми рішень, висловлювання своїх почуттів і думок, а також підтримка дитячої ініціативи та самостійності в різних видах діяльності (ігровій, пізнавальній, навчальній).

Ігрова діяльність – простір, де всі показники ініціативного впливу присутні природним чином. Ініціативна дія завжди усвідомлена, цілеспрямована та враховує соціальні рамки. В ігровій діяльності дитина легко створює задум та реалізує його. За допомогою уяви з'являються нові сюжети, герої та властивості героїв. Відбувається гра з предметами незалежно від своїх реальних параметрів. Перетворюється простір відповідно до задуму.

Соціалізація дошкільнят є складним структурним утворенням, що відображає потребу дітей у суспільно значущій зміні та перетворенні себе та навколишньої дійсності, які залежать від сукупності певних знань про світ (інформаційно-когнітивний компонент), від змісту установок, мотивів та пов'язаних з ними відносин, інтересів, прагнень (мотиваційно-емоційний компонент) та актуалізації власного досвіду (діяльнісний компонент). Як суб'єктів соціалізації слід розглядати дитину, вихователя та батьків.

Дослідження показують, що важливою на етапі відвідування дитиною дошкільного закладу освіти є педагогічна підтримка, яку має забезпечувати зокрема вихователь. У зв'язку з цим вихователь дошкільного закладу освіти повинен бути озброєний знаннями щодо соціальної орієнтації дитини, формування навичок взаємодії, необхідних на цьому віковому періоді розвитку дитини.

У процесі соціалізації дитини та формуванні її соціальних якостей важливою є позиція педагога, серед пріоритетних завдань якого виділяють такі:

1. Формування в дитини адаптаційних механізмів до соціуму, здатність до ефективного виконання заданих соціальних ролей.

2. Забезпечення повсякденної ефективності дитини у взаємодії зі своїм оточенням, формування ставлення до іншої людини як найвищої цінності, прояв доброти, уваги, турботи, допомоги, милосердя.

3. Формування можливості розуміти дорослого, однолітка, їх особливості, інтереси, потреби; помічати зміни настрою, емоційного стану тощо.

4. Розвиток здатності дитини до ефективного та адекватного вирішення різних проблемних ситуацій відповідно до віку, з якими він стикається; здійснювати правильний вибір адекватних ситуації способів спілкування, етично цінних зразків поведінки.

5. Привчання до аналізу своїх дій, поведінки.

6. Формування вміння використовувати ресурси соціального оточення та особистісні ресурси відповідно до поставленої мети.

7. Виховання в дитини самосвідомості, здатність до самовизначення в соціумі.

Усі ці завдання вихователь дошкільного закладу освіти може виконувати, використовуючи як засіб спеціально організовану ігрову діяльність. Щоб така діяльність була ефективною, необхідно правильно формулювати мету, обирати оптимальний зміст, заздалегідь планувати й продумувати організацію такої діяльності. Це вимагає підготовки вихователя як суб'єкта соціалізації дошкільника.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Карина Ковальчук

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

На сучасному етапі розвитку нашої держави спостерігається принципово новий підхід до проблеми навчання та розвитку особистості дитини, що потребує надання якісної освіти в позашкільних закладах, які є невід'ємним компонентом освітньої структури. Вони сприяють гармонійному розвитку особистості учня, соціальній адаптації та самореалізації людини в суспільстві. Отже, актуалізованою є проблема соціалізації дітей молодшого шкільного віку як окремого напрямку соціально-педагогічної діяльності, зокрема в закладах позашкільної освіти.

Аналіз наукової літератури свідчить, що соціально-педагогічні аспекти соціалізації досліджували О. Безпалько [1], А. Рижанова [8]. Питання розвитку соціальної компетентності особистості на ранніх етапах соціалізації розглядали С. Курінна [5], І. Рогальська [9] та інші дослідники. Соціально-педагогічні аспекти проблеми оновлення змісту освіти, створення належних умов для соціалізації дітей та молоді, оптимального їхнього розвитку і виховання досліджені в працях І. Зверєвої [4], Л. Коваль [4], С. Хлебик [4].

Зміст та особливості соціально-педагогічної з соціалізації дітей молодшого шкільного віку в закладах позашкільної освіти вивчали А. Капська [3], Г. Лактіонова [6], О. Литовченко [7].

З'ясовано, що сприятливим середовищем для соціалізації дітей молодшого шкільного віку є спільна діяльність і спілкування у певному освітньому просторі. Ефективним середовищем для соціалізації особистості молодшого школяра є оточення, у якому відбувається взаємодія та встановлюються і розвиваються найбільш глибокі особистісні контакти. Основна роль у створенні такого середовища належить позашкільним навчальним закладам, оскільки саме вони створюють умови для неформального спілкування, самореалізації в нових видах діяльності, впливають на життєве самовизначення молодшого школяра, на становлення комунікативної неповторності особистості, емоційної стабільності.

Цінним для нашого дослідження стало визначення поняття «соціально-педагогічна діяльність», сформульоване авторським колективом (А.Капської [3], С. Харченка [10]) як вид професійної діяльності, що полягає в забезпеченні освітньо-виховними засобами цілеспрямованої соціалізації, створенні сприятливих умов для всебічного розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості.

Аналіз наукових праць О. Верещак [2], Г. Лактіонової [6], О.Литовченко [7] дозволив визначити соціально-педагогічну діяльність з соціалізації дітей молодшого шкільного віку в закладах позашкільної освіти як

творчий динамічний процес, який базується на інтересі дітей, співпраці вихованців, педагогів, сім'ї та школи, що проходить у вільний час та створює передумови, що подальшого всебічного саморозвитку дитини.

Тому зміст соціально-педагогічної роботи з соціалізації дітей молодшого шкільного віку в закладах позашкільної освіти розкривається через основні напрями цього процесу:

- створення умов для здобуття додаткової освіти дітьми шляхом їх участі в науковому, художньому, декоративно-прикладному, екологічно-натуралістичному, туристично-краєзнавчому, фізкультурно-оздоровчому, військово-патріотичному та інших видах діяльності;
- сприяння впровадженню нових форм, методів і засобів навчання і виховання, широке використання методу колективних творчих справ;
- створення системи пошуку, розвитку, підтримки юних талантів і обдаровань для формування творчої та наукової еліти в різних галузях знань і суспільного життя;
- стимулювання творчого самовдосконалення дітей молодшого шкільного віку;
- задоволення потреб дітей в професійному самовизначенні, відповідно до їх інтересів і здібностей.

Проаналізувавши зміст, напрями соціально-педагогічної діяльності з соціалізації дітей молодшого шкільного віку в закладах позашкільної освіти, можемо визначити особливості цієї діяльності:

- комплексності, систематичності такої роботи в позашкільному навчальному закладі на основі співпраці вихованців, педагогів, сім'ї, школи та координованості впливів різних суб'єктів дозвіллевого процесу;
- готовності соціальних фахівців до роботи з соціалізації дітей молодшого шкільного віку в закладах позашкільної освіти;
- цілеспрямованості, систематичності роботи з батьками молодших школярів щодо формування педагогічної обізнаності та активності у питаннях організації разом із дітьми їх змістовного дозвілля [7, с. 29-30].

Отже, на підставі зазначеного можна стверджувати, що позашкільні навчальні заклади надають можливість добровільного вибору напряму занять та створюють умови для позитивної соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Верещак О. Позашкільна діяльність як педагогічна система та соціокультурне середовище. *Рідна школа*. 2006. № 12. С. 32-39
3. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 241 – 257.
4. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка: навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1997.392.

5. Курінна С.М. Особливості сімейної соціалізації дитини дошкільного віку. *Вісник Луганського національного університету імені Т.Г. Шевченка*. 2009. №5 (168). С. 203-210.
6. Лактіонова Г.М. Участь дітей у процесі прийняття рішень: сучасні підходи та стратегії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр.* – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. С. 324-329.
7. Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості в позашкільному навчальному закладі. *Шлях освіти*. Київ: Педагогічна преса. 2009. №4. С. 28-31.
8. Рижанова, А. О. Актуалізація соціального виховання як умова прискорення розвитку України. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2018. № 1(315), С. 123- 132.
9. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія. Київ: Міленіум, 2008. 400 с.
10. Харченко А.С. Психологічний аналіз професійної спрямованості студентів-педагогів. *Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. Одеса, 2015. №1. С. 177-183.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І

Наталія Коловоротна

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н. О. Єсіна

В Україні, в умовах економічної та соціальної нестабільності, спостерігається загальне поширення такого негативного явища, як соціальне сирітство. Піклування про таких дітей покладено на суспільство, державу, заклади освіти або прийомну сім'ю.

Тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу. Якщо не існує можливості для дитини жити з рідними батьками, найкраща альтернатива - прийомна сім'я. Інші форми влаштування дітей-сиріт неспроможні створити умови виховання та соціалізації дитини у сімейному оточенні, сформувати сімейні цінності. Проте процес створення та успішного розвитку прийомної сім'ї досить суперечливий та складний як для дитини, так і для прийомних батьків. В той же час влаштування дітей у сім'ю не завжди проходить безболісно. Сім'ї, що беруть до себе на виховання дітей-сиріт можуть стикатися з проблемою адаптації дитини до сімейного життя. Процес адаптації дітей-сиріт є особливо важливим, адже коли дитина потрапляє в нові умови життя, вона може бути психологічно не готова до різких змін. Тому діти

які влаштовані у прийомну сім'ю потребують компетентної допомоги щодо адаптації у навколишньому середовищі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою сирітства, особливостями соціально-психологічного розвитку дітей-сиріт, умовами їх успішної соціалізації займалися Л. Артющкіна [1], Г. Бевз [2], А. Полянничко [1], соціальною адаптацією дітей-сиріт в умовах прийомної родини розкрито в студіях О. Безпалько [3], І. Зверева [4], А. Павленко [5], Я. Раєвської [6].

Аналіз останніх соціально-педагогічних досліджень свідчить, що не існує єдиного тлумачення поняття «адаптація».

О. Безпалько визначає процес адаптації як «процес взаємодії живих організмів та оточуючого середовища, який призводить до пристосування їх до умов життєдіяльності» [3]. Що до соціальної адаптації, то це «процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків з соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища» [3, с.7].

І. Зверева визначає процес соціальної адаптації як «процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища» [4]. Саме сім'я може створити таке середовище, у якому дитина отримує найбільш оптимальні умови для навчання, розвитку та виховання.

На основі аналізу наукових праць (О. Безпалько [3], Я. Раєвської [6]) *соціальну адаптацію дітей-сиріт у прийомній сім'ї* схарактеризовано як різновид соціальної адаптації особистості, що являє собою складний процес пристосування дитини до умов прийомної родини.

З'ясовано, що соціально-педагогічними умовами адаптації дитини до прийомної родини є створення сімейного середовища, у якому є найбільш оптимальні умови для розвитку, навчання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз положень праць А. Павленко [5], Я. Раєвська [6] дозволив виокремити *три рівні* соціальної адаптації дитини до умов прийомної сім'ї: *високий* (дитина позитивно та відповідально ставиться до власної сім'ї, її вимог та правил перебування, у неї сформовані сімейні цінності та присутня мотивація щодо досягнення успіхів у взаємодії з прийомними батьками); *середній* (дитина позитивно та не завжди відповідально ставиться до власної сім'ї, її вимог та правил перебування, у неї частково сформовані сімейні цінності та присутня мотивація щодо досягнення успіхів у взаємодії з прийомними батьками) і *низький* (дитина негативно або індіферентно ставиться до власної сім'ї, її вимог та правил перебування, у неї не сформовані сімейні цінності та відсутня мотивація щодо досягнення успіхів у взаємодії з прийомними батьками).

Таким чином, щоб процес входження дитини у прийому сім'ю був успішним, необхідно враховувати індивідуальні риси, характер, минуле життя як самої дитини, так і особливості майбутньої сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Артющкіна Л. М. Полянничко А.О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально правовий аспект): монографія. Суми: Сум ДПУ, 2002. 268 с.
2. Бевз Г. Соціальна адаптація прийомних батьків у контексті замісної опіки над дітьми. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 173-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_15_55 (дата звернення: 17.04.2022).
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
4. Зверєва І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1998. 393 с.
5. Павленко А. М. Формування та становлення особистості дітей-сиріт в будинках сімейного типу. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 8. С. 320-327. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_8_34. (дата звернення: 20.04.2022).
6. Раєвська Я. М. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі. *Молодий вчений*. 2015. № 2(6). С. 431-434. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2\(6\)_110](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(6)_110). (дата звернення: 21.04.2022).

ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Жанна Кучменко

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент І.А. Романова

Відносна завершеність процесу соціальної адаптації до професійної діяльності, групи, колективу, праці, відповідність особистості основним вимогам і соціальним очікуванням є основною умовою нормального функціонування здобувачів-першокурсників у сучасному закладі вищої освіти.

У сучасних умовах проблеми в адаптації першокурсників пов'язані також з дистанційною або змішаною формами навчання, зумовленими карантинними обмеженнями у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції.

З початком війни 24 лютого 2022 року налагоджена система організації освітнього середовища закладів вищої освіти зазнала нищівних ударів. Частина закладів вищої освіти, викладачі, здобувачі змушені були евакуюватися. Адаптація до нових освітніх умов торкнулася всіх без винятку учасників освітнього процесу. Продовження навчання, збереження освітніх традицій і

виживання закладів вищої освіти пов'язано, у тому числі, і з рівнем адаптованості всіх учасників до навчання в таких умовах.

Перспективним у цьому напрямі є дослідження особливостей соціальної адаптації першокурсників в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти (ЗВО), оскільки це може значною мірою попередити та виправити негативні тенденції, що супроводжують здобувачів з початком навчання в закладі освіти.

Результати аналізу наукової літератури з теми дослідження дозволяють стверджувати, що питання адаптації студента першого курсу необхідно розглядати як процес його входження в нове соціальне середовище (колективи університету, академічної групи), засвоєння та відтворення соціальних норм та цінностей, притаманних цьому середовищу, оволодіння відповідними ролями та функціями.

Адаптація – це двосторонній процес, яким можна управляти, оскільки він передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах соціально-педагогічної співтворчості усіх учасників процесу (адміністрації закладу, викладачів, куратора, батьків, членів академічної групи і самого студента-першокурсника).

Труднощі, які виникають в процесі адаптації студентів-першокурсників, можна об'єднати в три групи: пізнавальні, соціально-психологічні, професійні.

У соціально-педагогічну діяльність з адаптації першокурсників залучається ціла низка учасників освітнього процесу: адміністрація закладу, деканат, викладачі, куратор, співробітники бібліотеки і гуртожитку, батьки, члени академічної групи, представники органів студентського самоврядування, випускники, стейкхолдери з партнерських організацій, роботодавці і сам студент-першокурсник.

Аналіз досвіду адаптації першокурсників, майбутніх соціальних працівників, у ХНПУ імені Г.С.Сковороди дозволив визначити, що робота здійснюється на різних рівнях: 1) діяльність куратора групи щодо формування студентського колективу групи, профілактики асоціальної поведінки молоді, формування навичок безпечної життєдіяльності студентів тощо); 2) студентське самоврядування; 3) деканат факультету психології і соціології; 4) спортивний клуб університет; 5) кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки проводить формування професійного світогляду майбутніх соціальних працівників: залучення до волонтерської діяльності на базі партнерських організацій кафедри, залучення до реалізації наукових проєктів («Дебют першокурсника», участь у конференціях).

Дистанційний формат навчання висуває нові вимоги до суб'єктів соціально-педагогічної діяльності для швидкого проходження першокурсниками адаптаційного періоду в закладі вищої освіти. Системна, своєчасна, цілеспрямована, групова й індивідуальна робота із залученням широкого кола суб'єктів до роботи зі здобувачами-першокурсниками є запорукою швидкого пристосування до нових умов навчання в закладі вищої освіти.

Соціально-педагогічний експеримент з перевірки ефективності розробленої програми з адаптації першокурсників проходив на базі факультету психології і соціології ХНПУ імені Г.С. Сковороди зі студентами 1 курсу, які навчаються за спеціальністю 231 «Соціальна робота», протягом 1 семестру 2021-2022 року навчання.

Спираючись на зміст адаптації здобувачів у ЗВО, були визначені такі критерії адаптованості першокурсників: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, пізнавальний і комунікативний критерії. У межах науково-дослідної роботи було проведено анкетування щодо виявлення труднощів у навчальній діяльності здобувачів-першокурсників, що заважали їхній успішній адаптації.

Розроблена анкета містила питання, які передбачали не лише самооцінні твердження студентів щодо стану їхньої адаптованості та чинників, що впливають на перебіг цього процесу, але й ставлення до організації навчального процесу, яке планувало успішне пристосування студентів до умов навчання.

Аналіз результатів дослідження надав можливість отримати такі дані. Найбільші проблеми з адаптацією студенти визначили у сфері «навчальний процес» (47 %). Значний відсоток осіб визначили комунікативну сферу як ту, що характеризується певними труднощами (23 %). У третю групу було виокремлено сферу, пов'язану з побутом (17 %).

На формувальному етапі соціально-педагогічного експерименту робота була спрямована на те, щоб перевірити ефективність реалізації програми соціально-педагогічної діяльності з адаптації здобувачів-першокурсників до закладу вищої освіти.

Проведення методики на визначення індексу групової згуртованості 12-СП групи показали низький рівень згуртованості студентського колективу групи. Для розв'язання цієї проблеми були проведені ігри на згуртованість групи.

В умовах карантину факультет психології і соціології пропонує безліч позааудиторних заходів для всебічного розвитку особистості. Студентки 12-СП групи були активними учасницями життя Університету, зокрема, взяли участь у «Ночі науки», де отримали багато цікавої і корисної інформації; «Дебют першокурсників» розкрив таланти й визначив переможців. Вокальний колектив «Артеміда» тепло зустрів здобувачів освіти нашої групи. Здобувачі долучилися до студентського самоврядування.

Для формування позитивного професійного світогляду на основі укладених договорів про співпрацю до проведення аудиторних занять залучено професіоналів-практиків: А. Богачова (психолог БФ «DON CALABRIA Україна»); Сех М. (керівник проекту БФ «Карітас Харків»).

Щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях», організована представниками кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки, дозволила першокурсникам долучитися до професійного диспуту щодо перспектив реформування соціальної роботи.

Контрольний етап експериментального дослідження визначив позитивні зміни щодо сформованості рівня адаптованості здобувачів експериментальної групи. Що підтвердила ефективність запропонованих заходів соціально-педагогічної діяльності з адаптації першокурсників у ЗВО.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Анна Ладоня

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

В умовах розвитку нашої держави особливу увагу привертає проблема соціалізації дітей-сиріт, особливо у прийомних сім'ях. Кожна дитина має право на всебічний розвиток, реалізацію власного творчого потенціалу, виховання сімейних цінностей. Це вимагає забезпечення максимально можливого рівня фізичного та психічного здоров'я, доступ до отримання якісної освіти, безпечне життя та захист від заподіяння шкоди, позитивні емоційні переживання, відчуття того, що її люблять та цінують.

Адже, за даними Міністерства соціальної політики України, в нашій державі, щороку в середньому сиротіє близько 10 тисяч дітей. Тобто кількість дітей-сиріт зростає, але більшість з них вдається влаштувати в будинки сімейної форми виховання, а не в інтернатні установи. Як зазначили у даному Міністерстві, життя в інтернатах негативно впливає на розвиток дитини. На сьогоднішній час зареєстровано майже 69 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. З них понад 63,5 тисячі дітей ростуть у сімейних формах виховання, близько 4 тисяч - проживають в інтернатах, а ще більше тисячі - навчаються у професійно-технічних навчальних закладах. В цілому, близько 93% осиротілих і позбавлених батьківського піклування дітей зараз влаштовані в прийомні сім'ї, дитбудинку сімейного типу, або передані під опіку та піклування.

Отже, аналіз наведених даних переконливо доводить, по-перше, актуальність проблеми соціалізації дітей-сиріт молодшого шкільного віку в прийомній родині, а, по-друге, необхідність удосконалення в цьому напрямі соціально-педагогічної діяльності через розробку та реалізацію відповідних програм. Базовим для нашого дослідження стало визначення поняття «соціально-педагогічна діяльність», сформульоване авторським колективом (А. Капської [3], С. Харченка [6]) як вид професійної діяльності, що полягає в забезпеченні освітньо-виховними засобами цілеспрямованої соціалізації, створенні сприятливих умов для всебічного розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості.

Аналіз наукових праць О. Безпалько [1], І. Зверєвої [2] дозволив визначити соціально-педагогічну діяльність з прийомними сім'ями як діяльність,

спрямована на конкретну дитину-сироту й розв'язання її індивідуальних проблем, що виникають у процесі соціалізації, інтеграції в суспільство, за допомогою вивчення особистості дитини й оточуючого її середовища.

Ми вважаємо, що соціально-педагогічна діяльність з соціалізації дитини молодшого шкільного віку у прийомній сім'ї - це соціальна, психолого-педагогічна діяльність, спрямована на конкретну дитину молодшого шкільного віку, яка сприяє розв'язанню її проблем та створенню передумов, що до подальшої її адаптації і соціалізації у прийомній сім'ї.

Тому зміст соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями розкривається через основні етапи цього процесу: попередня робота з кандидатами, юридичне оформлення, робота з прийомною сім'єю, збір інформації про дитину, план соціального супроводу, допомогу у вирішенні питань дитини та батьків, налагодження співпраці з різними установами, аналіз діяльності (оцінка ефективності) та корекція плану соціального супроводу.

На основі аналізу соціально-педагогічної літератури О. Безпалько [1], І. Зверева [2], М. Лактіонової [4], нами було виділено наступні види соціально-педагогічної діяльності з дітьми-сиротами у прийомній родині:

1. Соціально-педагогічне консультування (відстеження динаміки становлення особистості молодшого школяра, діагностика обставин порушень в процесі його розвитку та подальше виправлення визначених відхилень).

2. Соціально-профілактична робота (попередження можливих порушень у соціальному розвитку дітей молодшого шкільного віку, створення умов для повноцінного розвитку особистості).

3. Корекційно-розвиваюча робота (активний вплив на процес соціалізації особистості молодшого школяра в умовах прийомної родини).

Проаналізувавши зміст, види соціально-педагогічної діяльності з соціалізації дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної родини, можемо визначити найбільш поширені напрями:

1. Соціально-психологічний напрям спрямований на формування позитивної поведінки, розвиток комунікативних навичок та навичок висловлювання власної думки, розвиток вміння брати на себе відповідальність та усвідомлювати значення та наслідки своїх вчинків, стимулювання розвитку позитивних рис характеру, формування впевненості в собі та позитивної самооцінки, набуття навичок планування власного майбутнього, навчання навичкам уникнення та розв'язання конфліктів, планування сім'ї, психологічні аспекти подружнього життя.

2. Соціально-правовий напрям передбачає консультування з питань трудового, житлового, цивільного, сімейного законодавства України, прав та пільг, передбачених законодавством.

3. Професійний напрям - його головна мета допомога в виборі професії.

4. Соціально-побутовий напрям характеризується умінням планувати витрати сімейного бюджету, веденням домашнього господарства, придбанням продуктів харчування, доглядом за тілом, плануванням дозвілля тощо[3, с. 243].

Особливостями соціально-педагогічної діяльності з соціалізації дитини молодшого шкільного віку у прийомній сім'ї є залежність її ефективності від забезпечення:

- комплексності, систематичності такої роботи в прийомній родині на основі залучення зовнішніх соціально-виховних інституцій та координованості впливів різних суб'єктів соціально-виховного процесу;
- готовності соціальних фахівців до роботи з соціалізації дитини молодшого шкільного віку у прийомній сім'ї;
- цілеспрямованості, систематичності роботи з батьками молодших школярів щодо формування педагогічної обізнаності та активності у питаннях формування соціалізованості їхніх дітей до умов прийомної родини [5, с. 160-161].

Таким чином, соціальний працівник є з'єднуючою ланкою між державою та прийомними батьками і саме його соціально-педагогічна діяльність забезпечує компетентне вирішення і узгодження усіх поточних питань дитини молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Зверєва І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1998. 393 с.
3. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 241 – 257.
4. Лактіонова Г.М. Участь дітей у процесі прийняття рішень: сучасні підходи та стратегії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: Зб. наук. пр. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. С. 324-329.
5. Петрочко Ж.В, Петушкова Л.А. Нова програма підготовки сімей до догляду та виховання влаштованих/усиновлених дітей. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2021. Вип. 2(49). С. 160-164.
6. Харченко А.С. Психологічний аналіз професійної спрямованості студентів-педагогів. *Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. Одеса, 2015. №1. С. 177-183

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Андрій Лейба

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Спостереження свідчать, що більшість дітей сучасності віддають перевагу комп'ютерній реальності, а не реальності справжній. Проблема низької комунікабельності сучасних дітей стоїть як ніколи гостро, адже останні не можуть уявити навіть звичайну розмову без телефонів та інших гаджетів. Водночас комунікативна й соціальна компетентність особистості формується в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми. Також останнім часом знижується кількість дітей, які поважливо ставляться до вчителів, що зумовлює зниження ролі педагога-вихователя як важливого суб'єкта виховного впливу. У зв'язку з цим пошук ефективних засобів соціального виховання зростаючого покоління, починаючи з молодшого шкільного віку, постає сьогодні, як ніколи, гостро.

Здійснений науковий пошук засвідчує, важливим засобом, який робить освітній процес цікавим і захоплюючим, можуть бути інтелектуальні ігри, застосування яких сприятиме водночас досягненню вадливих соціально-виховних завдань. Інтелектуальними іграми, які можуть успішно застосовуватись у початковій школі, є: шахи, шашки, різноманітні турніри, вікторини, конкурси знавців-ерудитів, інтелектуалів, конкурс капітанів, інтелектуальні марафони, інтелектуальні ігри «Інтелект-шоу», «Що? Де? Коли?», «КВК», «Поле чудес», «Колесо фортуни», «Найрозумніший», «Загадки планети Земля», «Казкова скринька», ігри зі словами, ребуси, загадки, чарівні квадрати, кросворди, сканворди, чайнворди, шаради, головоломки, криптограми, деформовані тексти, логічні завдання, конкурси на складання власних головоломок, ребусів, кросвордів тощо.

Залучення до гри сприяє розвитку важливих умінь дітей – здатності до пошуку невідомого елемента, прийняття рішення, подолання перешкод на шляху до обраної мети. До того ж, інтелектуальні ігри створюють яскравий емоційний фон, дух змагання, оптимізують інтелектуальні здібності, сприяють розвитку мислення, піднавального інтересу, творчої активності дітей, здатності до самоконтролю, комунікативних та організаційних здібностей молодших школярів, навичок командної роботи, позитивної взаємодії та співпраці, важливих якостей та рис характеру (кмітливість, ерудованість), стимулюють до самоосвіти та самовдосконалення. Добираючи змістовне наповнення для інтелектуальних ігор, можна сприяти розвитку емоційно-ціннісної сфери дітей, формуванню позитивної системи цінностей та переконань.

Узагальнення наукової літератури та практики соціального виховання школярів молодшої школи засобами інтелектуальних ігор дозволяє

стверджувати, що ефективність соціалізації молодших школярів забезпечується шляхом оптимальної організації багатоманітних форм діяльності для набуття соціального досвіду, до показників якого належать: 1) знання й уміння соціальних відносин для функціонування в соціумі; 2) навички розподілу й організації діяльності; 3) досвід адекватної оцінки й аналізу власної діяльності й діяльності однолітків; 4) досвід спільної діяльності.

У ході роботи нами також було підібрано діагностичні методики, зокрема, «Додавання піраміди», «Складання розрізних картинок», «Прості аналогії», «Сюжетні вкладки», «Вивчення швидкості мислення», «Вивчення саморегуляції», використання яких дозволяє виявити вплив інтелектуальних ігор на розвиток особистості молодшого школяра

Для здійснення цілеспрямованого впливу на дітей молодшої школи з метою їхнього соціального виховання в закладах загальної середньої освіти нами було здійснено апробацію розроблених засобів та діагностик в ході експериментального дослідження шляхом реалізації соціально-виховних заходів, що впроваджено у 2021- 2022 роках на базі Харківського педагогічного ліцею №4. Результати проведеної роботи дозволили виявити підвищення загального рівня соціальної вихованості у дітей молодшого шкільного віку після запровадження розроблених методик та підтвердити їх ефективність.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка програми соціально-виховної діяльності засобами ігор, яка сприятиме більшому поглибленню та отриманню нових знань та навичок педагогічному колективу школи або ліцею та більш цікавому вивченню навчальної програми дітьми молодшого шкільного віку.

ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Вікторія Мельник

Керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О.М. Василенко

За статистичними даними Міністерства охорони здоров'я на сьогоднішній час зростає кількість дітей, які захоплюються комп'ютерними іграми. Це актуалізує проблему профілактики комп'ютерної адикції дітей, починаючи саме з молодшого шкільного віку, оскільки для дітей 6-7 років гра залишається основним видом діяльності і молодші школярі ще не зможуть контролювати себе в бурхливому розвитку комп'ютерних технологій. І це формує комп'ютерну адикцію, накладає певний відбиток на розвиток особистості сучасної дитини.

Саме профілактика комп'ютерної адикції є важливою складовою професійної діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої

освіти (ЗЗСО). Вона повинна бути спрямована на: своєчасне виявлення комп'ютерної адикції молодших школярів в мікросередовищі, виявлення об'єктивних чинників, які вплинули на розвиток комп'ютерної адикції, соціально-психологічну підтримку дитини, робота з батьками з метою інформування та вироблення спільної стратегії, щодо допомоги постраждалої дитині. Для виконання цієї мети було розроблено програму соціально-педагогічної діяльності з профілактика комп'ютерної адикції молодших школярів у ЗЗСО. Програма є комплексною оскільки охоплює всіх учасників навчально-виховного процесу: молодших школярів, учителів, класних керівників, психолога, батьків.

Соціально-педагогічна діяльність представленої програми здійснювалася на трьох рівнях (загальношкільний, груповий (на рівні класу), індивідуальний) за такими напрямками: діагностичний, інформативний, превентивний, корекційний, дозвіллевий, трудовий, фізичний. З метою моніторингу ознак, особливостей та причин комп'ютерної адикції було використано опитувальники на виявлення рівня тривожності і страху (Кондаш), взаємовідносин у класі (Дж.Морено), толерантності.

Серед інформаційно-профілактичних заходів у програмі було заплановано заходи з елементами тренінгів «Інтернет. Навички роботи», «Здорові звички», перегляд відео з обговоренням виходу із ситуацій «Комп'ютерна адикція. Як її розпізнати», конкурс «Ми змінимо світ», конкурс-виставка плакатів на тему «Яскравий світ коло мене».

Корекційний напрям містив вправи групової роботи «Правила спілкування», арт-терапію «Допоможи сусіду», корекційні вправи «Дякую тобі, за те, що ти...», заняття з елементами тренінгу «Зняття стресу», групові вправи «Відповідальність і дисципліна», комплекс вправ «Взаємодія у групі». Для учнів у програмі передбачено проведення виховної години «Багаж цінностей», форум-театру «Ні – комп'ютерній залежності», виставка учнів «Мої пухнасті друзі». На цьому етапі до діяльності активно долучаються батьки, з якими організовуються сімейні свята у ЗЗСО, «Веселі старту», з метою пропаганди здорового способу життя. У роботі з батьками було проведено профілактичну роботу за такими напрямками: обговорення ситуацій «Інструменти для аналізу комп'ютерної адикції», «Вироблення навичок безконфліктного спілкування», лекція-бесіда «Батьки і діти – прагнення до відповідальності», бесіда психолога «Допомога дитині у виконанні режиму дня», рольова гра «Розмова з дитиною», арт-терапія батьків з дітьми «Моя родина – моє багатство», спортивні змагання «Батьки і діти – єдине ціле».

Методична робота з педагогічним колективом містила такі заходи: круглий стіл «Розвиток умінь в молодших школярів безконфліктного спілкування», семінар «Роль педагога в профілактика комп'ютерної адикції молодших школярів», лекція соціального педагога «Комп'ютер: за і проти», тренінг «Методи вирішення конфліктів», обговорення ситуації «Ознаки комп'ютерної адикції».

Впровадження програми профілактики комп'ютерної адикції сприяло формуванню у молодших школярів знання про її суть, ознаки, психологічні конфлікти та способи їх розв'язання, а також формуванню навичок самоконтролю. Комплекс превентивних заходів було спрямовано на педагогічну освіту батьків щодо організації дозвілля з дитиною, комунікативної компетентності. Залучення дітей та їхніх батьків до фізичних змагань, суспільно-корисної праці та проведення свят дозволило виховувати у дітей толерантне ставлення до оточуючих.

Отже, розроблена програма соціально-педагогічної діяльності з профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів у ЗЗСО є цілеспрямованою (попередження та створення умов у мікросередовищі запобігання комп'ютерної адикції серед молодших школярів), комплексною (суб'єкти соціально-педагогічної діяльності: учителі, батьки, учнівське самоврядування, громада), гнучка (зміна заходів відповідно до виявлених проблем). Програма передбачає поєднання різних форм соціально-педагогічної діяльності: бесіди, виставки, відеолекторій, тренінгові заняття, рольові ігри, проблемні ситуації. Що сприяє кращому усвідомленню учнями своїх прав, свобод та обов'язків, розвиває розуміння та повагу до однолітків, інформує про сутність та види комп'ютерної адикції, його наслідки.

Подальшого дослідження потребують питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції молодших школярів.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Світлана Павлюченко

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент І.А. Романова

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники вивчали різні аспекти проблеми реалізації профілактичної діяльності з попередження виникнення наркотичної залежності: питання організації взаємодії соціальних педагогів зі старшими підлітків, що мають прояви адиктивної поведінки (Л. Анісімов, О. Балакірева, Н. Бурмака, М. Малькова, М. Полісадова та ін.); проблеми застосування методик і програм профілактики й корекції адиктивної поведінки підлітків у діяльності психолога й соціального педагога (О. Безпалько, Т. Вайніленко, К. Лисецький, Н. Максимова, В. Оржеховська та ін.); стратегії формування здорового способу життя учнів (Ю. Галустьян, С. Кириленко та ін.).

Однак, карантин, дистанційне навчання, самоізоляція, поява великої кількості вільного часу, невміння самоорганізувати змістовне дозвілля загострили проблему вживання наркотичних речовин молоддю.

Соціально-педагогічна діяльність з профілактики наркотичної залежності підлітків повинна бути спрямованою на: підвищення рівня обізнаності підлітків щодо наслідків наркотичної залежності, формування вміння протистояти негативному впливу, формування суспільно прийнятої системи цінностей, мотивація до ведення здорового способу життя, інформування про місце та способи отримання професійної допомоги, при виникненні складних життєвих обставин (СЖО), сприяти зайнятості підлітків у після урочний час.

У ході проведеного дослідження визначено коло суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, які працюють у цьому напрямі: психологічна служба закладу освіти, лікар-педіатр, медична сестра закладу освіти, класні керівники, шкільний офіцер поліції, батьки, органи учнівського самоврядування (шкільна служба порозуміння), представники сектору ювенальної превенції, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, закладів охорони здоров'я тощо.

Проведений аналіз досвіду соціально-педагогічної діяльності з профілактики наркотичної залежності підлітків виявив, що ефективність соціально-педагогічної профілактики наркотичної залежності підлітків значно підвищиться якщо: робота з підлітками буде систематичною; надавати підліткам реальну інформацію щодо наркотичної ситуації в суспільстві; навчати підлітків долати життєві труднощі, а не ховатися від них; навчати підлітків взаємодіяти з різними соціальними інститутами при вирішенні складних життєвих обставин; сприяти зайнятості підлітків у позаурочний час; буде відбуватися активне долучення батьків до профілактичної діяльності.

Найбільш поширеними напрямками роботи з профілактики вживання наркотичних речовин підлітками у закладі загальної середньої освіти є: 1) проведення дослідження стану підлітків щодо вживання наркотичних речовин та їхньої обізнаності щодо їх розповсюдження, розробка за його результатами відповідних рекомендацій; 2) проведення моніторингу наркологічної ситуації в закладах освіти та оцінки ефективності функціонування системи заходів первинної профілактики; 3) проведення профілактичних медичних оглядів учнів перед початком навчального року та після канікул з метою раннього виявлення учнів, схильних до наркотичної залежності відповідно до чинного законодавства України; 4) обмін інформацією та проведення моніторингу з відділом ювенальної превенції щодо неповнолітніх, які затримані за вживання психоактивних речовин, з метою організації та проведення заходів індивідуальної та загальної профілактики, поліпшення виховної роботи; 5) встановлення соціально-педагогічного патронату над дітьми, схильними до вживання психотропних речовин; 6) проведення круглих столів, науково-практичних конференцій, семінарів для педагогів з питань профілактики й запобігання поширенню наркоманії серед неповнолітніх, пропаганди здорового способу життя, формування практичних

навичок протистояння шкідливому впливу психоактивних речовин; 7) проведення занять з профілактики наркотичної залежності серед неповнолітніх із представниками батьківської громадськості міста в рамках проекту «Школа для батьків «Планета 7-Я»; 8) проведення профілактично-просвітницьких занять, виховних годин, лекцій, екскурсій для учнів; 9) залучення підлітків до суспільно корисної праці, розширення кола життєвих інтересів, не пов'язаних із вживанням наркотиків, алкоголю, тютюнопалінням та іншими шкідливими звичками; залучення до волонтерської діяльності, участі в суспільному житті громади.

Розроблена програма соціально-педагогічної діяльності з профілактики наркотичної залежності підлітків у закладах середньої освіти було впроваджена у виховну роботу Комунального закладу Харківська гімназія №43 Харківської міської ради Харківської області. Вона містила такі етапи роботи: когнітивний, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий. Програма спрямована на розвиток таких компонентів стійкості до наркотичної залежності підлітків як: система знань підлітків щодо причини та наслідків вживання наркотичних засобів; сформоване вміння прийняття коректних рішень; сформоване стійке негативне відношення до наркотичної залежності; знання щодо роботи соціальних служб та інших установ, які можуть надати допомоги у разі виникнення складних життєвих обставин; формування системи суспільно прийнятої системи цінностей у підлітків; мотивація до ведення здорового способу життя; наявність альтернативної зайнятості (дозвілєвої діяльності) підлітків у позаурочний час; позитивні взаємовідносини між підлітків та їх батьками. Експериментальне впровадження розробленої програми засвідчило її ефективність.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЄВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Валерія Паршина

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент В.В. Костіна

Згідно з даними Державної служби статистики України середній вік населення України становить 40,6 року, тоді як для демографічної ситуації характерне поступове старіння населення країни. Спостерігається зростання частки населення літнього та похилого віку, на кінець 2018 року 17,5 % населення були люди старше 65 віку [4]. Враховуючі ці тенденції в демографічній структурі населення країни, важливим напрямом соціальної роботи стає здійснення соціально-педагогічної діяльності з людьми похилого віку в спеціалізованих соціальних інституціях сфери соціальної допомоги.

Аналіз наукової літератури з проблеми здійснення комплексної соціально-педагогічної діяльності з людьми похилого віку показав, що

дослідженими є такі питання: теоретико методологічні основи соціально-педагогічної діяльності з людьми літнього віку (А. Рижанова, О. Новікова та ін.); практичні аспекти соціально-педагогічної діяльності з людьми літнього віку (О. Купенко, О. Пехота, А. Чернецька та ін.). Питання підготовки соціальних педагогів до роботи з людьми похилого віку вивчав Ю. Мацкевич. Проте проблема організації соціально-педагогічної діяльності з людьми похилого віку в умовах дозвілля не є в повній мірі дослідженою та потребує наукового розгляду. Отже, метою публікації є визначення практичних аспектів організації дозвіллевої соціально-педагогічної діяльності з людьми похилого віку в спеціалізованих соціальних інституціях.

Аналіз та узагальнення наукової літератури та практичного досвіду з організації соціально-педагогічної дозвіллевої діяльності з людьми похилого віку в сучасних умовах засвідчили, що в різних соціальних інституціях використовують такі інноваційні методи та форми роботи як: 1) у територіальному центрі соціального обслуговування Московського району м. Харкова створено факультет «По країнах і континентах» Університету третього віку та клуб віртуальних мандрівників «Навколо світу», в роботі яких використовується одна з нових цікавих технологій – віртуальний туризм, що сприяє водночас і пізнанню світу, і знайомству з новими технологіями, і налагодженню комунікацій із новими людьми [1, с.509-510];

2) Народною українською академією (НУА) було створено першу в Україні школу для людей третього віку («Школа 50+») з комплексною програмою, що передбачала навчання людей похилого віку за кількома напрямками (психологія побудови майбутнього в третьому віці; сучасні методи збереження і продовження життя; вдосконалення навичок роботи з сучасною технікою (телефон, комп'ютер); основи правових знань (спадкове право, пенсійне законодавство); англійська мова) [2, с.504];

3) у Миколаєві реалізовано проєкт Центру «Європейська освіта дорослих» та Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки «Академія життя: life skills», метою якого було оволодіння дорослими людьми життєвими навичками, які дають їм можливість повноцінно брати участь у суспільстві як самодостатнім людям, підвищувати якість свого життя шляхом участі в організованих центром фестивалях, воркшопах, коворкінгах, тренінгах, майстер-класах тощо (фестиваль неформальної освіти дорослих «Дизайн здоров'я», марафон «Дизайн здоров'я/магія осіннього ранку», конференції «Жінки в бізнесі», фестиваль розвитку особистості та ін.). (Неформальна освіта дорослих: розвиток соціально життєвих навичок О.Пехота) [3, с.108-109].

Отже, на основі проведеного аналізу наукової літератури та практики організації діяльності виокремлено такі цікаві практики соціально-педагогічної діяльності з людьми похилого віку, що можна використовувати з метою організації їхнього змістовного дозвілля у спеціалізованих соціальних інституціях: розробка та впровадження віртуальних подорожей; організація цікавих клубних розвивальних взаємодій; підвищення медіакомпетентності та бізнес спроможності людей літнього віку, - що спрямовано на збереження та

зміцнення їхнього здоров'я, активізацію соціальної активності, будівництва нових життєвих планів саморозвитку, самопізнання та самовдосконалення у межах спеціалізованих соціальних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Аніщенко А.П., Яріко М.О. Віртуальний туризм як засіб соціалізації людей поважного віку. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. С. 506-511. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3883/3/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 20.04.2022).
2. Войно-Данчишина О.Л. Третій вік: обґрунтованість оптимізму (освітні програми для людей похилого віку). *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. С. 502-505. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3883/3/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 20.04.2022).
3. Пехота О.М. Неформальна освіта дорослих: розвиток соціально життєвих навичок. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. С. 101-111. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3883/3/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 20.04.2022).
4. Сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.04.2022).

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ШЛЯХІВ ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Поліна Пихова

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор М.П.Васильєва

В умовах розвитку глобальної інформаційної цивілізації і стрімкого розвитку інформаційних технологій важко уявити собі життя без комп'ютера, інтернету, телефону та інших електронних приладів. Привабливий і

захоплюючий уяву світ кіберпростору породив новий вид адиктивних способів особистісної реалізації – комп'ютерну залежність, що включає велику кількість форм залежної поведінки і девіацій.

Взаємодію дітей і підлітків з комп'ютером відображено у працях О. Безпалько, А. Войскунського, Л. Завадської та інших. Узагальнення ідей вищезазначених науковців дозволило визначити, що наразі немає однозначної відповіді на питання, чи є комп'ютерна гра об'єктом адиктивної поведінки або ж це альтернативне середовище для соціалізації сучасної дитини.

Аналіз розглянутої літератури показав, що на сьогоднішній день виділяються різні дефініції, критерії, стадії та чинники формування комп'ютерної залежності.

Специфічна ситуація розвитку підліткового віку є складним етапом в житті дитини, оскільки характеризується нерівномірним фізіологічним розвитком, статевим дозріванням, суперечливістю характеру і поведінки, зміною соціальної ситуації розвитку, зміною провідного типу діяльності, появою почуття дорослості, відкриттям і затвердженням свого «Я», виступає сенситивним періодом для формування адиктивних патернів поведінки [2].

Сьогодні виділяється велика кількість причин виникнення комп'ютерної адикції. Однак серед усього розмаїття чинників, що сприяють формуванню комп'ютерної адикції у підлітків, особливо слід виділити вплив сім'ї і найближчого оточення, а також особистісні та психологічні особливості підліткового віку, що запускають механізми формування залежності [1].

На сучасному етапі вітчизняними і зарубіжними вченими були виділені різні принципи, форми і моделі профілактики, розроблено та апробовано основні підходи превентивної діяльності. У психології під профілактикою адиктивної поведінки розуміють низку соціально-просвітницьких та психокорекційних заходів, спрямованих на недопущення поширення залежності, а також припинення розвитку і подолання негативних фізіологічних, особистісних і соціальних наслідків залежності.

На підставі теоретичного аналізу було проаналізовано чотири методики, спрямовані на виявлення підлітків, які перебувають в групі ризику і на стадії залежності від комп'ютерних ігор. Діагностичний інструментарій представлений тестом Такера (в модифікації І. Конігіної), тестом на інтернет – адикцію для підлітків (Т. Нікітіна, А. Єгоров), тестом А. Котлярова [3].

З'ясовано, що профілактика та подолання комп'ютерної залежності в підлітків співвідносяться з їх особистісними та соціально-поведінковими аспектами розвитку. На особливу увагу заслуговує мотиваційна сфера особистості, оскільки занурення у віртуальний світ спричинене складністю задоволення основних потреб підлітка в реальній міжособистісній взаємодії.

Отже, на основі теоретичного дослідження проблеми комп'ютерної залежності були проаналізовані соціально-психологічні методики та соціально-педагогічні методи для підлітків, ефективність яких полягає у можливості визначення схильності та подолання комп'ютерної залежності.

Перспективними напрямками подальших досліджень є протидія захоплюючому впливу комп'ютера шляхом створення міцної противаги йому, а саме: залучення підлітка до цікавих процесів, не пов'язаних із комп'ютерами та іншими електронними розвагами; розвиток інтересу до активних дій; мистецька діяльність.

Список використаних джерел:

1. Веретенко Т.Г. Детермінанти формування безпечної діяльності молоді в Інтернет-мережі [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua> (дата звернення: 5.02.2022).

2. Пугачов Д. Л. Експериментальне дослідження особливостей формування образу «я» комп'ютерно залежними молодшими підлітками. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. Т. 2. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_12 (дата звернення: 05.04.2022).

3. Юр'єва Л. М., Больбот Т. І. Скринінгова діагностика комп'ютерної залежності. *Архів психіатрії*. 2005. № 3(42). С.12–15.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Кристина Полякова

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Єсіна

Нестабільна соціально-економічна ситуація в країні, послаблення виховних функцій сім'ї, суспільства та освітніх закладів загалом негативно позначено на соціалізації молодого покоління, що породжує негативні наслідки, одним із яких є поширення наркоманії.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники вивчали різні аспекти наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти, а саме: проблемою наркоманії займалися (Ю. Белоусов [4], С. Болтавець [5], А.Нагорна [11]); проявами наркотичної залежності у підлітків (О. Безпалько [3], М. Варбан [6], Н. Максимова [10], С. Толстоухова [10]); застосування методик і програм профілактики й корекції наркотичної залежності підлітків у діяльності психолога й соціального педагога загальноосвітнього закладу (Г. Золотова [8], В. Оржеховська [12]); стратегії формування здорового способу життя учнів (О.Балакірева [1], Ю. Левін [1], Н. Рингач [1] тощо).

Аналіз наукової літератури показав, що вчені по-різному трактують сутність поняття «наркоманія».

Так, Ю. Белоусов термін «наркоманія» використовує як синонім терміну «алкоголізм» [4, с. 35].

А. Нагорна під наркоманією розуміє «хворобу, яка викликана систематичним вживанням наркотичних речовин, що виявляється синдромом зміни реактивності, психічною і фізичною залежністю» [11, с. 78].

С. Болтавець [с. 57] характеризує наркоманію як негативне соціальне явище, *сутність* якого полягає в «долучені до немедичного споживання наркотиків окремих груп населення» [5, с. 53].

О. Кривоногова визначає її як «соціальне явище, яке охоплює все, що пов'язано з наркогенними речовинами, їх вживанням і його соціальними наслідками» [9, с. 7].

Узагальнення результатів аналізу джерельної бази [3, 4, 6] дозволило визначити такі *ознаки наркоманії як соціального явища*: це адиктивна поведінка, що набула масових форм; наявність особливих соціальних груп споживачів адиктивних речовин; стрімке поширення адиктивної субкультури; виникнення специфічних соціальних відносин; трансформація соціальної структури під впливом наркоманії.

Проявами наркоманії у людини є формування *наркотичної залежності*, яку в науковій літературі трактують по-різному:

а) вживання наркотиків і психоактивних речовин без формування наркоманії і токсикоманії (В. Беспалько [3], М. Варбан [6]);

б) різновид психічної та фізичної залежності від хімічної речовини (Н.Максимова [10], С. Толстоухова [10]);

в) потреба особистості змінити свій психічний стан (О. Балакірева [1], О.Губенко [7]);

г) соціальна хвороба (Ю. Белоусов [4]). Наркотизація розглядається як неуспішна спроба психологічного захисту особистості в негативних ситуаціях, усунення внутрішніх дисгармоній шляхом вживання наркотичних речовин.

Дослідниця М. Барамзіна [2], вважає наркотичну залежність захворюванням, яке характеризується патологічним потягом до постійного вживання у зростаючих кількостях наркотичних речовин, розвитком залежності від них, а також певними медико-соціальними наслідками. Науковець визначає наркоманію як інфекційне захворювання, збудником якого виступає наркогенна інформація, що поширюється при безпосередньому спілкуванні, спільному проведенні вільного часу та некритичному засвоєнні цієї інформації підлітками та молоддю.

Як зазначає О. Губенко [7], всі спроби профілактики наркоманії серед молоді будуть малоефективні без аналізу центрального компонента наркоманії – психічної залежності. Відтак наркоманія – це тотальне руйнування особистості, яке торкається всіх сторін внутрішнього світу особистості, взаємостосунків з іншими людьми та способів існування й супроводжується ускладненням фізичного здоров'я.

Таким чином, *наркотична залежність* (залежність від психоактивних речовин (наркотиків)) як хронічне захворювання проявляється в нав'язливому і непереборному бажанні вживати наркотичні речовини, незважаючи на негативні соціально-медичні наслідки. Соціальна небезпека наркоманії полягає

в тому, що наркозалежні (які спробували легкий шлях відходу від проблем) важко повертаються до нормального життя або не повертаються до нього зовсім. А також у тому, що задля отримання наркотику, залежна особа «легко переступає через моральні норми, порушує Кримінальний кодекс, руйнує свою сім'ю» [4, с. 27].

При цьому, за О. Безпалько [3], О. Кривоноговою [9], існує три групи мотивів, якими може керуватися людина на початковій стадії вживання наркотичних речовин:

- 1) традиційні соціально обумовлені мотиви;
- 2) субмісивна мотивація, яка відображає тиск інших осіб або референтної групи;
- 3) псевдокультуральний тип мотивації, тобто бажання підлітків пристосуватись до «наркоманічних цінностей» підліткового угруповання.

Слід зауважити, що *перша група мотивів* відіграє незначну роль, адже їхній вплив здійснюється опосередковано. Така мотивація зумовлює початок вживання алкогольних напоїв з подальшим формуванням залежності. А вже алкоголізація, у свою чергу, зумовлює початок вживання наркотиків чи токсикантів.

Більшого значення має друга *група мотивів*, тобто тиск інших осіб чи референтної групи. Зокрема, значний тиск відчувають люди, які відстають у фізичному розвитку, мають нестійкі чи лабільні риси, акцентуації характеру.

Що ж стосується *третьої групи мотивів*, то вона притаманна людям з неформальних угруповань, переважно музичного напрямку. Сучасні музичні стилі: джангл, рейв, кислотний напрям, на думку багатьох підлітків, не можуть, так би мовити, «повною мірою» сприйматись без попереднього вживання наркотичних засобів. Як правило, наркотизація у цієї категорії осіб розпочинається саме на дискотеках з вживання «дискотечних» наркотичних речовин: психостимуляторів, «екстазі». При цьому небезпечним є те, що зазначена категорія осіб є особливо вразливою до впливу засобів масової інформації, через які поширюється інформація про факти вживання наркотиків музичними кумирами дітей, зокрема підліткового віку.

Таким чином, подолання проблеми поширення наркоманії загалом та серед підлітків зокрема є пріоритетним напрямом державної соціальної політики. Вирішення цієї проблеми пов'язане з необхідністю, з одного боку, пропаганди здорового способу життя та формування відповідних установок, досвіду серед дітей і молоді, а, з іншого, – посилення соціального контролю та пошуку дієвих механізмів ефективної профілактики поширення наркоманії серед молодого покоління.

Список використаних джерел:

1. Балакірева О., Левін Р., Рингач Н. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді: монографія. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2007. 128 с.

2. Барамзіна М. Адиктивна поведінка як соціально-психологічний феномен. *Здоров'я та фізична культура*. 2010. № 30. С. 18-20.
3. Безпалько О.В. Визначення медико-соціальних чинників формування наркоманії серед учнівської молоді та обґрунтування її первинної профілактики на прикладі західного регіону України: Дис... канд. мед. наук: 14.02.03 / Український ін-т громадського здоров'я МОЗ України. Київ, 2002. 222 с.
4. Белоусов Ю.Л. Інституціоналізація профілактики наркотизму в Україні: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.03 / Національний інститут внутрішніх справ. Харків, 2003. 190 с.
5. Болтівець С.І. Психологічне обґрунтування заходів профілактичної роботи в навчальних закладах з метою профілактики наркоманії, токсикоманії, алкоголізму. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 56–58.
6. Варбан М. Групи ризику та ризикова поведінка. *Молодь України у дзеркалі соціології*. Київ: УІСД, 2001. С. 149.
7. Губенко О.В. Проблема профілактики наркоманії, токсикоманії та алкоголізму: методологічні аспекти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 33-35.
8. Золотова Г.Д. Особливості соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки серед дітей групи ризику. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 9 (196). С. 92–101.
9. Кривоногова О.В. Психологічні чинники виникнення у підлітків опійної наркоманії та її корекція: автореф. дис. ... кан-та психол. наук: 19.00.07. / Південноукраїнський національний педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2010. 24 с.
10. Максимова Н.Ю., Толстоухова С.В. Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. Київ, 2000. 200 с.
11. Нагорна А.М. Профілактика наркоманії серед підлітків. Кам.-Подільський: Абетка-Нова, 2001. 168с.
12. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навч.-метод. Посібник. Київ, 1996. 352 с.

ПРОБЛЕМА ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Анна Приходна

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Інформаційне суспільство, у якому комп'ютер та Інтернет стали частиною життя сучасної людини, характеризується як значним позитивним потенціалом, роблячи світ відкритим, а можливості пізнання – безмежними, так і містить приховані ризики, викликаючи у багатьох людей залежність від

гаджетів та перебування в мережі Інтернет. Основною групою ризику в аспекті інтернет-залежності є підлітки. Практично всі вони проходять стадію природної захопленості і, хоча багато з них стають надалі звичайними користувачами, певна частина переходить в категорію залежних від гаджетів та Інтернет, перебуваючи більшу частину часу у віртуальній, замість справжньої реальності.

Водночас, незважаючи на актуальність порушеної проблеми, на сьогодні вона є далекою від вирішення й спостереження свідчать, що інтернет-залежністю характеризується значна кількість як дітей, так і дорослих. Отже, донесення до підлітків шкідливого впливу інтернет-залежності на їх здоров'я і розвиток й надати конкретних пропозиції з розв'язання проблеми профілактики інтернет-залежності є актуальним.

Здійснений науковий пошук свідчить, що основними ознаками інтернет-залежності підлітків є: почастищення пропускання занять у школі через перегляд фільмів, комп'ютерні ігри чи віртуальне спілкування в мережі Інтернет; засиджування за комп'ютером пізно вночі; перебування у соціальних мережах під час проїзду у громадському транспорті, в компанії однолітків; віддавання переваги віртуальному, а не живому спілкуванню; відсутність інших важливих захоплень, окрім комп'ютерних ігор та віртуальних пошуків у мережі Інтернет; втрачання на таку діяльність більшості вільного часу з постійним скороченням часу на виконання домашніх завдань, прогулянки, спорт, спілкування з батьками і однолітками; утрудненнями щодо знаходження цікавого для себе заняття за умови відсутності гаджетів; конфліктування з батьками у відповідь на заборону проводити час у телефоні чи за комп'ютером. Патологічна залежність підлітка від супроводжується серйозним порушенням в здатності індивіда функціонувати в реальному світі й з часом не лише негативно впливає на соціальне становлення особистості, але й підриває фізичне та психічне здоров'я, руйнує нервову систему і в результаті робить людину не лише хворою, але і самотньою.

Під профілактикою інтернет-залежності підлітків у нашому дослідженні розуміємо систему роботи, що передбачає залучення підлітків до цікавих й захоплюючих для них видів діяльності й створює сприятливі можливості для розвитку особистості підлітків, їхніх мотивів, прагнень та устремлінь, когнітивно-вольової сфери, творчої самореалізації, сприяючи попередженню виникнення нав'язливого бажання перебувати в мережі Інтернет та нездатності виходити з неї. Натомість підлітки мають навчитися сприймати Інтернет як важливий ресурс для особистісного й подальшого професійного зростання. В цьому контексті важливою є не лише робота педагогічного колективу закладів загальної середньої та позашкільної освіти щодо створення творчого розвивально-виховного простору для розвитку й самовираження особистості підлітка, але й позитивний приклад батьків, які демонструють позитивний професійний розвиток, мають цікаві захоплення й інтереси й сприяють розвитку інтересів, прагнень та устремлінь своїх дітей.

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ДИСЛЕКСІЄЮ ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ І МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Катерина Прусова

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Обов'язковим первинним складником системи повної загальної середньої освіти є початкова її ланка, яка, гармонійно поєднуючи сімейне та суспільне виховання, сприяє позитивній соціалізації дітей та закладає основи соціокультурного становлення особистості. Забезпечують реалізацію права дитини на здобуття повної загальної середньої освіти, її цілісний розвиток, набуття необхідного життєвого досвіду такі значущі інститути соціалізації дітей, зокрема молодшого шкільного віку, як заклади загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО). При цьому успішність перебігу процесу соціалізації молодшого школяра в ЗЗСО, насамперед, залежить від ефективності процесу його адаптації в цьому закладі, створення сприятливих для цього умов. Адже навчання дитини в початковій школі – це надзвичайно складний, напружений та відповідальний етап у її житті, пов'язаний зі зміною звичних умов існування, провідного виду діяльності, необхідністю освоєння нової соціальної ролі (і, як наслідок, появою нових обов'язків), розширенням комунікативної сфери дитини.

При цьому ефективність адаптаційного процесу в початковій школі значно знижується через наявність в учнів таких індивідуальних особливостей, як дислексія (мовна особливість індивіда, що належить до групи нервово-психічних порушень, притаманних дитячому віку), через яку в дитини виникають суттєві ускладнення з опануванням навичок навчальної діяльності, міжособистісної взаємодії. А відтак це актуалізує необхідність теоретичного аналізу природи, сутності, особливостей адаптації учнів молодших класів з дислексією як соціально-педагогічної проблеми з метою створення сприятливих умов для її здійснення у закладах загальної середньої освіти.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що окремі аспекти проблеми соціальної адаптації особистості в умовах закладів освіти репрезентовано в наукових розвідках Л. Артемової, О. Безпалько, Н. Ватутіної, Н. Гавриш, О. Галус, О. Єжової, Н. Захарової, Ю. Клочан, О. Кононко, Л. Міщик, В. Оржехівської, Т. Поніманської та інших. Вирішенню проблеми адаптації учнів молодших класів до навчання приділяли увагу О. Білан, Ю. Гільбух, Т. Дуткевич, О. Запорожець, Л. Кондратенко, С. Коробко, І. Сердюкова, Т. Партико, О. Хома та інші. Питання адаптації учнів молодших класів з дислексією до навчання в закладах загальної середньої освіти розкрито в працях Т. Ілляшенко, В. Ільяної, Г. Лужецької, І. Марченко, Т. Пічугіної, В. Тарасун, С. Томчука, М. Шеремет та інших учених.

Закладена в сучасних міжнародних та державних документах (Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепція національного виховання, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» та інші) нормативна база створює основу здійснення адаптації учнів молодших класів з дислексією у закладах загальної середньої освіти як соціального замовлення.

Аналіз розробленості проблематики дослідження в літературі показав, що на сьогодні вже накопичено значний теоретичний і емпіричний матеріал з проблеми адаптації учнів молодших класів з дислексією до процесу навчання і міжособистісної взаємодії. Проте, досі недостатньо розкрито технології діяльності провідного інституту соціалізації – закладів загальної середньої освіти – щодо створення сприятливих умов для цього процесу, зокрема з використанням потенціалу арт-терапевтичних засобів щодо підвищення ефективності адаптаційного процесу.

Отже, у сучасних умовах адаптація учнів молодших класів з дислексією до процесу навчання і міжособистісної взаємодії є актуальною соціальною проблемою, яка потребує вирішення на рівні соціально-педагогічної теорії та практики. Зокрема, необхідним вбачається розробка технології роботи соціального педагога з адаптація учнів молодших класів з дислексією до процесу навчання і міжособистісної взаємодії в закладах загальної середньої освіти.

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ У СПЕЦІАЛІЗОВАНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Ірина Сагай

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. О. Шеплякова

Проблема забезпечення соціального розвитку обдарованих дітей на сьогодні безпосередньо пов'язана з реаліями сучасного світу, що швидко змінюється. За таких умов спостерігається зростаючий інтерес вітчизняних та зарубіжних вчених та практиків до різних напрямів соціально-педагогічної роботи з обдарованими дітьми (зокрема підліткового віку), у тому числі щодо їхньої соціальної адаптації в спеціалізованих закладах освіти. Актуальність соціально-педагогічних досліджень визначеної проблематики зумовлена значною кількістю соціальних проблем у обдарованих підлітків – вихованців спеціалізованих закладів освіти (у спілкуванні з однолітками; порушення

взаємодії з педагогічними працівниками; непорозуміння з батьками; прояви девіантної поведінки; відсутність навичок просоціальної поведінки на різних рівнях (від побутового до громадського) тощо).

На основі узагальнення проведеного аналізу джерельної бази встановлено, що соціальні та психологічні аспекти проблеми адаптації обдарованих дітей були предметом наукових розвідок О. Бодальова, Г. Балла, І. Дубровіної, М. Лусканової, Г. Цукерман та інших. Закономірності соціального та особистісного розвитку, соціально-психолого-педагогічні особливості дітей, які виховуються в спеціалізованих закладах освіти, умови їх адаптації розкрито в дослідженнях І. Анісімова, С. Баюмова, Б. Курган, Н. Москаленко, Т. Панченко, А. Прихожан, І. Резванова, М. Толстих та інших. Водночас констатовано, що технологія роботи соціального педагога з соціальної адаптації обдарованих підлітків у спеціалізованих закладах освіти не отримала достатнього висвітлення в соціально-педагогічній літературі, бракує теоретико-методичних розробок. Тому необхідним вбачається технологічний підхід до вирішення проблеми соціальної адаптації обдарованих підлітків як напряму роботи соціального педагога спеціалізованого закладу освіти, добір форм та методів цієї роботи, використання яких забезпечить її максимальну результативність.

Отже, з метою підвищення рівня соціальної адаптованості обдарованих підлітків у спеціалізованому закладі освіти нами було розроблено *технологію роботи соціального педагога з соціальної адаптації обдарованих підлітків у спеціалізованому закладі освіти* (надалі – Технологія) (як сукупність методів, прийомів, певну програму дій соціального педагога, що використовується у практичній діяльності з метою успіху у вирішенні завдань).

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання Технології: *по-перше*, виявлення рівня адаптованості обдарованих підлітків у спеціалізованому закладі освіти; *по-друге*, розробка та реалізація система заходів, спрямованих на соціальну адаптацію обдарованих підлітків у спеціалізованому закладі освіти; *по-третє*, виявлення характеру змін у рівнях адаптованості обдарованих підлітків у спеціалізованому закладі освіти. *Суб'єктами* Технології є директор спеціалізованого закладу освіти, соціальний педагог, практичний психолог; *об'єктами* – обдаровані підлітки – учні спеціалізованого закладу освіти, педагогічні працівники спеціалізованого закладу освіти, батьки підлітків. *Очікуваний результат*: підвищення рівня адаптованості обдарованих підлітків – учнів спеціалізованого закладу освіти. *Етапами* Технології є:

- *підготовчий* (метою якого є підбір та аналіз літератури, детальне вивчення критеріїв та показників адаптованості першокласників; планування діяльності та підбір методів для виконання поставлених завдань);
- *основний* (метою якого є підвищити рівень адаптованості обдарованих підлітків, мотивувати їх до застосування своїх знань та навиків у різних життєвих ситуаціях);

– *підсумковий* (метою якого є визначити результативність розроблених форм та методів роботи через оцінювання отриманих результатів на основі критеріїв (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний) і відповідних показників; завдання – контроль рівня адаптованості обдарованих підлітків після впровадження Технології; оцінювання її дієвості та ефективності; формулювання висновків; корекція форм і методів роботи та узагальнення методичної бази).

Форми та методи роботи на етапах технологічного процесу:

– *з педагогічними працівниками:* методичний семінар «Інновації соціально-педагогічної роботи з обдарованими підлітками», засідання за круглим столом «Соціально-підтримуюче середовище спеціалізованого закладу освіти: поняття, складники, суб'єкти»; презентація педагогічним працівникам методичних рекомендацій щодо роботи з обдарованими підлітками у спеціалізованому закладі освіти;

– *з батьками підлітків:* тематичні батьківські збори «Проблеми соціальної адаптації підлітків у спеціалізованому закладі освіти та шляхи їхнього подолання», батьківська рада «Спеціалізований заклад освіти: можливості і ризики», індивідуальні бесіди; групова бесіда «Роль сім'ї в соціальній адаптації підлітка в спеціалізованому закладі освіти»;

– *з підлітками:* вправа «Знайомство», опитування за методикою «Соціальна адаптація»; методика визначення особистісної адаптованості обдарованого підлітка до зовнішнього та внутрішнього світу А. Фурмана; методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда; методика діагностування міжособистісних стосунків «Соціометрія» Дж. Морено; тест Е. П. Торренса; проєктивна методика «Дерево» Джона та Даян Лампен (модифікований варіант Л. Пономаренко); робота в групах на створення колажу «Наш клас», соціально-перетворювальна програма «Взаємовідносини в підлітковому колективі».

Вважаємо, що впровадження запропонованої Технології в практику соціально-педагогічної роботи з обдарованими підлітками в спеціалізованих закладах освіти сприятиме підвищенню результативності процесу їхньої соціальної адаптації.

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІЗОТЕРАПІЇ

Аліна Сапельнікова

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

В останні роки поле девіантної поведінки суттєво розширилося: різні види залежності, прояви агресії та антисоціальної поведінки поширюються

серед підлітків та молоді, комп'ютерна та інтернет-залежність, перебування у соціальних мережах, кібер-булінг стають звичними явищами в підлітковому середовищі. Все це зумовлює актуальність розробки й реалізації ефективних засобів профілактики та попередження девіантної поведінки дітей ще у ранньому шкільному віці.

Аналіз праць багатьох науковців (В. Афанасьєва, М. Волошенко, Л. Вольнова, Т. Гарасиміва, І. Зверева, В. Оржеховська, Н. Перешеїна, А. Самойлова, С. Харченко, М. Фіцула та ін.), котрі досліджували різні аспекти девіантної поведінки, чинники її виникнення, здійснювали пошук форм і методів профілактичної роботи, дозволяє стверджувати, що основними проявами девіантної поведінки у молодших школярів є: виявлення негативних якостей та властивостей характеру (таких як упертість, неслухняність, грубість, безвідповідальність, норовистість, лінь, розбещеність, брехливість), негативні емоційні прояви (агресивність, злість, роздратування, капризи, вередування, афективність), невмотивовані зміни поведінки; негативне ставлення до навчання; втечі з дому як протест проти покарання тощо.

Під профілактикою девіантної поведінки засобами ізотерапії розуміємо соціально-педагогічну діяльність, що використовує ізотерапевтичні методики для виявлення, запобігання та обмеження асоціальних явищ у дитячому середовищі. Технологія роботи соціального педагога з профілактики девіантної поведінки молодших школярів засобами ізотерапії у нашому дослідженні розглядається, як сукупність етапів – мотиваційно-ціннісного, пізнавально-розвивального та діяльнісного й відповідних цим етапам засобів ізотерапії, що сприятимуть дієвій профілактиці девіантної поведінки, зокрема розвитку позитивної системи цінностей молодших школярів, пізнавально-творчого інтересу дітей, їхньої здатності до позитивних вчинків.

Мотиваційно-ціннісний етап розробленої технології спрямовано на розвиток мотиваційно-ціннісних орієнтацій молодших школярів, мотивації до творчої діяльності й соціально схвалюваної поведінки. Досягнення цього передбачає реалізацію заходів ізотерапії з елементами казкотерапії, обговорювання творів з мотиваційним контекстом, малювання ілюстрацій до них, перегляд і створення замальовок до ціннісно-орієнтованих мультфільмів.

Основною метою пізнавально-розвивального етапу є позитивний вплив на пізнавально-мисленнєву сферу дитини, формування інтересу до різних технік малювання, підвищення рівня емоційного інтелекту та розвиток пізнавальної сфери дитини. Доцільним є використання таких форм і методів спільної діяльності: вікторини, гурток живопису, похід до галереї, малювання історій, малювання природним матеріалом, ознайомлення дітей з різними видами живопису та техніками малювання – емоційний живопис, краплетерапія, малювання на склі, повітряними кульками, долоньками, гуашшю.

Основною метою діяльнісного етапу є розвиток емоційної і духовної сфери дитини, значущих соціально-особистісних якостей – гуманістичної спрямованості, комунікабельності, вміння взаємодіяти та співпрацювати,

прагнення творити добро, стверджувати позитивні цінності у життєдіяльності, виявляти себе через позитивні вчинки. Доцільними засобами на цьому етапі є організація виставки малюнків, тематичної галереї, створення позитивних малюнків, які відображають мрії та почуття дітей, стверджують позитивні цінності, а також їх відправлення разом із самостійно створеними символічними подарунками та листами учасникам бойових дій, дітям і дорослим у складних життєвих обставинах.

Впровадження означеної технології дозволяє реалізувати комплекс профілактичної роботи з попередження проявів девіантної поведінки, а саме: дозволяє легко залучити дітей до творчої діяльності, допомагає розслабитися і виплеснути негативні емоції, долати страхи та переживання, сприяє підвищенню самооцінки, розвитку емоційної сфери, креативності та комунікабельності, профілактиці тривожності, агресивних проявів й успішній адаптації та соціалізації в соціумі загалом.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС

Марія Сиротюк

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Професія і покликання військовослужбовців, які щомиті ризикуючи життям, витримують труднощі найбільш небезпечної з державних служб, є прикладом для вільних і відважних громадян, котрі особисто захищають Батьківщину. Зважаючи на цю самовідданість, турбота держави про постраждалих на війні є справою честі. Якщо людина віддає суспільству свої сили, здоров'я, спокій, пролила кров для блага суспільства і більше не в змозі самостійно забезпечувати власну життєдіяльність, то суспільство має прийняти на себе турботу про цю людину, забезпечуючи гідний рівень її життя. Однією з найгостріших проблем ветеранів є втрата ними фізичного і психічного здоров'я і, як наслідок, – зростання чисельності осіб, яким встановлено інвалідність.

Ветеранами АТО/ООС є люди, які у складі добровольчих формувань чи Збройних Сил України захищали територіальну цілісність України, від початку російської збройної агресії й поступово повертаються до цивільного життя. За час, проведений в АТО, вони змінились, адаптувались до ризику, екстремальних умов, цілодобового графіку – стали іншими. Навіть найріднішим людям складно зрозуміти їх – насамперед це зумовлено швидкою перебудовою з військового на мирний «режим», особливостями адаптаційного періоду. Попри бажання допомогти, підтримати, налагодити емоційний зв'язок, родичі ветеранів можуть зустрічатися з опором та непорозумінням. Ветерани часто подумки продовжують перебувати на своїх позиціях, особливо якщо там залишилися їхні друзі та побратими. Раз за разом, вони уявно повертаються

туди, в будь-який момент готові стати до зброї, відкидають цінності мирного життя, оскільки багато повсякденних речей здаються дріб'язковими порівняно з виконанням військового обов'язку, що зумовлено побаченим і відчутим ними в зоні військового конфлікту. У ветеранів часто виникають проблеми сімейної та професійної реінтеграції. З огляду на це, проблема соціальної реабілітації ветеранів АТО/ООС є актуальною.

Соціально-психологічний стан ветеранів ще більше ускладнюється наявністю фізичних наслідків травми чи контузії (її видимістю, серйозністю, впливом на працездатність); необхідністю декілька разів змінювати спосіб життя: адаптуватися спочатку до умов бойових дій, а потім – до мирного життя (на що значно впливає тривалість служби, наявність мотивації до повернення); нестійкістю емоційного стану ветерана, особливістю його дій під впливом негативних емоцій; неповним розумінням з боку суспільства; наявністю потреби у сторонній допомозі (зокрема, необхідності у присутності помічника, вміння просити про допомогу, приймати таку допомогу і бути вдячним за неї). Саме на вирішення означених проблем з метою поступового повернення до активної праці та громадського життя має бути спрямований процес соціальної реабілітації ветеранів.

З урахуванням окресленого спектру проблем ветеранів, основними напрямками їхньої соціальної реабілітації є: 1) медична реабілітація, спрямована на відновлення здоров'я, попередження ускладнень травми, компенсацію порушених функцій, відновлення працездатності, психологічну підготовку до подолання наслідків хвороби або травми, у якій виокремлюють лікарняний та післялікарняний етапи; 2) соціально-побутова реабілітація, що сприяє поверненню людини до активного життя та праці, відновленню соціального статусу особистості, послаблених чи втрачених соціальних зв'язків, створенню морально-психологічного комфорту в сім'ї та на роботі, забезпеченню культурних потреб людини; у разі соціальної реабілітації постраждалих – розвиток навичок з самообслуговування за спільної роботи реабілітолога, фахівця з працетерапії та психолога); 3) професійна чи виробнича реабілітація, спрямована на повернення людини до мирної праці, її добір в залежності від характеру та перебігу травми, фізичної спроможності ветерана; 4) спортивна реабілітація, зокрема, залучення ветеранів, які постраждали на війні – отримали травми, контузії або каліцтва – до «Ігор нескорених», що сприяє в тому числі психологічній реабілітації ветерана, стимулює до тренувань, розвиває бажання та готовність займатися, підтримує дух нескореності, боротьби, надає можливість опанувати новий вид спорту, а тренування в команді додають оптимізму, згуртовують, повертають до колективу; 5) сімейна реабілітація, що передбачає соціально-психологічне перезавантаження ветеранів з залученням їхніх сімей – дітей та подружжя – до спільної діяльності, яка зближує родину й стає стимулом для скорішого повернення ветерана до мирного життя.

Важливим аспектом соціальної реабілітації є також залучення ветеранів до громадських об'єднань та спілок ветеранів, які виступають своєрідними групами самопомоги, їх учасники підтримують одне одного, а дружня

атмосфера сприяє швидшій реабілітації. Все це гарантує позитивні зрушення, зумовлені дією безпечного простору, відчуттям затребуваності та захищеності й сприяє позитивній соціальній реабілітації учасників бойових дій.

ПРОФІЛАКТИКА АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анна Стативка

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Проблема попередження різного виду залежностей, у тому числі алкогольної, у підлітковому віці є актуальною. Відповідно до результатів проведеного у 2019 році дослідження в межах міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD», яке охопила 8509 респондентів, переважна більшість (85,7%) опитаних підлітків має досвід вживання алкоголю (82,7% серед хлопців та 88,4% серед дівчат), майже половина (46,3%) респондентів мають «значний» досвід вживання алкоголю, майже половина (45,0%) опитаних підлітків принаймні один раз у житті відчували стан алкогольного сп'яніння, третина (31,1%) – упродовж останнього року, а 12,8% респондентів – за останній місяць. Опитані відмітили спрощення доступу до алкоголю – більша половина опитуваних відзначили, що легко можуть дістати пиво, вино або слабоалкогольні напої, які вживаються переважно в компанії друзів під час відвідування кафе, ресторанів, клубів та дискотек. При цьому 82,9% молоді оцінює свій стан здоров'я як цілком задовільний й не пов'язує вживання алкогольних напоїв з можливістю виникнення будь-яких проблем у майбутньому.

Натомість, кількість молодих і дорослих людей, що страждають на алкогольну залежність, є значною, отже профілактика розвитку даного виду залежності, починаючи з підліткового віку, коли здійснюються перші спроби спиртного й формується ставлення до нього, є актуальною.

Аналіз теорії і практики соціального виховання свідчить, що до найпоширеніших заходів профілактики алкогольної залежності в закладах освіти належать: поширення наочної агітації, брошур, плакатів, листівок, демонстрація фільмів, організація зустрічей з лікарями, наркологами, співробітниками поліції, проведення психологічних тренінгів. Водночас одним із вагомих чинників, що впливають на утвердження здорового способу життя в учнівському середовищі, а також на залучення підлітків до алкоголю, є якість проведення вільного часу. У зв'язку з цим змістовна організація зайнятості підлітків у вільний час з метою задоволенням духовних, фізичних і соціальних потреб зростаючого покоління є важливим фактором профілактики алкогольної залежності серед молоді. Для підлітків в цьому аспекті найбільш прийнятним є сприяння залученню до активної позашкільної діяльності, де залежно від

інтересів і уподобань підлітки мають змогу долучатися до спортивної діяльності, танцювального, театрального, музичного, художнього мистецтва, модельних студій, туризму, гуртків технічного й комп'ютерного моделювання, інтелектуального розвитку, участі в Малій Академії наук, що сприятиме не лише доцільному й цікавому проведенню вільного часу, але й сприятиме прогресивному особистісному розвитку, формуванню захоплень і хобі учнів, які згодом можуть сприяти свідомому вибору майбутньої професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. ЗВІТ щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2019 рік. Київ, 2019. https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Zvit_shchodo_narkotychnoi_ta_alkoholnoi_sytuatsii_v_Ukraini_za_2019_rik.pdf

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В БЛАГОДІЙНИХ ФОНДАХ

Анастасія Тараненко

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І.О. Шеплякова

Актуалізованою проблемою сьогодення є необхідність створення в суспільстві умов для позитивної соціалізації людей похилого віку. Адже через дію несприятливих особистісних та соціально-політичних чинників у процесі соціалізації переважної більшості представників цієї вразливої соціальної групи виникають суттєві ускладнення. Допомогти людям поважного віку продовжувати жити повноцінним соціальним життям є професійним завданням соціальних працівників. Вирішення цього завдання передбачає необхідність розробки відповідних соціально-педагогічних програм та їхньої реалізації на базі різноманітних соціальних інституцій, зокрема й благодійних фондів.

Установлено, що окремі аспекти проблеми соціалізації людей похилого віку в своїх працях досліджували: теоретико-методологічні засади соціалізації особистості – О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, В. Лютий та ін.; теоретико-практичні основи організації та здійснення соціальної роботи з людьми похилого віку – Н. Кабаченко, А. Короп, С. Садрицька, Л. Сіньова, Р. Сопко, О. Тополь та ін., у тому числі соціально-педагогічної роботи – М. Васильєва, М. Житинська, Т. Калініченко, Ю. Лисенко, О. Новікова, М. Подберезський, А. Рижанова, І. Романова, М. Сех, І. Шеплякова та інші.

Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел [1; 2; 3; 4] та практики соціальної роботи з людьми похилого віку за кордоном свідчить, що соціальними інституціями, на базі яких може бути ефективно

вирішена проблема позитивної соціалізації людей похилого віку і потенціал яких достатньою мірою у вітчизняній практиці соціальної роботи не використовується (через відсутність відповідних програм соціально-педагогічної діяльності), є *благодійні фонди*.

При цьому під *соціально-педагогічною діяльністю з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах* розуміємо цілеспрямовану спеціально організовану координовану діяльність, спрямовану на: підвищення ефективності процесу пристосування осіб похилого віку до змінених умов життєдіяльності, засвоєння ними ціннісно-нормативних установок та моделей поведінки, що забезпечують їхнє активне функціонування і попереджають соціальне виключення; збереження та зміцнення їхнього соціального і фізичного здоров'я; активізацію діяльності соціального спрямування, сприяння в реалізації їхніх життєвих планів, у саморозвитку, самопізнанні, збереженні життєвої активності; підвищення якості життєдіяльності.

Вважаємо, що *особливості соціально-педагогічної діяльності з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах* полягають у залежності її ефективності від забезпечення: комплексності, систематичності такої роботи в благодійних фондах на основі залучення зовнішніх соціальних інституцій та координованості впливів різних суб'єктів соціального процесу; готовності соціальних працівників благодійних фондів до роботи з соціалізації людей похилого віку через формування в зазначеній категорії клієнтів позитивного ставлення до себе і до інших, здатності не сприймати власну старість як завершення життя, розвитку в них навичок конструктивного спілкування з оточуючими, здатності до самореалізації, соціальної активності.

Отже, розробка та реалізація відповідних програм соціально-педагогічної діяльності з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах, інформування людей літнього віку щодо таких цільових програм та залучення їх до активної участі в них, на нашу думку, сприятиме підвищенню рівня соціалізованості представників цієї вразливої соціальної групи.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П. Роль соціально-педагогічного напрямку соціальної роботи в Україні. *Педагогізація соціального середовища в роботі з різними соціальними суб'єктами*: матеріали наук.-практ. конф. (22 листоп. 2016 р.; м. Харків). Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. С.6-8.

2. Сех М. І., Романова І. А. Готовність соціального працівника до роботи з людьми похилого віку в умовах благодійної організації. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*: матеріали міжвуз. дистанц. студ. наук.-практ. конф., Харків, 27 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 67-74.

3. Шеплякова І. О., Тараненко А. Ю. Соціально-педагогічна робота з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах: вітчизняний досвід.

Наукові перспективи. 2021. № 12 (18). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/877/877> (дата звернення 26.04.2022 р.)

4. Vasylieva M., Romanova I. Training of future social workers to support elderly people intellectual activity in quarantine. *UNESCO CHAIR JOURNAL "LIFELONG PROFESSIONAL EDUCATION IN THE XXI CENTURY"*. 2021. № 4. P. 15-20. URL: <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/issue/view/5> (дата звернення 26.04.2022 р.).

НАПРЯМИ ПРОГРАМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Лілія Тичина

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О.М. Василенко

У сучасній ситуації в Україні волонтерство стало потужним соціально-суспільним рухом для підтримки населенню в різних напрямках, тому саме для України цей суспільний інститут набуває особливої актуальності в підготовці майбутніх соціальних працівників.

Теоретичні питання суті волонтерської діяльності розглядали такі українські науковці, як: Н. Івченко, Р. Ларсен, Ю. Поліщук, Н. Романова, К. Сидоренко М. Сосюра. Проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження в цьому напрямі, підготовка майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності як складової соціальної діяльності працівника соціальної сфери в військовий період в Україні не розкрито.

Відомо, що зміни в сукупності різноманітних форм та методів роботи волонтерів відбуваються відповідно до певних обставин та пріоритетів в країні. Аналіз робіт З Бондаренко, Т. Журавель, Т. Лях, М. Сосюри і практики волонтерського руху в Україні сьогодні дозволив визначити основні напрями програми волонтерської діяльності майбутніх соціальних педагогів як складової підготовки молодого фахівця. Наведемо їм характеристику.

Інформаційний напрям програми спрямовано на розповсюдження загальної інформації про роль, вимоги до волонтерської діяльності, про знання і навички її реалізації на практиці, про систему відносин волонтера з співробітниками і клієнтами, обсягу часу. Також другий тип інформації - інформація про конкретну діяльність з певною категорією клієнтів повинна містити мету, умови, вимоги, нормативну базу її забезпечення, ступень відповідальності, особливості роботи, можливу небезпеку, супервізію та інтервізію, моніторинг і кінцевий результат. До характеристики цього напрямку відносять: надання і обговорення інформації повинно проводитись разом з волонтером раз на півроку.

Аналітичний напрям має на меті вивчення і аналіз необхідних ресурсів (сукупність витрат) для виконання волонтерської діяльності. До ресурсів

відносять: матеріальні, технологічні, фінансові, інформаційні, кадрові, особистісні. Оскільки ця сукупність складається з матеріальних і нематеріальних ресурсів, то раціонально після визначення ресурсів разом з координатором волонтерської діяльності визначити де вони знаходяться і послідовність їх використання, або заміни.

Організаційний напрям включає сукупність вимог в організації діяльності (вимоги до волонтерів, до їх особистісних якостей, порядку виконання дій, вимог до клієнта), розробка структури обліку часу (по денний, підсумований), графік роботи, конкретні кроки – заходи залучення волонтерів. Важливим для цього напрямку є підвищення і удосконалення волонтерської діяльності, обмін досвідом через тренінги, наукові конференції.

Останній напрям – підсумковий, який містить моніторинг проміжних результатів діяльності, оцінка кінцевого результату, корекція заходів відповідно до повторного аналізу результатів діяльності).

Таким чином, до основних напрямів програми волонтерської діяльності майбутніх соціальних працівників відносимо такі: інформаційний (загальний, специфічний), аналітичний (аналіз матеріальних, технологічних, фінансових, інформаційних, кадрових, особистісних ресурсів), організаційний (зміст роботи, сукупність вимог, розробка структури обліку часу, заходи), підсумковий (моніторинг, оцінка результату).

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Єлизавета Ткаченко

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Зростання кількості дітей-сиріт, що спостерігається останнім часом в Україні внаслідок соціально-економічних, політичних, морально-психологічних факторів зумовлює актуальність поширення сімейних форм виховання таких дітей, зокрема, створення прийомних сімей, які добровільно виховують дітей, позбавлених батьківського піклування, сприяючи їх гармонійному розвитку, формуванню здорового способу життя та безпечної поведінки, високого рівня соціальності, успішній інтеграції в суспільне життя.

Зважаючи на травмівний досвід, пережитий більшістю дітей, позбавлених батьківського піклування, актуальною постає проблема розробки й реалізації системи соціального виховання дітей, особливо підліткового віку, з метою їхнього позитивного становлення та розвитку, формування ієрархії соціальних цінностей, соціальних якостей та просоціальної поведінки. Причому необхідно враховувати, що розвиток прийомної дитини на шляху формування її самостійності та суб'єктності можливий через зміцнення її фізичного й психічного здоров'я; допомогу у визначенні життєвих цінностей, розвиток внутрішнього потенціалу і здібностей дітей, створення оптимальних умов для

розширення соціальних контактів дитини; сприяння задоволенню її пізнавальних і духовних потреб, допомогу у подальшому професійному самовизначенні. Важливими завданнями підготовки дитини-сироти до самостійного життя є: формування об'єктивної самооцінки, подолання проявів асоціальної поведінки, сприйняття нових соціальних норм, формування почуття єдності з родиною та причетності до загальних справ, надання позитивного життєвого прикладу і надійної опори для дитини, подолання невпевненості і страхів дитини.

Не менш важливою є і підтримка батьків-вихователів, основний акцент якої має бути спрямований на налагодження взаєморозуміння батьків та дитини, встановлення контакту, вміння керувати своїми емоціями та розуміти дитину в момент нестандартної поведінки. Основним інструментарієм, який використовують прийомні батьки у вихованні прийомних дітей, має стати особистий приклад прийомних батьків, які мають здобути авторитет в підлітка, мати оптимістичне світосприйняття й активну життєву позицію й водночас виявляють любов і розуміння, принагідно пояснюючи прийнятні способи дій у вирішенні проблем, що виникають у різних сферах життєдіяльності.

Потрібно враховувати, що позитивні установки й прояви поведінки засвоюється більше через наслідування авторитетних для дитини дорослих під час спілкування з ними, результативність якого залежатиме і від особистих вражень та переживань батьків із їхнього дитинства, якими вони мають ділитися з дітьми. Отримуючи позитивне ставлення, довіру й любов прийомних батьків, діти мають навчитись усвідомлювати важливість такого ж ставлення до них і вміти його виявляти. В цьому аспекті повчальним є висловлювання однієї з прийомних матерів: «У моєї матері було найстрашніше покарання – її образа на нас. Ми боялися образити маму. Я теж виховую у дітей потяг та бажання бути зі мною. Повага – це найпростіший і найвагоміший зв'язок між людьми, а образа – це кінець поваги». При цьому, важливим є розвиток емоційно-ціннісної сфери дітей, здатності виявляти почуття прихильності, оскільки, якщо у дитини немає прихильності та теплої емоційного зв'язку з батьками, то в неї буде мало можливостей для розвитку й прояву означеної якості в майбутньому, що значно ускладнюватиме здатність до побудови позитивних стосунків під час створення власної сім'ї.

З урахуванням означеного, система соціально-виховної роботи як комплекс заходів з метою цілісного розвитку мотиваційно-ціннісної, пізнавальної й діяльнісної сфер особистості підлітка, їх залучення до різних видів творчої, інтелектуальної, трудової діяльності, має сприяти підвищенню рівня соціальності підлітків на основі: засвоєння ними знань про правила людського спілкування і норми моралі; усвідомлення загальнолюдських цінностей; розвитку соціально-значущих особистісних якостей підлітків (цілеспрямованість, ініціативність, соціальна активність, самостійність, відповідальність); здатності до самоконтролю та саморегуляції власної поведінки; формування в них вмінь і навичок самообслуговування, вирішення побутових проблем за межами місця проживання; уміння організувати своє

дозвілля; адекватних взаємин з соціальним оточенням; просоціальної поведінки. Важливими суб'єктами соціально-виховної діяльності мають бути не лише прийомні батьки, а й соціальні працівники центру соціальних служб, педагогічний колектив закладів освіти, рідні діти прийомних батьків, інші представники сім'ї.

Експериментальна перевірка ефективності елементів розробленої системи соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у прийомній сім'ї відбувалася під час роботи з вихованцями з двох прийомних сімей, соціальний супровід яких здійснюють фахівці Холодногірського відділу соціальної роботи Харківського міського центру соціальних служб «Довіра».

Задля оцінки наявного серед підлітків – вихованців прийомної сім'ї рівня соціальності в ході початкової діагностики були проведені бесіди та анкетування з прийомними батьками, а також використані спостереження; методика «ЦОЄ (ціннісно-орієнтаційна єдність); методика «Тест ЗЕС (загальна емоційна спрямованість)» (за Б. Додоновим); «Методика вимірювання імпульсивності-керованості (особливостей вольової регуляції)»; «Методика САН (самопочуття, активність, настрої)»; методика «Тест двадцяти суджень» (Хто я такий?); опитування за методикою «Шкала самооцінки». Результати констатувального дослідження засвідчили наявність у прийомних дітей труднощів у спілкуванні з однолітками в закладі загальної середньої освіти, періодичні прояви неповаги до старших (зокрема до вчителів і прийомних батьків); схильність до нестриманого прояву емоцій (образа, гнів, невдоволення), діти можуть деякий час відмовчуватись, не розмовляти, не пояснюючи причин такої поведінки.

Реалізація комплексу соціально-виховних заходів, зокрема, тематичних бесід, дискусій, відеолекторіїв, засідань за круглим столом, квестів, розвивальних творчих занять, складання «Літопису свого життя», організація родинних свят сприяли підвищенню рівня соціальності прийомних дітей, а саме: зростанню рівня соціальних знань дітей; усвідомленню вихованцями загальнолюдських соціальних цінностей; покращенню емоційних реакцій дітей на представників сім'ї; розвитку важливих соціальних якостей підлітків; формуванню у прийомних дітей вмінь і навичок самообслуговування, здатності до вирішення побутових проблем; розвитку уміння організувати своє дозвілля; налагодженню адекватних взаємин з прийомними батьками та соціальним середовищем; позитивному самовиявленню підлітків, прагненню брати участь у суспільно корисній діяльності.

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Кристина Черненко

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Проблема соціального виховання зростаючого покоління, зокрема дітей підліткового віку, формування у них стійкої системи цінностей, набуття навичок позитивної взаємодії, розвитку пізнавально-творчої активності, соціально-значущих якостей, здатності до позитивного самоствердження через позитивні вчинки завжди була актуальною. У цьому контексті перспективним може бути використання засобів мистецтва, зокрема, образотворчого, залучення до якого дозволяє ненав'язливо у творчій атмосфері здійснювати соціально-виховний процес у закладах загальної середньої освіти.

Під технологією соціального виховання підлітків засобами образотворчого мистецтва у загальноосвітніх закладах розуміємо сукупність етапів (мотиваційно-активізаційний, розвивального та творчого) й відповідних цим етапам образотворчих засобів, що забезпечуючи залучення до активної творчої діяльності, сприяють цілісному позитивному розвитку емоційно-мотиваційної, мисленневої та діяльнісної сфер особистості підлітка.

Так, зокрема, на першому, мотиваційно-активізаційному етапі, передбачається презентація гуртка образотворчого мистецтва, де підлітки можуть оволодіти різноманітними техніками художнього мистецтва, навчитись створювати комікси, ілюстрації, емоційний живопис, а також анкетування підлітків для визначення кола їхніх інтересів, рівня моральної орієнтації та вихованості й стимулювання учнів до відвідування занять гуртка у позакласний час. Такі гуртки відіграють важливу роль у профілактиці негативних проявів у школі.

На розвивальному етапі на тематичних заняттях під час освоєння різних технік образотворчого мистецтва (різного виду живопису, графіки) відбувається обговорення й створення малюнків, ілюстрацій до казок, притч, мультиплікаційних фільмів, фільмів-казок, що стверджують цінності добра (зокрема, «Маліфісента», «Красуня і Чудовисько» та ін.). На цьому етапі підліткам також пропонується відвідування музею образотворчого мистецтва, арт-галереї та виставок на відкритому повітрі, що сприяє підвищенню рівня їх освіченості, цивілізованості, культури, отриманню нових знань, якісному проведенню дозвілля, розвитку комунікативних навичок.

Творчий етап спрямовано на створення можливостей для екстеріоризації творчих досягнень учнів, що передбачає створення коміксів на актуальну тематику, організацію конкурсів плакатів серед підлітків на теми «Ми – проти булінгу», «Наша країна – наша гордість!», «Діти – за мир на Землі!», створення плакатів-мотиваторів, малюнків та оформлення листівок для дітей-сиріт та

дітей, позбавлених батьківського піклування та інші заходи, що сприяють вихованню у підлітків позитивних якостей особистості, долученню до соціально-позитивної активності, розвитку здатності до позитивних учинків.

Уважаємо, що образотворче мистецтво має значний виховний та розвивальний потенціал і є чудовим засобом соціального виховання підлітків, сприяючи цілісності світосприймання зростаючої особистості, активізації й розвитку її емоційно-ціннісної сфери, зняттю психологічних бар'єрів, надаючи можливість позитивного самовиявлення. Водночас підбір актуальний та цікавий змісту діяльності забезпечуватиме результативність соціально-виховної роботи з підлітками.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Аліса Чернушенко

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Згідно зі статистичними даними, оприлюдненими на сайті Комунального некомерційного підприємства Харківської обласної ради «Обласний центр медичної статистики, здорового способу життя та інформаційно-аналітичної діяльності», у Харківській області на офіційному обліку в 2020 році перебувало 2022 наркозалежних, що становить близько 76 випадків на кожні 100 тисяч населення. Профілактична діяльність серед старших школярів дає найкращий результат, адже більшість залежних людей в Україні вирішує вперше спробувати наркотичні речовини у юнацькому віці. У зв'язку з цим проведення дієвих профілактичних заходів з метою попередження розвитку uzалежненості від наркотичних речовин серед учнів стає одним із основних завдань педагогічного колективу закладів освіти, зокрема, соціального педагога, а також державних та громадських організацій.

На основі узагальнення наукової літератури та практики соціального виховання з проблеми профілактики наркотичної залежності старших школярів у закладах загальної середньої освіти систематизовано та відібрано такі ефективні методи її здійснення, як: індивідуальні (соціальний супровід, втручання, консультування), групові (тренінги, групове обговорення конкретних проблем) та методи роботи з клієнтами у громаді (групи взаємодопомоги споживачів психоактивних речовин та їх близького оточення), а також різні напрями профілактики, що змінюються в залежності від виду профілактики (первинної, вторинної чи третинної). У підлітковій і юнацькій наркології первинна профілактика націлена на запобігання адиктивної поведінки підлітків, вторинна – попередження рецидивів, третинна передбачає реабілітаційну роботу.

Здійснений науковий пошук дозволив виявити основні методологічні підходи до профілактики наркоманії серед старшокласників, а саме:

- інформаційний підхід ґрунтується на поширенні інформації про шкоду наркотичних речовин для здоров'я і життя людини;
- педагогічний підхід пояснює ризики формування uzалежненої поведінки педагогічною занедбаністю, вихованням у соціально неблагополучних сім'ях й зосереджує увагу на створення сприятливих умов для соціалізації осіб «групи ризику»;
- психосоціальний підхід пов'язаний з формуванням життєвих звичок й має на меті підвищення в учнів стійкості до різних соціальних впливів, у тому числі бажання спробувати наркотики;
- правовий підхід акцентує увагу на небезпечності вживання наркотичних речовин не лише для здоров'я людини, але й суспільства в цілому, звертає увагу на наслідки такої залежності для особистості, яка через неї часто зазвичай входить у конфлікт із законом й може мати серйозні правові наслідки;
- духовно-орієнтований підхід має на меті формування моральної поведінки особистості, стійкої систему цінностей, з якою наркотики є виключеними;
- дозвіллевий підхід пов'язаний з широким впровадження соціальних програм, у яких зростаюче покоління мало змогу реалізувати власні потреби в гострих відчуттях, прагнення до ризику, підвищену поведінкову активність.
- валеологічний підхід основною ідеєю має формування здорової особистості, яка свідомообирає здоровий спосіб життя з метою якнайдовшої й найпродуктивнішої життєдіяльності.

Означені методологічні підходи створюють підґрунтя для розробки й реалізації системи роботи з профілактики наркотичної залежності учнів у закладах загальної середньої освіти, що здатна забезпечити ефективність такої діяльності.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Ганна Чеховська

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

Актуальність проблеми соціалізації підлітків в умовах неформальних об'єднань зумовлюється тим, що підлітковий вік є одним із найскладніших етапів у житті зростаючої особистості, коли провідних соціальних інститутів, таких як сім'я і школа, стає замало для розв'язання вікових завдань. Відтак неформальні об'єднання (як групи однолітків, переважно у віці від 12 до 35 років, які проводять разом спільний час, мають спільні інтереси, зовнішні і

внутрішні відмінності один від одного) можуть мати значну роль у соціалізації підлітків, їхньому самоствердженні та самореалізації.

Аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження свідчать, що у неформальні об'єднання підлітки та молодь вступають за інтересами, це може бути спорт, музика, танці, мистецтво чи навіть політика та культура, вони можуть мати просоціальну, асоціальну чи антисоціальну спрямованість. До сучасних неформальних об'єднань, належать байкери, трейсери (паркуристи), воркаутери, хакери, блогери, автономі, мажори, музиканти, геймери, анімешники, тітокери, хайпбісти та інші. Через те що об'єднання збираються за інтересами та добровільно, в них переважно панує дружня атмосфера й позитивні відносини, а неформальні об'єднання виконують виховну, комунікативну, інформаційну та розважальну функції, сприяючи самовизначенню і самоствердженню підлітків.

Аналіз нормативної бази, дав виявити, що основними нормативними документами соціалізації підлітків в умовах неформальних об'єднань є: Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989р.), Закон України: «Про дитячі та молодіжні неформальні організації» (1 грудня 1998р.), Закон України: «Про основні засади молодіжної політики (27 квітня 2021 р.), Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (5 лютого, 1993).

Особливостями соціалізації підлітків в неформальних об'єднань є: 1) добровільність вступу підлітків до об'єднання, можливість обирати організацію відповідно до інтересів і захоплень й на основі цього виявлення стійкого інтересу до мети чи ідеї неформального об'єднання; 2) наявність суперництва між підлітками в неформальному об'єднанні, в основі якого лежить важливе для зростаючої особистості прагнення до самоствердження, підліток прагне зробити щось краще за інших, щоб самоствердитись та підняти власну самооцінку, що є важливим для його подальшої соціалізації та життєдіяльності; 3) спонукання до самостійності, самореалізації, самовиховання та самоствердження, в чому підлітку допомагає належність до неформального об'єднання.

На основі узагальнення наукової літератури та практики соціального виховання в контексті вирішення проблеми соціалізації підлітків в умовах неформальних об'єднань систематизовано та відібрано такі ефективні методи його здійснення: метод спостереження, методи опитування, метод перспективи, метод експертної оцінки та психологічні методи.

Також було виявлено суб'єктів соціалізації підлітка в умовах неформальних об'єднань, це соціальний педагог, батьки та психолог. Їх діяльність є складною але дуже важливою. Вони можуть взаємодіяти з представниками різних неформальних об'єднань, таким чином опосередковано впливаючи на їхню діяльність.

У роботі з представниками неформальних об'єднань доцільним є застосування методів стимулювання поведінки та діяльності, зокрема, заохочення, схвалення, змагання; методів переконання, позитивного прикладу;

формування системи перспектив за А.С. Макаренком, а також психотерапевтичних (психодрама, соціодрама, ігрова терапія) та психокорекційних (психогімнастика, арттерапія, казкотерапія) методів консультування тощо. Застосовуючі означені методи у роботі з підлітками-представниками різних неформальних об'єднань, педагоги, соціальні педагоги, психологи, представники громадських організацій, інші соціальні суб'єкти можуть опосередковано впливати на їх діяльність, сприяючи позитивному розвитку.

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Вікторія Щетина

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.Д. Кабусь

У межах соціальної педагогіки соціальне виховання розглядається як процес, що сприяє продуктивному особистісному розвитку з метою розв'язання важливих проблем взаємодії з навколишнім середовищем, розвитку соціальних навичок, конкурентоспроможності, соціального самовизначення, які є особливо важливими у сучасному суспільстві.

Нині в Україні існує гостра потреба в ефективній системі соціального виховання, що має ґрунтуватися на науці, й могла б захистити молоде покоління від негативних наслідків кризи. Арт-терапія дає можливість проаналізувати конфліктну ситуацію або іншу проблему найбільш комфортним і щадним для психіки способом, містить значний потенціал для саморегуляції та самоцілення, допомагаючи підлітку знайти спільну мову з однолітками, дорослими та своїми емоціями.

Сучасні дослідження арт-терапії охоплюють різні її аспекти. Так, зміст технології, історію її розвитку та сучасні особливості розглянуто в працях О. Копитіна, Л. Терлецької та ін. Можливості використання різних форм і методик арт-терапії у психологічній практиці досліджували О. Копитін, К. Рудестам, В. Соловйова та ін.

Підлітки традиційно вважаються важкими у виховному процесі. Під час фізіологічної та психологічної перебудови, бурхливого зростання організму, підлітки найчастіше стикаються зі швидкою зміною настрою, пригніченим настроєм, почуттям тривоги та пониженою самооцінкою. Арт-терапія не має ні обмежень, ні протипоказань, будучи безпечним методом зняття напруги. Засоби арт-терапії допомагають підлітку розвинути почуття власного контролю, навчитися концентрувати увагу на своїх відчуттях, розвинути художні здібності та підвищити самооцінку.

Аналіз наявних методик соціального виховання підлітків засобами арт-терапії у закладах загальної середньої освіти, дозволяє виокремити

кольоротерапію, ізотерапію, музикотерапію, драматерапію, маскотерапію та мандалотерапію як одні з найбільш доречних методів для діагностики та корекції психоемоційного стану підлітків. Означені види арт-терапії сприяють гармонізації внутрішнього стану учнів, формуванню в них позитивної системи цінностей та переконань, самовираженню і самоствердженню у творчій діяльності й стимулює до самоактуалізації – прагнення до розкриття широкого спектру індивідуальних можливостей та ствердження гуманістичного способу буття. Залучення до вказаних видів творчої діяльності викликає у підлітків позитивні емоції, допомагає у подоланні апатії та безініціативності, актуалізує творчий потенціал, надає можливість формувати нові поведінкові зразки та активну життєву позицію, створюючи простір для позитивної соціалізації й дозволяючи ефективно вирішувати соціовиховні завдання.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Дмитро Якимович

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І.О. Шеплякова

Соціально-економічна криза, політична нестабільність, девальвація сімейних цінностей та інші несприятливі соціальні чинники зумовлюють суттєве збільшення кількості підлітків, які потребують фахової допомоги центрів соціально-психологічної реабілітації дітей (надалі – Центр). Це актуалізує проблему забезпечення в зазначених соціальних інституціях цілеспрямованого, систематичного соціально-виховного впливу на вихованців задля формування соціально здорової особистості. При цьому дієвим чинником оптимізації взаємодії людини і соціуму є мистецтво, зокрема театральне. А відтак необхідним є урізноманітнення соціально-виховного інструментарію Центрів засобами театрального мистецтва, розробка відповідних програм соціально-педагогічної діяльності в зазначених інституціях.

Установлено, що театральне мистецтво як засіб соціального виховання людини впродовж життя репрезентовано в наукових розвідках М. Дергач [2], Т. Кремешної [3], Г. Локаревої та Н. Стадніченко [4], О. Мальцевої [5], В. Шахрая [6], зокрема підлітків в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей – у студіях М. Васильєвої, І. Романової та І. Шеплякової [1] та інших учених.

На основі проведеного аналізу наукових джерел *соціально-педагогічну діяльність з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей* визначено як діяльність, спрямовану на забезпечення освітньо-виховними засобами процесу закономірної позитивної зміни вихованців шляхом вдосконалення соціально значущих якостей, засвоєння

ними соціальних емоційних реакцій; усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності; формування установки на позитивне спілкування та взаємодію; напрацювання різних форм самовиявлення у різних видах просоціальної поведінки.

Узагальнено *особливості* соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, що полягають у залежності її ефективності від забезпечення: комплексності, послідовності, систематичності такої роботи в Центрі на основі залучення зовнішніх соціальних інституцій та координованості впливів різних суб'єктів соціально-виховного процесу; готовності педагогічних працівників Центру до ефективного використання засобів театрального мистецтва в соціально-виховній роботі з підлітками; цілеспрямованості, систематичності роботи з батьками підлітків – вихованців Центру задля формування педагогічної обізнаності та активності щодо використання засобів театрального мистецтва в процесі соціального виховання їхніх дітей.

Вважаємо, що цілеспрямоване використання засобів театрального мистецтва в соціально-виховному процесі з підлітками – вихованцями Центрів здатне активізувати соціальний розвиток дітей з метою підвищення рівня їхньої соціальності, формування необхідних особистісних характеристик.

Список використаних джерел:

1. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/929/928> (дата звернення: 17.04.2022 р.).

2. Дергач М. А. Театральне мистецтво та соціалізація особистості. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. №3 (8). К., 2004. С.57-62.

3. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості. *Молодь і ринок*. №5 (88). 2012. С. 102-105. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Mir_2012_5_23.pdf (дата звернення: 29.04.2021 р.).

4. Локарева Г. В., Стадніченко Н. В. Театральне мистецтво як засіб досягнення позитивних результатів у процесі реабілітації хворих: теоретичний та практичний аспекти. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vznu/ped/2009> (дата звернення: 29.04.2021 р.).

5. Мальцева О. Соціальне виховання підлітків засобами мистецтва. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 22 (257). Ч. VIII. 2012. С. 169-175. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/vlup_2012_22\(8\)_23.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/vlup_2012_22(8)_23.pdf) (дата звернення: 29.04.2021 р.).

6. Шахрай В. М. Театральне мистецтво як чинник оптимізації взаємодії особистості та соціуму. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/NarOsv/2011> (дата звернення: 11.11.2021 р.).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Аксакова Поліна Андріївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
2. **Артюшенко Валерія Володимирівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
3. **Байовський Тарас Іванович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
4. **Бейник Ксенія Вікторівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
5. **Білоцерківська Олександра Михайлівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
6. **Брїтвіна Єлизавета Сергіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
7. **Вазуля Карина Сергіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
8. **Гвоздьова Уляна Анатоліївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
9. **Гончарова Анна Олександрівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
10. **Губіна Яна Сергіївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
11. **Жигилій Ганна Володимирівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
12. **Жукова Леоніла Василівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.
13. **Збаранська Дарина Владиславівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

14. **Івахненко Віта Миколаївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
15. **Ковальчук Карина Віталіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
16. **Колісник Анна Вікторівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта» Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».
17. **Коловоротна Наталія Андріївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
18. **Крупська Наталія Олександрівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна».
19. **Кучменко Жанна Андріївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
20. **Ладоня Анна Олександрівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
21. **Лейба Андрій Романович** – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
22. **Мельник Вікторія Олегівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
23. **Новицька Анна Олексіївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
24. **Павлюченко Світлана Юріївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
25. **Паршина Валерія Ігорівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
26. **Прусова Катерина Миколаївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
27. **Пихова Поліна Богданівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

- 28. Полякова Кристина Миколаївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 29. Приходна Анна Олегівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 30. Сагай Ірина Олександрівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 31. Сапога Леся Григорівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 32. Сапельнікова Аліна Сергіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 33. Сиротюк Марія Іванівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 34. Стативка Анна Вадимівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 35. Тараненко Анастасія Юріївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 36. Тичина Лілія Миколаївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 37. Ткаченко Єлизавета Віталіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 38. Уманець Геннадій Володимирович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 39. Черкашина Тетяна Володимирівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 40. Черненко Кристина Русланівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 41. Чернушенко Аліса Володимирівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

- 42. Чеховська Ганна Вячеславівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 43. Щетина Вікторія Олексіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
- 44. Якимович Дмитро Денисович** – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- 45. Ячменьова Дар'я Сергіївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

МАТЕРІАЛИ
всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти,
присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ
СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

19 травня 2022 р.

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори

Формат 60x90/16.
Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 8,6.

Електронне видання